

110 2008/3 Innehåll

Uppsatser

- B. Guy Peters – Jon Pierre: Governance and social complexity 239
 Magnus Hagevi: Religiositet och miljöopinion i Sverige och USA. 249

Översikter och meddelanden

- Maud Eduards – Leif Lewin – Arild Underdal: Utlåtande angående sökande till anställning som professor i statsvetenskap vid Lunds universitet. 275

Statsvetenskapliga förbundet

- Helena Olofsdotter Stensöta: Förbundsredaktören har ordet 289
 Eva Erman – Sofia Näsström: Ny internationell tidskrift i politisk teori 289

Litteraturgranskningar

- Andersson, Therese: En gemensam europeisk skogspolitik? En integrationsteoretisk studie av ett politikområde på tillväxt. Anm. av Karl Magnus Johansson 293
 Lundin, Martin: The Conditions for Multi-Level Governance. Implementation, Politics, and Cooperation in Swedish Active Labor Market Policy. Anm. av Tomas Bergström. 305
 Johansson, Susanne: Dom under trettio, vem bryr sig och varför? Ungdomars värderingar och politiska deltagande. Anm. av Thomas Denk. 309
 Duus-Otterström, Göran: *Punishment and Personal Responsibility*. Anm. av Raino Malnes. Replikskifte. 314

Statsvetenskaplig tidskrift

Ny följd, årg 89. Utgiven av Fahlbeckska stiftelsen. **redaktionssekreterare** Mats Sjölin (ansvarig utgivare) **bitr redaktionssekreterare** Teresia Rindefjäll **förbundsredaktör** Helena Olofsdotter Stensöta **redaktionsråd** Christina Bergqvist, Uppsala universitet, Niklas Eklund, Umeå universitet, Mikael Gilljam, Göteborgs universitet, Ann-Cathrine Jungar, Södertöms högskola, Mats Lindberg, Örebro universitet, Carina Lundmark, Luleå tekniska universitet, Ulf Mörkenstam, Stockholms universitet, Teresia Rindefjäll, Lunds universitet, biträdande redaktionssekreterare, Mats Sjölin, Växjö universitet, redaktionssekreterare, Helena Olofsdotter Stensöta, förbundsredaktör **teknisk redaktör** Bengt Lundell

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år **prenumerationspris** 2008 360 kr **enstaka nummer** 95 kr **medlemmar** i Statsvetenskapliga förbundet och **studenter** erhåller tidskriften till rabatterat pris. Prenumeration sker via hemsidan, genom insättning av avgiften på plusgiro 27 95 65-6 med angivande av namn och adress eller genom meddelande till tidskriftens expedition

Eftertryck av tidskriftens innehåll utan angivande av källan förbjudes

Adress Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52, 221 00 Lund **telefon** 0470-708217 (Sjölin) 046-222 7372 (Rindefjäll) 046-222 1071 (Lundell) **telefax** 046-222 4006

e-post statsvetenskaplig.tidskrift@svet.lu.se **hemsida** www.statsvetenskapligtidsskrift.se

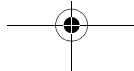
tryck Studentlitteratur, Lund 2008 ISSN 0039-0747

■ www.statsvetenskapligtidskrift.se

Besök Statsvetenskaplig tidskrifts hemsida www.statsvetenskapligtidskrift.se. Där finns bl. a.:

- Utförliga anvisningar till författare om utformningen av manuskript för Statsvetenskaplig Tidskrift (kan hämtas hem som pdf-dokument).
- Tidigare årgångar av Statsvetenskaplig Tidskrift i fulltextformat – med sökfunktion till artikelarkivet. För närvarande finns artiklar i fulltext tillbaks till år 1998. Materialet kommer successivt att utökas.
- Information om innehållet i kommande nummer och en aktuell utgivningsplan för Statsvetenskaplig Tidskrift.
- Information om prenumerationspriser och möjlighet att teckna prenumeration på Statsvetenskaplig Tidskrift.
- Kontaktuppgifter till redaktionen och redaktionsrådet för Statsvetenskaplig Tidskrift.
- Enklaste möjligheten till prenumeration på tidskriften.

■ Governance and social complexity

B. GUY PETERS – JON PIERRE¹

ABSTRACT

Governance and social complexity. This article gives a brief overview over the development of government research. The initial governance research was mainly state-centric, later to be followed by research departing from societal complexity. These two approaches are now beginning to gel, producing a research agenda focussed on the changing role of the state and the role of networks in the process of governing.

Governance as a social science concept has, in a surprisingly short time, been elevated almost to the same status as institutions. If “institutions” could be found in the title of almost every other international conference paper during the 1990s, the same pattern is now true for “governance”. And, as was the case with institutions, governance is surrounded by much ambiguity, critique, and conceptual fuzziness, and arguably the same conceptual stretching that has enabled it to be used so widely also has robbed the term of some of its utility.

This article will first quickly review the development of new forms of governance, why they evolved, and the analytical models which have been employed to understand those changes and contemporary governance. We will then move on to present what we see as the core meaning of governance. We understand that in presenting our “take” on the concept we might be stepping on the intellectual toes of some of our colleagues. There is, however, no criticism intended; given the very wide usage of the governance concept these days, this is to some extent inevitable. Following that discussion, we will briefly review the development of governance research and then position our own current research in that field.

Governance research: A brief overview

The first “wave” of governance thinking and writing was mainly concerned with the capacity of the state. This development took place against the backdrop of several significant changes in government and public administration such as increasing problems of coordination, loss of policy capacity, agentification, budgetary cutbacks and a growing interest in many countries in solving problems of public service delivery in cooperation with societal actors. These developments, accompanied by globalization and a more noticeable national embeddedness in international organizations such as

¹ B. Guy Peters är Maurice Falk Professor of American Government, University of Pittsburgh. Jon Pierre är professor i statsvetenskap, Göteborgs Universitet.
E-post: bgpeters@pitt.edu och jon.pierre@pol.gu.se

the EU and other regional organizations, the WTO and more ad hoc transnational agreements like Agenda 21 and the Kyoto protocol, contributed to a gradual redefinition of the relationship between state, society and the global arena. It became clear that the powers of government were not as absolute and unequivocal as had previously been the case (or believed to have been the case). The state now bargained with transnational organizations, as well as with actors within its own society, if it wanted to be effective.² It was less eager to increase taxes on private capital because the general belief was that such policies would encourage private businesses to relocate to more favorable countries. The relationship with regional and local government, too, became more negotiated and contextually defined since central government could no longer claim monopoly on financial resources, professional staff and organizational capabilities.

These developments occurred alongside a very clear overarching policy shift among the advanced western democracies. Starting in the United States and Britain, under Reagan and Mrs. Thatcher, respectively, and spreading throughout the 1980s, a neo-liberal “turn” emerged. With some variation, both political leaders emphasized that the time had now come to redefine radically the role of the state in society. The basic point of departure, in their analysis, was the free society and the free market, and political and regulatory impositions on that freedom should be minimized. “Government”, said once Ronald Reagan, “can’t solve problems because government is the problem”. Public bureaucrats, insisted Mrs. Thatcher, are privileged in terms of work hours and salary and should be “de-privileged” (Hood 1995). True, much of this was rhetoric, but it nevertheless succeeded in changing the popular mood in terms of their favoring collective or individual solutions to societal problems (Savoie 1994).

Taken together, all these significant developments in the preconditions for governing, public policy, public administration and inter-governmental relationships posed a major challenge to the state. They also insisted on a shift in focus among the observers of the state and policy making. The key to understanding these institutions and processes, it seemed, was not to be found in looking only at those phenomena but rather at how they interacted and interlocked with society. Governance – the process of governing – was obviously not a new phenomenon but as a result of the political, economic and institutional developments during the 1980s it had gradually taken on a somewhat different form; government was still at the helm and in control but its role, its functions, in governance had changed. As a result, political scientists were now challenged to come up with a framework to understand and conceptualize these changes and what they meant (see e.g. Kjaer 2000; Kooiman 1993; Peters and Savoie 1995, 1998, 2000; Pierre 2000; Pierre and Peters 2000)).

A second “wave” of governance research has been more society-centered. Although society was believed to become more and more fragmented and heterogeneous, societal actors had proven of capable of forming networks and other more or less informal organizations to promote their interests or solve common problems or

2 This may appear to be anthropomorphizing the state, but the reference is to the collective actions of participants in the state.

to form a united front against government institutions (Marsh & Rhodes 1992; Rhodes 1997). Networks were not only seen as logical responses to the growing complexities both within the state and in society; it was also often believed that networks, as governance structures, were in many ways superior to the more traditional, government-centric governance (Sørensen & Torfing, 2007). They were instruments of interest representation but also decision makers in the context of a de facto self-governing policy sector or a neighborhood. They were situated outside the traditional process of democratic input and accountability and although that caused problems with their democratic “anchorage” (Sørensen & Torfing, 2005), the advocates of network governance argued that network offered new, and by no means worse, democratic channels compared to traditional political institutions.

In the current – and rapidly expanding – field of governance research these different approaches are beginning to gel. The overarching question in current research is focused both on societal complexities, on the institutional complexity of the state as well as on the interface between the political sphere of society and its external environments (Pierre & Peters 2005). Thus, from what might have appeared to be a less than perfect focus first on the state and then on society, current governance research is becoming more and more focused on what would seem to be the most obvious focus of interest, namely the interface between the two. The notion of a “dual complexity” – an analytical model where a complex state is to govern a complex society – has become a frequently used point of departure for this research.

At the heart of this debate lie both an empirical and a normative issue. The empirical discussion has sought to clarify the significance of the recent changes in governance and their consequences. It appears as if much of the purported novelty of the “new governance” is overstated. In Japan and most other Asian countries there is a long experience with territorially defined mobilization of politics, administration and private businesses towards joint goals. The Scandinavian political milieu has for long featured corporatist, tri-partite arrangements of interest representation and mediation and organized interest commitment to public policy. In many countries in Latin America, complex webs between the state and political parties have effectively blurred the distinction between state, civil society and society and created both politically charged societies and clientelist government. And in the developing world, state-centric governance has frequently been challenged as a result of low political legitimacy, “soft” institutions, widespread corruption and an unbelievable scarcity of almost all kinds of resources. As a result, governance in that part of the world has often seen ad hoc interactions between subnational and national institutions and, occasionally, transnational organizations (Hyden & Bratton 1992). Thus, even a quick glance around the world is sufficient to question the novelty of less state-centric models of governance. Indeed, the only part of the world where the “new” governance really is new is in the Anglo-American democracies.³

The normative debate, on the other hand, addresses the issue of whether these changes are desirable, what positive and negative changes they entail, and what form

3 Even in these cases, as scholars such as Ted Lowi pointed out, there was close connection between the State and social actors, but this interaction was conceptualized as subverting the liberal model of democracy.

of governance is more appropriate for governing states, regions and cities in the 21st century. Here, a telling example could be drawn from the Scandinavian countries. A few years ago, “power studies” were conducted to investigate what significant changes in governance that are taking place. In both countries, the empirical evidence showed a systematic decline in popular support for traditional democratic institutions as well as the political parties (Togeby 2003; Österud et al. 2003). Interestingly, however, these findings were received quite differently in the two countries. In Norway the general conclusion was that democracy as we know it is in deep crisis and that powerful measures should be employed to address the situation. In Denmark, on the other hand, the results were seen as proof of an ongoing change which on the whole is welcome.

This normative debate about governance has also seen some observers advocating an associational form of democracy (Hirst 2000) or a growing interest in communitarianism (Bell 1993) as well as reform within the existing institutional model of democratic governance. These models would reduce the centrality of representative democracy in favour of more direct linkages to citizens. Thus, there is no shortage of ideas of how to organise governance as we enter a globalized world and an increasingly complex and fragmented society.

Understanding governance

Essentially, governance is about the pursuit of collective interests. More precisely, governance theory helps us understand the exchanges between state and society in the definition and implementation of such collective objectives and goals. The significance of these state-society interactions offers an explanation to why governance gives a more comprehensive view of the process of governing than would theories of government. What makes governance an object worthy of study (Stoker 1997) is quite simply that these arrangements are becoming more and more important in the process of governing.

We mentioned earlier that governance is not a new phenomenon, but during the past couple of it has taken on new manifestations that problematize the role of government in governance. Governance theory departs from increasing complexity, both in society and within government. Globalization and an increasing international embeddedness of the state, coupled with increasing autonomy (real and asserted) by local and regional political institutions, have redrawn the political map of most states. Private enterprise, too – at least the larger corporate structures – are today believed to be less tied to any particular country than was previously the case. All of this means that the targets of policy are constantly moving, so much so that private businesses may well choose to relocate if the nature of those policies is considered to significantly impair the competitiveness of the firm. Furthermore, policy problems are less tied to nation-state jurisdictions than before. Environmental protection and international terrorism are examples of a changing political context where hierarchical governing over a jurisdiction defined by national border no longer seems appropriate or efficient.

The state is also less capable of steering in the way it did a couple of decades ago. The once attractive strategy of steering with financial incentives or tax cuts is less common today as governments try to curb their expenditures. Facing increasing contingencies in its relationship with society, the state finds it neither very efficient nor possible to exercise political power in a command and control fashion. Central government today finds itself in a situation where parts of its sovereignty, *de jure* or *de facto*, have been moved upwards to transnational institutional systems downwards to regions and local authorities, and outwards to autonomous agencies (Bache & Flinders 2004; Pierre & Peters 2000). As a result, there is a pooling and sharing of both resources and authority in the pursuit of collective goals. Thus, command and control is more and more replaced by negotiations, bargaining and pooling of resources. The contemporary state has to master these contextually defined relationships with external actors on which it finds itself increasingly dependent, and, while doing that, provide political leadership and define political goals.

Needless to say, these developments inside and outside the contemporary state raise a series of research questions. What are the key roles of political institutions in democratic governance, and what alternatives exist to traditional political representation and accountability? How can the modern state uphold some degree of integrity and insulation *vis-à-vis* the targets of its policies? To what extent can the public administration engage in networks and partnerships with societal actors without jeopardizing its integrity and indigenous norms of equity and equality, impartiality, legality and legal security? Can democratic governance be sustained at the subnational and transnational institutional levels? Is, in the final analysis, political authority something negotiable, or is it unequivocally tied to institutions and democratic accountability? These and many other issues at the same overarching level of the state and political democracy suggest that it is essential not to get lost in details but to constantly assess observed changes against the benchmark of systemic values. Therefore, the normative dimension of governance research always lurks in the background of empirical analysis.

The complexity of contemporary governance points to the need to include social and organizational learning into models of governance. Rather than thinking about policy-making in a hierarchical manner, and as being performed once for all, governance is conceptualized as a continuous process of learning and adjustment. Conventional hierarchical models of governance may rely too heavily on control from the center and may not be open adequately to the feedback coming from society and from the actors affected by the actions of the public sector but governance models does include such an adaptive capacity.

Governance and Comparative Analysis

The research questions above also point to the possible utility of governance as a perspective for comparative political analysis. By asking basic questions about the way in which societies choose to govern themselves, including questions about the involvement of social actors in governance processes, comparative politics becomes better positioned to describe and to understand the policy choices made on behalf of the

public, and the relationships among major groups of actors. This approach does not yet offer strong explanations for the choices, but its generality provides a lens to explore governing and the role of government.

One of the most important contributions that governance can make to comparative analysis is its generality and its recognition of the need of all societies to supply some form of collective direction. This approach is essentially functionalist, positing the need for providing the basic activity of governance then examining the ways through which that function is organized and provided. Societies may be more or less successful in providing that collective steering, and there may in fact be different levels of demand for governance, depending upon levels of political development and the nature of the political culture.⁴

The distinctive element of the governance approach is that, although it does assume a common need to provide governance, it is totally agnostic about how that function is performed. Most importantly, governance does not privilege formal government institutions and actors in the activity of governing, but the governance approach recognizes that there are multiple ways in which this function can actually be fulfilled.⁵ Conversely, some of the early network theorists assumed that the more informal network structures would dominate and that formal government would gradually erode because of its rigidity and its excessive bureaucratization (see Rhodes 1997; 't Veld et al. 1992).

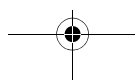
The lack of any premature closure on the manner in which governance is actually carried out reflects the contemporary reality of policy-making and policy implementation. Certainly government can be expected to continue to have some importance, especially in legitimating public action, and some of the capacity of networks to become engaged in providing governance reflects delegation of powers from those formal structures. That having been said, however, social actors – whether networks, private firms, not-for-profit organizations, or whatever – involved in governance have been able to carve out areas of power and influence on their own, and many aspects of contemporary governance would be much weaker without the involvement of non-governmental actors.

The instruments used to govern through the “New Governance” also involve greater involvement of non-state actors and the use of negotiations than did the more conventional command and control instruments associated with conventional implementation (Salamon 2001). The public sector has been increasing its use of “softer” policy instruments (Morth 2004) that do not set absolute requirements but rather involve benchmarks, voluntary agreements and a variety of other means of linking state and society at the same time that they implement policies.

In theoretical terms, governance has the additional value that it is actor-centered. Institutions are certainly significant for understanding how decisions are made and implemented, but the fundamental question that emerges from thinking about governance is which actors are involved and what do they do? This question then leads di-

4 For example, the United States appears to accept lower levels of control over society and some of the dysfunctions that this pattern of governing may produce.

5 To that extent the governance approach is similar to the structural-functionalist approaches that once dominated comparative analysis. See Almond & Powell (1966).

rectly to the comparison of governance systems (e.g. France, Singapore) that are more state centered as opposed to those (e.g. Germany, Sweden) that give a strong position to social actors. Then one can also compare the differences between the involvement of social actors through networks or through market-type mechanisms.

Finally, the comparison of the forms of governing naturally leads to the comparison of the success or failure of governance (Bovens, 't Hart & Peters 2001). One strand of governance research has focused on “good governance”, meaning primarily the extent to which governments have been able to create transparency and reduce corruption. While this measure of good governance is important, it is only a small aspect of the more extensive nature of governance (see above). Further, effectiveness of governance may be enhanced in some cases by reduced transparency (Pierre 2008). As yet relatively little comprehensive analysis of the effectiveness of alternative governance arrangements has been conducted, but an emphasis on performance can provide a useful direction for that research.

The governance approach also allows understanding and linking various levels of governing, and again does not assume that the nation-state is necessarily the central feature for governing. Governance is not just about the governance at any one level of government (especially the nation state) but provides a set of general questions that can be used to understand global governance and local governance. Although these academic literatures are often kept apart, in reality there is the means of discussing the issues and problems that cut across the conventional categories.

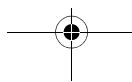
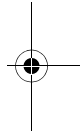
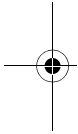
As well as cutting across a number of conventional categories in the academic literature, the idea of governance does allow a better conceptualization of governing the context of increasing complexity. By involving actors from the market and society in the governance process internalizes the complexity that already exists in the environment of the governance system. Many other conceptions of governing do not recognize adequately this complexity and hence are not able to include it into their models of governing directly.

Concluding comments

Governance research is driven by the increasing complexity – some might say the messiness – of contemporary processes of governing. Given the growing reliance and contingencies of government on societal actors, the multi-layering of political authority and recent administrative reform which actively invites market actors into the process of public service delivery, sticking to traditional textbook models of government and public administration would have been to miss the point in contemporary governance. While we are uneasy with accounts of these changes and developments as the preamble to the decline of the state, it is equally clear that in order to understand the preconditions of governing in contemporary society we need to look beyond formal institutional arrangements and government decision-making processes. Governance today is more contextually defined. The cast of actors is more difficult to predict. Institutional arrangements are not constitutional “givens” but are negotiated and depend to significant extent on the interests and resources of actors at different institutional levels.

Where does this complexity in governing leave political science? How do we theorize contextuality? We argued recently that teaching political science and public administration is becoming increasingly frustrating because while a few decades ago we could answer students' questions fairly clearly and unambiguously, today we often find ourselves responding "well, that depends" (Peters & Pierre, 2007). Needless to say, such uncertainty creates problems when developing a more general theory of governance. As we have argued above, we believe that functionalist models of politics and policy-making – for decades dismissed as being excessively static – provide some help in developing governance theory since they focus on tasks while making no prejudgments about the locus of political authority. Further along that avenue of thought, it also seems clear to us that a theory of governance needs to depart from a traditional model of democratic government as an intellectual benchmark. True, government's capacity to govern is weaker today than a few decades ago but for the most part government remains the "hub" of governance. In order to understand the changing role of government in governance we need to depart from a government-centric model of governance. That is where we came from, and, to paraphrase Alice in Wonderland, that is the only piece of reliable information we have. Where we are going – which future directions democratic governance will take – is much less known.

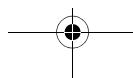
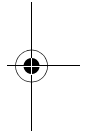
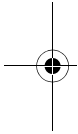

References

- Almond, Gabriel A. & G. Bingham Powell, 1966. *Comparative Politics: A Developmental Approach*. Boston: Little, Brown.
- Bache, Ian & Matthew Flinders (eds), 2004. *Multi-level Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Bell, Daniel, 1993. *Communitarianism and its Critics*. Oxford: Oxford University Press.
- Bovens, Mark A. P., Paul 't Hart & B. Guy Peters (eds), 2001. *Success and Failure in Public Governance*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Hirst, Paul, 2000. "Democracy and Governance", p. 13-35 in Jon Pierre (ed), *Debating Governance: Authority, Steering, and Democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Hyden, Göran & Michael Bratton (eds), 1992, *Governance and Politics in Africa*. Boulder: Lynne Rienner.
- Hood, Christopher, 1995. "'Deprivileging' the UK Civil Service in the 1980s: Dream or Reality?", p. 92-117 in Jon Pierre (ed), *Bureaucracy in the Modern State*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Kjaer, Anne Mette, 2000. *Governance*. Cambridge: Policy.
- Kooiman, Jan (ed), 1993. *Modern Governance*. London: Sage.
- Marsh, David & Rod A. W. Rhodes, 1992. *Policy Networks in British Government*. Oxford: Oxford University Press.
- Mörth, Ulrika (ed), 2004. *Soft law in Governance and Regulation: An Interdisciplinary Analysis*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Peters, B. Guy & Jon Pierre, 2007. "Governance and Civil Service Systems: From Easy Answers to Hard Questions", p 231-245 in Jos C. N. Raadschelders, Theo A. J. Toonen & Frits van der Meer (eds), *The Civil Service in the 21st Century: Comparative Perspectives*. Basingstoke: Palgrave.
- Peters, B. Guy & Donald J. Savoie (eds), 1995. *Governance in a Changing Environment*. Montreal and Kingston: McGill/Queens University Press.
- Peters, B. Guy & Donald J. Savoie (eds), 1998. *Taking Stock: Assessing Public Sector Reform*. Montreal and Kingston: McGill/Queens University Press.
- Peters, B. Guy & Donald J. Savoie (eds), 2000. *Governance in the 21st Century: Revitalizing the Public Service*. Montreal and Kingston: McGill/Queens University Press.
- Pierre, Jon (ed), 2000. *Debating Governance: Authority, Steering, and Democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Pierre, Jon & B. Guy Peters, 2000. *Governance, Politics and the State*. Basingstoke: Palgrave.
- Pierre, Jon & B. Guy Peters, 2005. *Governing Complex Societies: Trajectories and Scenarios*. Basingstoke: Palgrave.
- Pierre, Jon, 2008. "A Sound Like Someone Trying Not to Make Sound: Why Secrecy Sometimes Makes Good Governance", paper presented at a workshop on governance theory, University of Southampton.
- Rhodes, Rod A. W., 1997. *Understanding Governance: Policy Networks, Governance, Reflexivity, and Accountability*. Buckingham: Open University Press.
- Salamon, Lester M., 2001. "Introduction", in L. M. Salamon (ed), *The Handbook of Policy Instruments*. New York: Oxford University Press.
- Savoie, Donald, 1994. *Thatcher, Reagan, Mulroney: In Search of a New Bureaucracy*. Pittsburgh, PA: Pittsburgh University Press.
- Stoker, Gerry, 1997. "Governance as Theory: Five Propositions", *International Social Science Journal* 155: 17-27.

- Sørensen, Eva & Jacob Torfing, 2005. "Democratic Anchorage of Governance Networks", *Scandinavian Political Studies* 28: 195-218.
- Sørensen, Eva & Jacob Torfing (eds), 2005. *Democratic Network Governance*. Basingstoke: Palgrave.
- Tøgeby, Lise, 2003. *Magt og Demokrati i Danmark: Hovedresultater fra Magtutredningen*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- 't Veld, Roeland et al. (eds.), 1992. *Autopoiesis and Configuration Theory*. Dordrecht: Kluwer.
- Österud, Östein, F Engelstad & Per Selle, 2003. *Makten og Demokratiet: En slutbok fra Makt- og demokratiutredningen*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

■ Religiositet och miljöopinion i Sverige och USA

MAGNUS HAGEVI¹

ABSTRACT

Religiosity and Environmental Opinion in Sweden and the U.S. The article presents a study of religious effects on the environmental opinion among individuals in Sweden and the U.S. in 2000. It is a most different system design, since the comparison is between a highly secular (Sweden) and a highly religious population (the U.S.). The study uses data representing the adult population in Sweden and the U.S. In Sweden, religious people tend to be more positive than secular people to policies of environment protection. In the U.S., Republicans who belong to Evangelical Churches and people with a literal understanding of the Bible tend to be rather negative to suggestions on environmental care, while others who claim to be "born again" are rather positive towards suggestions on environmental caring procedures.

Härska över naturen²

Enligt den amerikanske historikern Lynn White är *kristendomen* huvudorsaken till de flesta av dagens miljöproblem. White anklagar "Christianity to be the most anthropocentric religion the world has ever seen." (White 1967: 1205). Han menar att kristendom leder till att människor betraktar sig som något vid sidan av naturen istället för att tänka på sig som en del av naturen. White exemplifierar detta med bilden av människan som "härskare över naturen" och textavsnittet i en av Bibelns skapelseberättelser där Gud säger att människorna skall dominera över allt levande: "Gud sade: 'Vi skall göra människor som är vår avbild, lika oss. De skall härska över havets fiskar, himlens fåglar, boskapen, alla vilda djur och alla kräldjur som finns på jorden.'" (Första Mosebok 1:26). White hävdar att denna tankegång legitimerar en exploatering av naturens resurser enbart för människors nytta: "no item in the physical creation had any purpose save to serve man's purposes." (White 1967: 1205). White menar att budskapet i Genesis har uppfattats som om det är fritt fram för mänskligheten att exploatera alla jordens resurser utan att tänka på några destruktiva följder för miljön. Därför hävdar han att "... we shall continue to have a worsening ecological crisis until we reject the Christian axiom that nature has no reason for existence save to serve man." (White 1967: 1207).

1 Magnus Hagevi är verksam vid Institutionen för samhällsvetenskap, Växjö universitet
E-post: magnus.hagevi@vxu.se

2 Denna artikel redovisar forskningsprojektet *Religiositet och miljöopinionen*, som stöds av Adlerbertska forskningsfonden, Helge Ax:son Johnsons stiftelse och Wilhelm och Martina Lundgrens vetenskapsfond.

White nämner inget om relationen mellan religion och natur på individuell nivå. Istället gäller hans argument generellt Västvärlden som helhet. Några forskare menar dock att det finns nyanser inom den kristna kultursfären som kan inverka på miljöopinionen: "it is logical to hypothesize that individuals more committed to the Judeo-Christian tradition will more strongly accept the dominance of nature doctrine and subsequently have lower levels of concern for environment problems." (Hand och van Liere 1984: 556).³

Är det så att med ett allt starkare kristet engagemang minskar bekymren för miljöproblemen? Och om så är fallet; är sambandet negativt oavsett den religiösa trons innehåll, det vill säga att all religiositet tenderar leda till en mer avvisande opinion till skyddande av miljön? Forskning om religion och miljöopinion är till största delen genomförd i USA. Det är därför av intresse att ställa frågan om relationen mellan religiositet och miljöopinion är likartad i alla samhällen. *Syftet med denna uppsats är därför att undersöka om religiositet påverkar miljöopinionen i Sverige och USA år 2000.*

Uppsatsens centrala begrepp är *religiositet*, *miljö* och *opinion*. Låt oss med en gång definiera dessa begrepp. Med *miljö* avses människans naturgivna omgivning: jord, vatten, luft med däri eller därav existerande fenomen och befintliga resurser av vilka människan på ett eller annat sätt är beroende för sin existens och välbefinnande (Benulf 1994: 21). En *opinion* är den respons som en individ ger då han eller hon avkrävs att vara för eller emot en sakfråga. Det antas att opinionen delvis är orsakad av individens attityd och delvis av aktuell stimuli: presentationen av sakfrågan och strukturen på svarsmöjligheterna (Price 1992: 46; Glynn m fl 1999: 105-106). *Religiositet* är individens subjektiva uppfattning av transcendent verklighet (Hagevi 2005a: 12; jfr Dobelaere 1981: 93).

Uppsatsens disposition är som följer. Först utvecklas uppsatsens frågeställningar genom att granska hypoteser och kritik som härstammar från Whites antagande. Sedan presenteras tidigare forskning om religiositet och miljöopinion. Därefter diskuteras metod och material. Det följs av en beskrivning av religiositeten i Sverige och USA och resultatredovisningen. Till sist summeras resultaten tillsammans med några avslutande slutsatser.

Några kritiska punkter

De hypoteser som har utvecklats från Whites antaganden har fått kritik. För det första menar somliga att *det inte finns någon relation mellan kristendom och attityd till miljö*. Oavsett vilken religion som dominerar ett samhälle har alla länder svåra miljöproblem. I till exempel Fjärran Östern dominerar religion som är mycket annorlunda jämfört med kristendom. Trots detta utmanas naturen av allvarlig exploatering (Tuan 1990: 246-248).

3 White själv menar faktiskt att troende kristna och sekulära västerlänningar av idag i allt väsentligt liknar varandra. Trots en omfattande sekularisering fortsätter Västvärldens befolkning av idag "to live, as we have lived for about 1700 years, very largely in a context of Christian axioms . . . Our science and technology have grown out of Christian attitudes towards man's relation to nature which are almost universally held by not only Christians and neo-Christians but also by those who fondly regard themselves as post-Christians" (White 1967: 1205, 1206).

För det andra menar somliga att förlusten av religiösa värden är huvudanledningen till dagens miljöproblem (Lönnebo 1990: 53). I samband med upplysningen och sekulariseringen har gudstron minskat och "material progress, at the expense of nature, became the prominent feature of the Western world." (Hayes och Marangudakis 2001: 140). Om detta stämmer är det inte omöjligt att religiösa människor är relativt miljövänliga, medan ateister, sekulära och religiöst indifferentia är minst intresserade av miljövårdande insatser.

Tillsammans med den från Lynn White utvecklade hypotesen finns det således tre hypoteser om sambandet mellan kristet engagemang och miljöopinion: att kristet engagerade tenderar att vara relativt negativa till miljövård, att kristet engagerade tenderar att vara relativt positiva till naturvård och att oavsett religiöst engagemang är intresset för miljövård ungefär lika stort. Därför studeras *religiöst engagemang*, vilket är individens emotionella identifikation till en religions värden, trosföreställningar och beteende. Graden av religiöst engagemang indikerar hur viktig religion är för individen. Religiöst engagemang kan mätas på flera sätt, till exempel religiösa mötesbesök: ju fler religiösa mötesbesök, desto starkare religiöst engagemang. Om opinionen bland människor med starkt religiöst engagemang uppvisar ett lägre intresse för miljövård än andra, så får de hypoteser som utvecklats från Lynn Whites teori stöd. Om ett sådant samband mellan religiöst engagemang och miljöopinion inte framkommer får de utvecklade Lynn White-hypoteserna inte stöd. Utifall sambandet mellan en miljövårdande opinion och religiöst engagemang är positivt, får istället de hypoteser stöd som menar att förlusten av religiösa värden är en orsak till miljöproblem (Hand och van Liere 1984: 557-558).

För det tredje menar somliga att vad gäller inställningen till miljö, *finns det inte någon enbetydig judisk-kristen tradition*. Istället relaterar kristna orienteringar olika till miljöopinion (Hand och van Liere 1984: 557). I motsats till den *bibeltolkning* som White har gjort, framhäver andra till exempel en annan bibeltext: "Herren Gud tog människan och satte henne i Edens trädgård att bruka och vårda den." (Första Mosebok 2:15). Istället för att härska över naturen menar de som framhåller denna bibeltext att den proklamerar ett *mänskligt förvaltnarskap över naturen* och ett ansvar över skapelsen (Calliot 1990; Gelderoos 1992; Gardner och Stern 1996: 37, 49-51). Det finns alltså variationer inom kristendomen. Det är därför inte tillräckligt att studera om individen är mer eller mindre religiöst engagerad. Även skilda *religiösa orienteringar* måste beaktas. Med religiös orientering avses individens egen uppfattning om vilken religion (eller vilken inriktning av denna religion) som han eller hon tillhör. En sådan religiös orientering kan uttalas på flera sätt: bland annat formellt medlemskap i ett religiöst samfund, en uttalad ateistisk åskådning, eller religiös ignorans (Kellstedt och Green 1993: 53-58). I denna studie kommer religiös orientering att vara protestantisk statskyrkotradition (till exempel Svenska kyrkan), frikyrkor/Evangelical Church, Katolsk och ortodoxa kyrka. Dessutom analyseras icke-kristna och konfessionslösa.

Somliga menar att det finns skillnader mellan kristet ortodoxa, katoliker och protestanter. Det framhålls då att *katoliker* kan ge naturen ett symboliskt värde, medan protestanter tenderar att förstå naturen som en mänsklig resurs. Argumentet grundar sig på uppfattningen att katolsk teologi hävdar att Gud uppenbarar sig i naturen som Skaparen, medan protestanter sätter all sin tilltro till Jesus Kristus (Greely 1993: 21;

Botvar 1998: 81-82; Hayes och Marangudakis 2001: 141). Det finns också argument för att *kristet ortodoxa* skall vara mer miljövänliga än protestanter. Diskussionens upphovsman – Lynn White – menar själv att ortodoxa kyrkor uppfattar naturen ”primarily as a symbolic system through which God speaks to men” och att deras uppfattning är ”essentially artistic rather than scientific.” (White 1967: 1206). Det finns således hypoteser som menar att personer som tillhör katolska och ortodoxa kyrkor är mer miljömedvetna än vad protestanter är. Men det finns även olika religiösa läror bland protestanter. *Evangelikaler* – som i Sverige oftast återfinns i *frikyrkor* och i USA i så kallade ”*Evangelical Churches*” – antas vara relativt negativa till miljövard.

Evangelikal protestantism behöver dock inte vara relaterad till speciella samfund. Spridningen av evangelikala värden kan variera i olika kyrkor. Det är vanligt att tillskriva evangelikaler vissa gemensamma värden som att Bibeln har en unik auktoritet och att Jesus gudomlighet måste bekännas för att erhålla frälsning och evigt liv (Hunter 1983: 7). Många – men inte alla – evangelikaler tror att Bibelns texter är bokstavligen sanna. Anledningen till antagandet om evangelikalernas miljöopinion är deras förhållandevis starka fokus på Bibeln. Om Bibeln är i centrum för den religiösa tron antas religionsutövarna vara mer mottagliga för den härskare-över-naturendoktrin som lanseras i Första Mosebok (Hand och van Liere 1984: 557-558). I den utsträckning som evangelikaler faktiskt tenderar att ha en sådan bibelförståelse kan det tyckas vara rimligt att anta att deras opinion är ganska negativ till miljövard.

I denna artikel analyseras två religiösa värden.⁴ Det första studeras genom inställningen till vad som kan kallas evangelikala värden, i dessa fall till *frälsning* i Sverige och *pånyttfödd* i USA.⁵ Personer som anser sig vara *pånyttfödda* eller tycker att *frälsning är mycket viktigt* antas enligt denna hypotes vara ganska negativa till miljövard.

Det andra religiösa värdet är bibelsyn. En grundläggande kategorisering är att separera personer med en *bokstavstroende* bibelsyn – som många evangelikaler omfattar – från dem med en *tolkandetroende* bibelsyn. I den första kategorin tror människor att deras uppfattning om Bibeln är den ursprungliga, sanna och det ofelbara Guds ord, oförändrat genom historien samt nära Ordets faktiska mening. Kristna med en tolkandetroende bibelsyn betonar att det är människor som varit inspirerade av Gud som skrivit texterna i Bibeln. Liksom dessa författare inte är ofelbara är inte heller Bibeln det. Tolkandetroende menar också att bibeltolkningarna har förändrats – och måste förändras – genom historiens gång för att anpassas till det föränderliga samhället. Personer med bokstavstroende bibelsyn tycks ge Bibeln större auktoritet än personer med tolkandetroende bibelsyn. I jämförelse med tolkandetroende torde därför bokstavstroende dels tendera ha större tilltro till bibeltexterna som hävdar att människan är satt att härskas över naturen, dels låta denna doktrin påverka deras miljöopinion mer. Det är även möjligt att ha en *sekulär bibelsyn*, att Gud inte har något med Bibeln att göra. Enligt hypoteserna som utvecklats Lynn Whites antaganden till individu-

4 Religiösa värden är mål inom en religion vilka uppfattas som åtråvärda att uppnå och som utvärderas företeelser, hur det bör vara och om vad som är viktigt (se Rokeach 1973).

5 *Frälsning* kommer från ordet frihalsning och betyder befrielse (från slavens halskedja). I svenska översättningar av Bibeln används frälsning i betydelsen räddning och innebär att Jesus återför människan från synd och död till gemenskap med Gud. *Pånyttfödd* syftar på *Johannesevangeliet*, kapitel 3, verserna 3-5, och betyder i amerikanska termer en tidpunkt för religiöst avgörande, omvändelse och frälsning.

ell nivå borde en sekulär bibelsyn vara kopplad till en relativt positiv hållning till miljövård (Eckberg och Blocker 1989: 510-511). Det är således tre sorters bibelsyn som analyseras: personer som uppfattar sig ha en religiös förståelse av Bibeln som bokstavlig (*bokstavstroende*), personer som anser att Bibeln inte är ofelbar och måste både tolkas och omtolkas för att få religiös betydelse (*tolkandetroende*) samt personer som inte uppfattar att Bibeln har någon religiös betydelse överhuvudtaget (*sekulära*). Enligt den ovan refererade hypotesen bör bokstavstroende vara minst intresserade av miljövård och personer med sekulär bibelsyn mest miljövårdsintresserade.

För det fjärde menar en del att USA har en särställning. Det är bara i USA som religion har samband med en miljönegativ opinion. Den amerikanske historiken Lewis Moncrief hävdar att den amerikanska "frontier experience" har påverkat befolkningens attityder som är relaterade till miljöproblemen på ett essentiellt och fundamentalt sätt.

To many frontiersmen... many of the natural recourses that are now highly valued were originally perceived as obstacles than as assets... Undoubtedly, part of this attitude is the product of perceiving these resources as inexhaustible. After all, if a section of timber was put to the torch to clear it for farming, it made little difference because there was still plenty to be had very easily. (Moncrief 1970: 510).

Idéer som dessa är kopplade till debatten om USA:s *särställning* i jämförelse med andra länder: "American exceptionalism" (Lipset 1996). I denna debatt framhävs också det relativt starka intresset för evangelikal protestantism bland amerikaner som ännu ett undantag. Historiskt har en stor del av den amerikanska evangelikala rörelsen fått sina grunddrag och initiala teologiska utveckling som en så kallad "front line religion" som också spelar en roll för idén om "the American exceptionalism". Evangelikala kyrkor etablerades i stor utsträckning när USA koloniserade den amerikanska västern med ett minimum av statlig insyn. Enligt flera amerikanska samhällsvetare intar USA:s evangelikaler en så speciell roll i landets historia att de givit upphov till religiösa och politiska förhållanden som bara återfinns i USA (Boles 1972; Johnson 1955; Lipset 1996: 60-67; jfr Soper 1994). Enligt den amerikanske sociologen Seymour Lipset har religiositet – speciellt evangelikal protestantism – fostrat särskilda värden som påverkar det amerikanska samhället (Lipset 1996).⁶ Allt som allt kan evangelikal protestantism och dess extrema antropocentriska trosuppfattning vara typiska amerikanska värden i en amerikansk ideologi. Om så är fallet, är det också möjligt att evangelikaler i USA – men inte i Sverige – är bland dem som är minst oroade över dagens miljöproblem. Då är ett negativt samband mellan religion och miljöopinion en del av den amerikanska särställningen.

Det kan tänkas att det finns andra fenomen än "the American exceptionalism" som resulterar i divergerande samband mellan religiositet och miljöopinionen i Sverige och USA. Det är inte avsikten att kontrollera för alla tänkbara effekter för att förklara

6 Lipset (1996) nämner två amerikanska värden: moral och individualism. Han menar att båda är påverkade av evangelikal protestantism. Den sistnämnda av dessa två – individualism – beskrivs som meritokratisk och antistatlig, favoriserande konservativ ekonomisk politik.

olikheterna. Men den partipolitiska opinionsbildningen är en så central faktor att den kommer att beaktas som en femte kritisk punkt. Resonemanget tar sin utgångspunkt i att partiidentifikation kan påverka politisk opinion istället för tvärtom (Cambell m fl 1967). De svenska kristdemokraternas politiska historia berör en period där miljömedvetenhet betonades starkt och bland annat miljöexperten Björn Gillberg knöts till partiet (Johansson 1985: 205-209). Republikanska partiet har däremot inte samma tradition, till exempel stödjer inte den republikanske presidenten George W Bush Kyotoprotokollet och hans politiska agenda för honom i konflikt med flera miljöorganisationer (Stone 1995). Många religiösa personer i USA stödjer republikanerna, speciellt gäller det evangelikaler. Samtidigt finns det många kristna väljare som i Sverige stödjer kristdemokraterna (Hagevi 2005b). Det är möjligt att religiösa väljares partisympati påverkar miljöopinionen. Kristdemokraternas väljare skulle då kunna uppfatta sitt partis politik som tämligen positiv till miljövärdande åtgärder. Eftersom partiet är starkt bland kyrkobesökare skulle en opinion som prioriterar miljövärd före ekonomisk standard ha sin orsak i en kristdemokratisk partiidentifikation. Motsatsen skulle gälla för republikaner och de amerikanska kristna väljarna, det vill säga att en republikansk partiidentifikation gynnar ett prioriterande av ekonomisk standard före miljöengagemang. Därför är det väsentligt att även beakta partisympati i respektive land.⁷

Sammanfattning av hypoteser

Den teoretiska diskussionen ovan kan sammanfattas med fyra möjliga samband mellan religiositet och miljöopinion. För det första, om alla indikatorer på religiositet påverkar miljöopinionen negativt, då stöder resultatet den hypotes som utvecklats från Lynn Whites teori om att kristendomen påverkar opinionen så att färre tar hänsyn till miljö. För det andra, om religiositet – oavsett vilken indikator som används – tenderar att uppvisa ett positivt samband med miljöopinion, stöds antagandena som menar att ateister, sekulära och religiöst indifferent personer nedprioriterar miljövärdande insatser till förmån för mer materiella nyttor. För det tredje, om protestantisk statskyrkotradition och frikyrka/Evangelical Church visar upp ett negativt samband med miljövärdande opinion, men inte katolska och ortodoxa kyrkor, stöder resultatet antagandena att protestantismen är speciellt negativ till miljövärdande åsikter. För det fjärde, om personer som orienterar sig mot frikyrka/Evangelical Churches, anser att frälsning är mycket viktigt eller uppger sig vara pånyttfödda, och innehar en bokstavstroende bibelsyn (som är vanligt bland evangelikaler) uppvisar en negativ miljöopinion, stöds antagandet att evangelikaler är relativt negativa till miljövärd.

Samtliga dessa fyra hypoteser kan dock ifrågasättas om sambandet mellan religiositet och miljöopinion visar sig ha olika riktning i Sverige och USA. Det är då möjligt att det inte är religiositet, utan länderspecifika kontextuella faktorer som spelar en viktig

⁷ Tanken att partisympati kan förklara sambandet vilar på att partier bildar opinion bland väljarna. Kausalordningen kan kritiserats genom att väljare även kan antas ha ganska fasta preferenser och istället rationellt välja parti som passar åsikter om miljö och ekonomisk standard.

roll när opinionen om miljö tar form. En sådan faktor som undersöks är om religiösa medborgares partisympatier inverkar på miljöopinionen. I Sverige kan partisympati genom kristdemokraterna ge ökad miljövänlighet, medan i USA kan partisympati genom republikanerna resultera i minskad miljövänlig opinion. Men det kan även vara så att USA har en så särpräglad befolkning att den är unik. Detta – ”the American exceptionalism” – kommer dock inte testas i denna artikel, men väl diskuteras.

Tidigare forskning

Forskning om miljöopinion öppnar ofta för möjligheten att faktorer av den typ som religiositet representerar kan påverka. Dels i form av individuella värden som bland annat kan knytas till religiösa föreställningar. Dels i form av en värdeförändring som sker mellan generationer där bland annat traditionella religiösa värden minskar i betydelse (Inglehart 1990; Dietz m fl 2005).

När opinionsforskningen tagit sig an religiositet och miljöopinion är det mer än värden som studerats. Forskare som Carl Hand och Kent van Liere undersökte på vilket sätt miljöopinionen varierade mellan olika religiösa orienteringar inom och utanför kristendomen. Genom att ställa frågor till ett urval som representerade den vuxna befolkningen i staten Washington, fann de svaga, men negativa samband mellan ”Judeo-Christian identification and environmental concern”, vilket således gav stöd åt de hypoteser som utvecklats från Lynn Whites teori (Hand och van Liere 1984: 559-561, 567). Starkast stöd fann de bland personer som tillhörde en konservativ protestantisk religiös orientering. De uppvisade minst miljövårdande opinion och stödde oftast tanken att människan skall härska över naturen (Hand och van Liere 1984: 561-566).

Douglas Lee Eckberg och Jean Blocker kritiserade Hand och van Liere för att de inte beaktade svarspersonernas faktiska religiösa tro, utan endast fäste avseende vid religiös orientering (Eckberg och Blocker 1989: 510). Eckberg och Blocker studerade en survey gjord bland ett urval som representerade den vuxna befolkningen i den amerikanska staden Tulsa. Där fann de att bokstavstroende bibelsyn och delvis religiös orientering – men inte religiöst engagemang – påverkar miljöopinionen (Eckberg och Blocker 1989: 514-516). Conrad Kanagy och Fern Willits använde sig av en undersökning med ett representativt urval av befolkningen i Pennsylvania från år 1989. De fann att religiösa mötesbesök (det vill säga religiöst engagemang) uppvisade ett negativt samband med miljöopinionen. Men efter att ha kontrollerat sambandet med demografiska faktorer fann de att religiösa mötesbesök var relaterat till en mer miljövänlig opinion (Kanagy och Willits 1993: 678-682). Detta resultat stöds i viss utsträckning av en forskargrupp vid North Carolina State University. Deras data visar förvisso att bokstavstroende bibelsyn tenderar att ge uppfattningen att människan är satt att härska över naturen och att detta i sin tur ger en tämligen negativ uppfattning om miljövård. Men när de studerade religiöst engagemang fann de en betydande skillnad mellan uttalad miljöopinion och självrapporterad miljövänligt beteende. Religiöst engagemang visade inget samband med miljöopinion, men ett *positivt* samband med miljövänligt beteende (Wolkomir m fl 1997: 102-105).⁸

Också svenska forskare har studerat relationen mellan religiositet och miljöopinion. Ulf Bjereld och Mikael Gilljam har genomfört en analys av frågeundersökningar riktade till ett urval av svenska väljare från mitten av 1980-talet. De rapporterar att besökare av religiösa möten tenderar att vara mer "värdekonserverna" än "nyliberala" (Bjereld och Gilljam 1991: 156). Denna slutsats överensstämmer med motsvarande undersökningar från USA (se t ex Leege och Kellstedt 1993). Rörande miljöopinionen finner dock Bjereld och Gilljam att religiösa mötesbesökare är mer positiva till miljövärd än andra. Denna slutsats får stöd av en studie rörande sambandet mellan böneaktivitet och såväl miljöopinion som självrapporterat miljöbeteende (Sewerinson 1997).

Ytterligare forskning om religiositet och miljöopinion i Skandinavien har genomförts i Norge, vilket bör uppfattas som ett samhälle som i religiöst avseende är relativt likt det svenska. I viss utsträckning motsäger dock de norska resultaten vad som framkommit från andra sidan kölen. Sociologen Ørnulf Seippel och statsvetaren William Lafferty har studerat frågeundersökningar riktade till ett representativt urval av norrmän mellan 16-79 år som genomfördes år 1993. De fann att norrmän som tror att Gud tillåter människor att härska över naturen deltar mindre i politiska aktioner för att skydda naturen. Samtidigt fann författarparet att personer som tror att naturen är helig för att den är skapad av Gud uppvisar ett svagt och osäkert samband med ökad miljöaktivism (Seippel och Lafferty 1996: 129-130).

I en liknande studie genomförd i Norge samma år som den Seippel och Lafferty använde fann religionssociologen Pål Ketil Botvar att uppfattningen av Gud var relaterad till miljöopinion och -beteende. Personer som uppfattade Gud som en stark och rättvis far samt de som såg Gud som en vän i nöden var mindre välvilligt inställda till miljövärdande opinion och beteende jämfört med personer som uppfattade Gud som en livskraft i naturen eller som en omsorgsfull mor (Botvar 1996: 148-152). I en studie från år 1995, noterade Botvar att intresse för naturvård var viktigt för privatreligiösa norrmän (det vill säga personer som på något sätt var religiösa utan att besöka religiösa möten). Han fann också att kyrklig och New Age-orienterad religiositet hade modesta samband med en miljövänlig opinion (Botvar 1998: 72-74; 2001). Botvar har också genomfört en jämförelse mellan Norge och USA, något som är av intresse för föreliggande studie. Han fann att norska besökare av religiösa möten tenderade att uppvisa en mer positiv opinion till miljövärd än motsvarande amerikaner (Botvar 1998: 86-88). Resultatet stödde antagandet att USA utgjorde ett undantag. Tyvärr har

8 Forskargruppen från North Carolina State University använder en i mitt tycke konstig orsakmodell. De tillbakavisar betydelsen av bibelsyn för miljöopinion. Grundproblemet med forskargruppens resonemang rör hur de uppfattar relationen mellan bibelsyn och åsikten att människan är satt att härska över naturen. Forskargruppen hävdar att övertygelsen om att människan skall härska över naturen är "the real causal agents for environmental concern" och att relationen mellan bibelsyn och miljöopinion är ett skensamband (Wolkomir m fl 1997: 101). Om så är fallet måste forskargruppen förklara hur härskar-över-naturen-opinionen som en bakomliggande variabel kan påverka bibelsyn. Någon ansats till ett sådant försök finns dock inte artikeln. Därför kan de inte hävda att miljöopinion (beroende variabel) är opåverkat av bibelsyn (oberoende variabel). Därmed faller påståendet om skensamband. Det är därför mer rimligt att betrakta opinionen om att människan är satt att härska över naturen som en mellanliggande variabel som förklarar och bestämmer den kausala mekanismen mellan bibelsyn och miljöopinion (se Rosenberg 1968: 5, 28, 54-57, 73-75). För ytterligare diskussion rörande teoretiska orsakssamband mellan religion och miljöopinion, se Greely 1993: 20.

dessa resultat inte kontrollerats för demografiska bakgrundsfaktorer, vilket minskar möjligheten att uttala sig om religiös påverkan på miljöopinionen.

I övriga Europa finns med några få undantag ingen nämnvärd forskning om förhållandet mellan religiositet och miljöopinion. Ett undantag utgör Storbritannien, som i komparativa termer mycket enkelt kan beskrivas som ett mellanting mellan Sverige och USA (Lispert 1998). Resultatmässigt tycks dock britterna vara mer lika normmännen än amerikanerna, i alla fall vad gäller sambandet mellan religiositet och miljöopinion. I sin studie om religiositet och miljöopinion i Storbritannien finner Bernadette Hayes och Mannussos Marangudakis inget stöd för de hypoteser som utvecklats från Lynn Whites teori. Istället finner de brittiska forskarna att religiösa människor tenderar att uppvisa en något mer miljövänlig opinion än de som inte tror på Gud. När skilda religiösa orienteringar beaktas finner de att ateister, katoliker och protestantiska evangelikaler tenderar att vara något mindre benägna att uppge en miljövårdande opinion än andra (Hayes och Marangudakis 1998). De brittiska forskarna undersöker dock inte religiöst engagemang (till exempel religiösa mötesbesök) eller bibelsyn. Därför kan de inte avfärda betydelsen av Bibelns texter vad gäller synen på miljön.

Tidigare forskning om religiositet och miljöopinion ger inte något entydigt svar på frågeställningarna i denna uppsats. Få studier har genomförts på ett representativt urval av hela befolkningen i USA. Av de studier som ändå genomförts i USA finns inga som motsäger möjligheten att härska-över-naturen-idén är relaterad till "the American exception". Motsvarande analyser av europeiska förhållanden är begränsade. Det finns dessutom en grundläggande oenighet på båda sidor om Atlanten om religiositet och miljöopinion har något samband med varandra och, om så är fallet, i vilken riktning detta samband går. Det är därför alltså viktigt att undersöka eventuella skillnader mellan befolkningen i USA och mer sekulära samhällen. Det finns också skäl att analysera om religiöst engagemang, religiös orientering, evangelikala värden och bibelsyn har betydelse när individer uttalar sin åsikt om miljövård.

Data och metod

Design och val av fall

Det är möjligt att religiositet inte påverkar miljöopinionen på samma sätt i andra samhällen än det amerikanska. Ett sådant samband kan då egentligen inte förklaras med religion. Istället måste orsaken sökas i respektive samhälles historia och tradition. För att testa om religiositet verkligen påverkar miljöopinionen bör komparativa studier genomföras mellan USA och andra länder som i religiöst avseende är olik det amerikanska. Ett sådant land är Sverige.

På vilket sätt skiljer sig Sverige från USA? Sverige är liksom USA ett extremt land i religiöst avseende. Men de båda länderna befinner sig i religiös motpol till varandra. Medan amerikaner beskrivs som ett tämligen religiöst folk, är svenskar bland de mest sekulariserade i världen. USA är ett religiöst heterogent samhälle. Sverige, däremot, är trots 1900-talets invandring relativt religiöst homogent (Hagevi 2005b). Även om Svenska kyrkan numera beskriver sig som en självständig kyrka är det tydligt att den svenska statskyrkotraditionen är främmande till vad som i USA kallas för "the wall of

separation” – staten skall inte blanda sig i kyrkornas förhållanden (Lipset 1998: 153-158, 199-209).

En annan möjlig skillnad mellan Sverige och USA gäller miljöopinionen. Medan Moncrief hävdar att den amerikanska traditionen är relativt ointresserad av naturvård (se ovan), så uppfattas svenskar och andra skandinaver som miljöintresserade. Många svenskar anses ge naturen en religiös mening. I den mån antroposofi är typiskt för kristendom kan en del av denna religiositet vara kopplad till den i Sverige utbredda avkristningen. Till exempel finns undersökningar som visar att en majoritet av svenskarna anser att djur och människor har samma rätt att leva och att det är fel att kategorisera djur och växter som användbara och oanvändbara. Alla växter och djur anses istället ha något syfte (Uddenberg 1995: 56; 2001: 147; Uddenberg och Norlén 1995: 179). Men även traditionella religiösa institutioner fokuserar naturen. Till exempel betecknas några av Svenska kyrkans populäraste psalmer som ”naturreligiösa” (Gustafsson 1974; se Botvar 1998: 76).

Det finns även icke-religiösa skillnader mellan Sverige och USA (storlek, statskick och mycket annat) som befäster att en studie av dessa två fall är en *most different system design*. Men avsikten i valet av att jämföra Sverige och USA är att de representerar två moderna, industrialiserade samhällen som i religiöst avseende är mycket avvikande från varandra.

Om det finns en effekt av religiositet på miljöopinion och om den är likartad i de båda länderna stöds antagandena att religiositet påverkar miljöopinion. Men om effekten av religiositet på miljöopinion skiljer sig mellan länderna implicerar det att samhällskontexten i de båda länderna har betydelse. Då kan generaliteten i hypoteserna som i Lynn Whites anda proklamerar en kausal relation mellan religiositet och miljöopinion ifrågasättas.

Data

För att testa komparativa mikroteorier av denna typ behövs representativa frågeundersökningar från både Sverige och USA. De data som används i denna studie är dels American National Election Studies (ANES), genomförd av Center for Political Studies, University of Michigan, dels SOM-undersökningen genomförd av SOM-institutet vid Göteborgs universitet. Insamlingen av båda datamängderna genomfördes år 2000.

ANES-undersökningen är en kombination av besöks- och telefonintervjuer. Svarspersonerna antogs representera de röstberättigade amerikanerna och svarsandelen var 61 procent, vilket gav 1 801 svarspersoner (Burns m fl 2001).⁹ SOM-institutets data är insamlat med postenkäter riktade till ett nationellt urval av den svenska be-

⁹ The National Election Studies, Center for Political Studies, University of Michigan. Electronic resources from the ANES World Wide Web site (www.umich.edu/~nes). Ann Arbor, MI: University of Michigan, Center for Political Studies [producer and distributor], 1995-2000. These materials are based on work supported by the National Science Foundation under Grant Nos. : SBR-9707741, SBR-9317631, SES-9209410, SES-9009379, SES-8808361, SES-8341310, SES-8207580, and SOC77-08885. Any opinions, findings and conclusions or recommendations expressed in these materials are those of the author and do not necessarily reflect those of the National Science Foundation.

folkningen mellan 18-85 år. Svandsandelen var 65 procent, vilket innebar att 1 842 personer besvarade enkäterna.¹⁰

De data som används – såväl ANES- som SOM-undersökningen – är inte insamlade med avsikt på den studie som presenteras i denna uppsats. Det betyder bland annat att det föreligger skillnader mellan frågeundersökningarna som inte är ideala vid komparativa studier. Det finns också skillnader vad gäller det sammanhang då de båda undersökningarna genomfördes. ANES-undersökningen genomfördes i samband med det amerikanska presidentvalet, medan SOM-undersökningen genomfördes mellan två valår. Det finns även skillnader i fråga om surveytekniken, framförallt att SOM-undersökningen genomfördes som en brevenkät medan ANES-undersökningen samlades in genom besöks- och telefonintervjuer. Dessa skilda datainsamlingsmetoder kan innebära tolkningsproblem då ingen kan veta vilken effekt de skilda insamlingsmetoderna har. Att inte kunna kontrollera datainsamlingen är naturligtvis negativt, men det bästa som kan göras utifrån nuvarande situation.

Oberoende variabler

Bland annat för att religiositet är ett mångdimensionellt begrepp så kan det mätas på flera olika sätt. Den mättekniska diskussionen berör ofta vad som har sammanfattats med "belonging, believing, and behaving" (Layman och Green 1998: 3), det vill säga individers religiösa tillhörighet, tro och beteende. Det är möjligt att beakta samtliga dessa aspekter med hjälp av ANES- och SOM-undersökningen. De två undersökningarna använder dock något skilda mätinstrument för att undersöka detta. Det är klokt att ha dessa problem i minnet vid den jämförande analysen.

För att uppskatta religiösa mötesbesök i USA tillfrågades svarspersonerna "Thinking about your life these days, do you ever attend religious services, apart from occasional weddings, baptism, or funerals?" Om svaret blev ja, tillfrågades svarspersonen "Do you go to religious services every week, almost every week, once or twice a month, a few times a year, or never?"¹¹ I Sverige undersöks religiösa mötesbesök genom att ställa frågan "Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort något av följande saker?", varav en av de saker som nämnades var "Besökt gudstjänst eller religiöst möte".¹² I båda länderna kategoriseras svaren i *regelbundet* (personer som menar sig ha besökt religiösa möten minst en gång i månaden), *sällan* (de som anger att de besökt religiöst möte, men inte så ofta som en gång i månaden) och *aldrig* (det vill säga de som inte uppger sig ha besökt något religiöst möte de senaste 12 månaderna).

ANES-undersökningen sonderade ordentligt för att identifiera svarspersonernas religiösa orientering. Först tillfrågades personer som tidigare uppgett att de inte besökte religiösa möten "Regardless of whether you now attend any religious service do you ever think of yourself as part of a particular church or denomination?"¹³ Tillsam-

10 För detaljer rörande SOM-institutets undersökning, se Lithner 2001: 412.

11 Svansmöggheterna till den första frågan var "yes", "no" och "Don't know". För den andra frågan var svansmöggheterna "Every week", "Almost every week", "Once or twice a month", "A few times a year", "Never" och "Don't know".

12 Svansmöggheterna var "Ingen gång", "Någon gång under de senaste 12 månaderna", "Någon gång i kvartalet", "Någon gång i månaden", "Någon gång i veckan" och "Flera gånger i veckan".

mans med svarspersoner som tidigare uppgivit att de besökte religiösa möten fick personer som svarade ja på denna fråga möjlighet att besvara följande (med lämplig alternativ formulering): "Do you consider yourself/Do you mostly attend a place of worship that is Protestant, Roman Catholic, Jewish, or something else?"¹⁴ De som svarat att de var protestanter fick följdfrågan "What church or denomination is that?" och intervjuaren hade instruktioner att fråga tills ett så precist svar som möjligt hade kommit fram.

För att i Sverige identifiera religiös orientering användes två frågor från SOM-undersökningen för att konstruera ett index. Den första frågan rörde medlemskap och löd: "Tillhör Du någon kyrka eller religiöst samfund?" De religiösa orienteringar som nämdes var "Svenska kyrkan", "En frikyrka", "Annat kristet samfund" och "Annat religiöst samfund".¹⁵ Den andra frågan rörde vilken kyrka eller vilket samfund svarspersonen besökte. "Har Du under de senaste 12 månaderna besökt någon gudstjänst eller något möte i följande samfund eller organisationer?" Därefter följde en lista på sex samfund eller kategorier av samfund (undantaget Svenska kyrkan).¹⁶

I såväl Sverige som USA beaktar jag sedan både medlemskap och besök av samfundsmöten så att svarspersonerna kan kategoriseras som tillhörig eller inte tillhörig följande religiösa orienteringar: *Protestantisk statskyrkotradition* (det vill säga Svenska kyrkan i Sverige och i huvudsak "Mainline Churches" i USA), *frikyrka/Evangelical Church*, *katolska och ortodoxa kyrkor*, *icke-kristna religioner* samt *konfessionslösa*.¹⁷

Frågan "Would you call yourself a born-again Christian, that is, have you personally had a conversion experience related to Jesus Christ?" används för att undersöka det evangelikala värdet "born again" (pånyttfödd) i USA. Ja-svar indikerar evangelikalt värde.¹⁸ Begreppet pånyttfödd har troligtvis inte samma status och betydelse i Sverige som i USA. För att undersöka ett liknande värde i Sverige används följande fråga från SOM-undersökningen: "Hur viktigt tycker du följande saker är för Dig?", varpå

13 Svartsmöjligheterna var "Yes", "No" eller "Don't know".

14 Svartsmöjligheterna var "Protestant", "Catholic", "Jewish" och "Don't know".

15 Svartsmöjligheterna för var och en av de religiösa orienteringarna var "Icke medlem", "Medlem, men har inte varit på gudstjänst/möte under de senaste 12 månaderna", "Medlem och har varit på gudstjänst/möte under de senaste 12 månaderna" samt "Medlem och har någon typ av uppdrag".

16 De 6 religiösa orienteringarna var "Katolska kyrkan", "Pingstkyrkan, Nybygget, Alliansmissionen, Trosrörelsen eller Sjundedagsadventisterna", "Annan frikyrka (t ex SMF, EFS, SB, FA)", "Ortodox kyrka", "Muslimsk församling" samt "Annan religion som varken är kristen eller muslimsk".

17 Alla lutheraner, episkopaler, kongressionalister, Presbyterian i the U.S.A., Presbyterian (NFS), Reformed Church of America, Christian Church (Disciples of Christ), "Community"-kyrkor och ekumeniska församlingar kodades som *protestantisk statskyrkotradition*. Baptister, Evangelical Covenant Church, metodister, sjundedagsadventister, brethren, pingstvännen, helgelsekyrkor, utvandrade europeiska frikyrkor, Frälsningsarmén, Presbyterian Church of America (PCA), Evangelical Presbyterian, Christian Reformed Church, Christian Science och protestantiska församlingar utan samfundstillhörighet kodades som *frikyrka/Evangelical Church*. Katoliker och tillhöriga kristet ortodoxa kyrkor (inklusive österländska) kodades som *katolska och ortodoxa kyrkor*. Judar, muslimer, buddister, mormoner och Jehovas vittnen kodades som *icke-kristna religioner*. Protestantisk statskyrkotradition överensstämmer i huvudsak med vad som i USA kallas "Mainline Churches". Metodisterna brukar dock oftast betecknas som "mainline", men i denna studie kategoriseras de som frikyrka/Evangelical Church. Några lutherska samfund betraktas också vanligen som "Evangelical Churches", men är nu kategoriserade som protestantisk statskyrkotradition, se Kellstedt och Green 1993: 70-71.

18 Svartsmöjligheterna var "Yes", "No" och "Don't know".

bland annat "Frälsning" nämns (Rokeach 1973). Jag antar att de som uppger att frälsning är "Mycket viktigt" innehar liknande evangelikal värden som de amerikaner som säger sig vara pånyttfödda.¹⁹

ANES-undersökningen mätte bibelsyn genom att fråga "Which of these statements comes closest to describing your feelings about the Bible?" Svarmöjligheterna var "The Bible is the actual word of God and is to be taken literally, word for word" (detta svar betecknar jag som *bokstavstroende*). "The Bible is the word of God but not everything in it should be taken literally, word for word" (*tolkandetroende*), "The Bible is a book written by men and is not the word of God", "Other" och "Don't know" (betecknas alla som *sekulära*). I SOM-undersökningen mäts bibelsyn genom att fråga "Det finns olika sätt att se på Bibeln. Vilken av följande uppfattningar ligger närmast din egen?" Svarmöjligheterna var "Bibeln är Guds rena ord och därför är den bokstavligen sann" (*bokstavstroende*), "Bibeln har inspirerats av Gud, men den är skriven av människor och måste därför tolkas på nytt i varje tid" (*tolkandetroende*), "Bibeln innehåller mycket livsvisdom men Gud har inte påverkat den på något speciellt sätt", "Bibeln är bara en vanlig bok" och "Ingen uppfattning" (betecknas alla som *sekulära*).

Mätningarna av frälsningsvikt/pånyttfödd, frikyrka/Evangelical Church och bokstavstroende bibelsyn indikerar alla svarspersonens förhållande till vad som internationellt brukar betraktas som en evangelikal rörelse. Var för sig är dock de tre indikatorerna på evangelikaler bristfälliga. Till exempel kan personer som betraktas som evangelikaler eller icke-evangelikaler finnas såväl inom frikyrka/Evangelical Church som inom protestantisk statskyrkotradition. Men de flesta evangelikaler finns i frikyrka/Evangelical Church och de flesta inom frikyrka/Evangelical Church bör betraktas som evangelikaler. Vidare kan personer som uppger sig ha det specifika evangelikal värde som undersöks vara något annat än evangelikaler, medan en och annan evangelikal av någon anledning inte tycker frälsning är mycket viktigt eller betraktar sig som pånyttfödd. Till sist är – som redan tidigare nämnts – inte alla evangelikaler bokstavstroende. Inte heller alla bokstavstroende behöver vara evangelikaler. Men även om dessa tre indikatorer var för sig kan anses bristfälliga kan de tillsammans ge en tryggare bild av evangelikalers miljöopinion.

De oberoende variablerna som mäter religiositet är många, vilket kan ge upphov till metodologiska problem. En del variabler kan påverka opinionen gemensamt genom att dela en effekt på den beroende variabeln (miljöopinion). Den uppmätta effekten på opinionen kan då bli lägre, även om varken skensamband eller multicollinearitet föreligger (Lewis-Beck 1990: 58-61). Därför är det viktigt att se upp så att "delade" effekter på miljöopinion inte innebär att faktiska effekter av religiositet på miljöopinion ignoreras. Detta är särskilt viktigt när svenska data analyseras då andelen religiöst aktiva människor är liten samtidigt som samhället har en relativt homogen religiös tradition. Det är möjligt att det då kan förekomma en viss överlappning av flera religiösa nyckelfaktorer bland religiöst aktiva protestanter.

19 Svarmöjligheterna var "Mycket viktigt", "Ganska viktigt", "Varken viktigt eller oviktigt", "Inte särskilt viktigt" och "Inte alls viktigt".

Beroende variabel

Opinionen om miljö uppmäts genom frågor som fokuserar utbytet mellan hänsyn till miljö och hänsyn till ekonomisk levnadsstandard. Frågeformuleringen är inte exakt den samma i de svenska och amerikanska undersökningarna, vilket minskar kontrollerbarheten för effekterna av dessa stimuli. Trots detta handlar frågorna i båda undersökningarna om miljöhänsyn i relation till ekonomisk standard. För att så mycket som möjligt erhålla en likartad svarsfördelning över variabelns värden i de båda undersökningarna konstruerar jag en variabel med tre värden: miljö är viktigt, miljö och ekonomi är lika viktigt och ekonomi är viktigt. I ANES-undersökningen inleddes frågan alltid med "Some people think it is important to protect the environment even if it costs some jobs or otherwise reduces the standard of living. Other people think that protecting the environment is not as important as maintaining jobs and our standard of living." Vid besöksintervjuerna tillfrågades svarspersonerna "Where would you place yourself on this scale?" Därefter presenterades en 7-gradig skala från "Protect environment, even if it costs jobs and standard of living" (kodad som 1) till "Jobs and standard of living is more important than environment" (kodad som 7). Vid telefonintervjuerna valde först svarspersonerna ett av dessa alternativ eller mittensvaret "neither", för att sedan få möjlighet att precisera svaret: "Is protecting the environment much more important or only somewhat important" respektive "Are maintaining jobs and standard of living much more important or only somewhat more important". Telefonintervjuerna resulterade således i en 5-gradig skala jämfört med besöksintervjuernas 7-gradiga skala. Jag har transformerat de erhållna svaren från besöksintervjuerna till en 3-gradig skala genom att sammanföra svarsmöjligheterna 3, 4 och 5 till värde 2. Värde 6 och 7 på den 7-gradiga skalan transformerades till värde 1 och värde 1 och 2 till värde 3. Telefonintervjuerna transformerades till en 3-gradig skala genom att sammanföra värde 1 och 2 till värde 3, värde 3 transformerades till värde 2 och värde 4 och 5 sammanfördes till värde 1. Därigenom erhöles en 3-gradig skala även för telefonintervjuerna.²⁰

SOM-undersökningens motsvarande fråga löd "Nedan finns ett antal förslag som förekommit i den svenska debatten. Vilken är Din åsikt om vart och ett av dem?" varpå bland annat "Satsa på ett miljövänligt samhälle även om det innebär låg eller ingen ekonomisk tillväxt" nämndes. Svarsmöjligheterna kan också nu betraktas som en 5-gradig skala med "Mycket bra förslag", "Ganska bra förslag", "Varken bra eller dåligt förslag", "Ganska dåligt förslag" och "Mycket dåligt förslag". Svaren "Mycket bra förslag" och "Ganska bra förslag" ges värde 3, "Varken bra eller dåligt förslag" ges värde 2, och "Ganska dåligt förslag" och "Mycket dåligt förslag" ges värde 1. Distri-

20 Frågan som uppmätte miljöopinion i ANES-undersökningen var delvis ett experiment. Vid hälften av besöksintervjuerna respektive telefonintervjuerna gavs svarspersonerna möjlighet att svara "Haven't thought much about this".

Tabell 1. Miljöopinionen i Sverige och USA år 2000 (procent och procentdifferens).

	Sverige	USA	Procentdifferens
Miljö är viktigt (värde 3)	44	42	+2
Miljö och ekonomi är lika viktigt (värde 2)	36	42	-6
Ekonomi är viktigt (värde 1)	20	16	+5
Summa procent	100	100	
Antal svarande	1 638	1 574	

butionen av de svenska och amerikanska svaren över den 3-gradiga skalan liknar varandra (se tabell 1).

Bakomliggande variabler

För att undersöka förekomsten av samband mellan religiositet och miljöopinion kommer följande variabler att användas: *kön* (man, kvinna), *ålder* (18-49, 50-), *invandrarbakgrund* (1:a och 2:a generationens invandrare, övriga), *urbaniseringsgrad* (land, stad), *högskoleutbildning* (erfarenhet av utbildning på högskola eller universitet, ingen sådan erfarenhet) och *subjektiv klass* (självrapporterad arbetarklass, övriga).

Ytterligare en kontrollvariabel är partisympati. I den svenska undersökningen ställs frågan "Vilket parti tycker Du bäst om idag?" De svarande kunde ange något av de partier som var representerade i riksdagen, men de hade även möjlighet att ange att de röstat på ett annat parti samt skriva in partiets namn. De som uppgivit kristdemokraterna som bästa parti redovisas för sig, medan svarspersoner med annan partisympati redovisas under beteckningen övriga partier. I den amerikanska undersökningen analyseras partisympati utifrån vilken presidentkandidat som svarspersonen uppger sig rösta på. Frågan är tvådelad. Till att börja med ställs frågan "How about the election for President? Did you vote for a candidate for President?", med svarsalternativen "Yes, voted for president" och "Didn't vote for president". Om svarspersonen röstade ställs frågan "Who did you vote for?" med följande svarsmöjligheter: "Al Gore", "George W Bush", "Pat Buchanan", "Ralph Nader" och "other" med en anmodan att specificera vem. De som svarade att de inte röstat fick frågan "How about the election for President? Did you prefer one of the candidates for President?" med svaralternativen "Yes" och "No". Om svarspersonen sa sig ha en preferens fick de frågan "Who did you prefer?" med samma svarsmöjligheter som för de röstande ovan. I föreliggande studie anses personer som svarat George W Bush sympatisera med det republikanska partiet, medan övriga redovisas under den gemensamma beteckningen övriga partier.

Religiositet i Sverige och USA

Tabell 2 presenterar några grundläggande data om befolkningens religiositet i Sverige och USA. Det är de religiösa faktorer som förekommer i tabell 2 som är denna studies

oberoende variabler och indikatorer på religiositet. På individuell nivå är sekulariseringen stark i Sverige, även vid en jämförelse med andra protestantiska länder (se t ex Norris och Inglehart 2004).²¹ Över tid minskar besökarna av *religiösa möten* och enligt tabell 2 besöker inte ens en tiondel av den vuxna befolkningen religiösa möten regelbundet. I USA gör däremot över hälften sådana besök.

Den svenska statskyrkotraditionen syns tydligt i tabell 2, då 72 procent anger sin primära *religiösa orientering* som Svenska kyrkan, det vill säga protestantisk statskyrkotradition. När svenskar och andra emigrerade till USA tog många med sig traditionen från den protestantiska statskyrkan. I denna mening har en del av samfundet i USA en protestantisk statskyrkotradition, en religiös orientering som där domineras av "Mainline Churches". Endast 15 procent av befolkningen uppger sig tillhöra denna religiösa orientering som består av organisatoriska ättlingar till europeiska statskyrkor.

Svenska kyrkan är inte det enda samfundet i Sverige. Enligt tabell 2 är 8 procent av den svenska befolkningen primärt orienterade mot frikyrkor.²² Denna tämligen heterogena religiösa orientering överensstämmer i huvudsak med vad som i USA kallas för "Evangelical Churches". I USA samlar dessa kyrkor 38 procent av befolkningen.

De flesta icke-skandinaviska invandrarna till Sverige kommer från länder som domineras av Katolska kyrkan eller någon kristet ortodox kyrka. Enligt tabell 2 är 4 procent av svenskarna orienterade mot katolska eller ortodoxa kyrkor. Endast 1 procent tillhör icke-kristna religioner. Medan muslimer dominerar bland icke-kristna religiösa väger andelen katoliker och kristet ortodoxa ungefär jämt i Sverige. Också angående dessa religiösa orienteringar är USA mycket annorlunda jämfört med Sverige. Ungefär en fjärdedel av amerikanerna är katoliker eller kristet ortodoxa och var fjortonde amerikan tillhör en icke-kristen religion. Till detta kommer också att sammansättningen av respektive religiös orientering är en annan i USA än i Sverige. Nästan hela den religiösa orientering som kallas katolska och ortodoxa kyrkor består av katoliker och knappt ett par procent uppger sig vara kristet ortodoxa i USA. Bland icke-kristna religioner dominerar amerikanska judar, inte muslimer. I både Sverige och USA anger var sjunde person att de är konfessionslösa.

För amerikanska evangelikaler betraktas nästan uppfattningen om att vara *pånyttfödd* som ett varumärke. Det närmsta vi kommer motsvarande etikett i Sverige är antagligen uppfattningen att vara eller hoppas att bli *frälst*. Trots denna kontextuella anpassning uppfattar endast var tolfte svensk frälsning som mycket viktigt. Detta kan jämföras med att var tredje amerikan menar sig vara pånyttfödd (se tabell 2).

Också angående *bibelsyn* tenderar befolkningen i USA att uppvisa en större religiositet än den svenska befolkningen. Dessutom innehar en stor del av amerikanerna en

21 Med sekularisering avses att för allt fler människor och inom allt fler samhällsområden betyder religion allt mindre, se Demker 1998.

22 Enligt uppgifter från Svenska kyrkan är 84 procent av den svenska befolkningen medlemmar i samfundet (Skog 2001: 29). Eftersom flera personer är medlemmar i Svenska kyrkan utan aktivt samtycke kan många personer som primärt är orienterade mot frikyrkor alljämt vara nominella medlemmar i Svenska kyrkan utan aktivt deltagande i detta samfund (Palm 1993). Andra kan till och med vara omedvetna om sitt medlemskap i Svenska kyrkan och ange sig som konfessionslösa. Antagligen beror en stor del av skillnaden i uppgifterna från SOM-institutet och Svenska kyrkans medlemsuppgifter på dessa omständigheter.

Tabell 2 Religiositet i Sverige och USA år 2000 (procent och procentdifferens).

	Sverige	USA	Proent-differens
Religiösa mötesbesök			
Regelbundna (minst en gång i månaden)	9	53	-44
Övriga (mera sällan eller aldrig)	91	47	+44
Summa procent	100	100	
Antal svarande	1646	1789	
Religiös orientering			
Protestantisk statskyrkotradition	72	15	+57
Frikyrka/Evangelical Church	8	38	-30
Katolska och ortodoxa kyrkor	4	26	-22
Icke-kristna religioner	1	7	-6
Konfessionslös	15	14	+1
Summa procent	100	100	
Antal svarande	1572	1780	
Evangelikala värden			
Frälsning är viktigt/pånyttfödd	8	33	-25
Övriga	92	67	+25
Summa procent	100	100	
Antal svarande	1601	1795	
Bibelsyn			
Bokstavstroende	7	33	-26
Tolkandetroende	28	49	-21
Sekulära	65	18	+47
Summa procent	100	100	
Antal svarande	1620	1871	

betydligt mer konservativ bibelsyn än svenskarna. Endast 7 procent av svenskarna betecknas som *bokstavstroende*, medan 33 procent av amerikanerna uppfattar Bibeln som bokstavligt sann. Av svenskarna är 28 procent *tolkandetroende*, vilket motsvaras av 49 procent av amerikanerna. Däremot innehar 65 procent av svenskarna en sekulär bibelsyn, vilket endast 18 procent av amerikanerna har.

De tre indikatorerna på evangelikaler – religiös orientering, evangelikala värden och bibelsyn – visar alla att den evangelikala rörelsen är betydligt mer omfattande i USA än i Sverige. Men den visar även att svenska evangelikaler inte är försumbara.

Efter att ha studerat tabell 2 bör huvudslutsatsen vara att Sverige och USA är två länder som klart avviker från varandra i religiöst hänseende. Detta trots att båda länderna är dominerade av protestantiska samfund. Medan den svenska befolkningen är starkt sekulariserad uppvisar den amerikanska befolkningen en stark religiositet med flera stora, konkurrerande religiösa orienteringar.

Resultat

Tabell 3 presenterar en jämförelse av sambanden mellan religiositet och miljöopinion i Sverige och USA. Det statistiska mått som används är ostandardiserade regressionskoefficienter. Bredvid varje kolumn med ostandardiserade regressionskoefficienter presenteras standardfelet (S.E.) för att ge information om den statistiska signifikansen. Tabell 3 presenterar först två kolumner med bivariata samband mellan olika mått på religiositet och miljöopinion i Sverige respektive USA. Därefter redovisas fyra multivariata modeller som vardera är applicerade på Sverige och USA. Den första multivariata modellen visar endast effekten av religiositet på miljöopinion på Sverige respektive USA. Den andra multivariata modellen kompletterar de religiösa variablerna med demografiska kontrollvariabler. Den tredje multivariata modellen lägger till ytterligare en kontrollvariabel i form av partisympati. Den fjärde och sista multivariata modellen redovisar samtliga kontrollvariabler (demografiska och partisympati), men endast religiösa mötesbesök som mått på religiositet.

Uppgifterna i tabell 3 ger stöd åt idén att USA intar en särställning. Sambandet mellan religiositet och miljöopinion är inte likartat i svenska och amerikanska data. I Sverige tenderar protestanter att vara relativt positiva till att prioritera miljö framför ekonomisk tillväxt, medan religiöst passiva personer i större utsträckning prioriterar ekonomisk levnadsstandard. I denna skandinaviska kontext får således ingen av hypoteserna som utvecklats från Lynn Whites teori något stöd. I USA får dock den hypotes som grundar sig på olikhet inom protestantismen stöd. En del evangelikaler tycks vara mindre benägna att stödja miljövårdande förslag än andra religiösa grupper.

Låt oss studera tabell 3 något mer detaljerat och börja med de bivariata sambanden. Den första kolumnen redovisar bivariata samband i svenska data. Religiösa mötesbesök, frikyrka och det evangelikala värdet frälsning visar där positiva och signifikanta samband med miljöopinionen. Protestantisk statskyrkotradition – det vill säga Svenska kyrkan – uppvisar dock negativt samband med miljöopinion. Inte någon av de Lynn White-baserade hypoteser som presenterats får således stöd av de svenska resultaten.

Om blickarna riktas mot den amerikanska kolumnen med bivariata samband visar två av de religiösa indikatorerna ett negativt samband med miljöopinion, medan övriga inte uppvisar något signifikant samband och kan därför lämnas därhän. De religiösa indikatorer som uppvisar negativt samband med miljöopinion är frikyrka/Evangelical Church och bokstavstroende bibelsyn. Resultatet stödjer att amerikanska evangelikaler – men inte andra kristna grupper – tenderar att uppvisa en relativt negativ opinion mot miljövårdande förslag. Något bekymmersamt för denna tolkning är dock det faktum att det evangelikala värdet pånyttfödd inte har något signifikant samband på miljöopinion.

Vid en jämförelse mellan koefficienterna för svenska och amerikanska data går det dock att konstatera att få av dem liknar varandra. De enda koefficienter som uppvisar en överensstämmelse mellan de båda länderna har det gemensamt att de inte är signifikanta.

■ Magnus Hagevi: Religiositet och miljöopinion i Sverige och USA

Tabell 3. Bivariat och fyra multivariata regressionsanalyser av religiösa effekter på miljöopinion i Sverige och USA år 2000 (standardiserade regressionskoefficienter, *b*, och standardfel, *S.E.*).

	Bivariat		Multivariat				Multivariat med demografiska variabler				Multivariat med demografiska variabler och parti-sympati				Multivariat med demografiska variabler, partisympati och religiositet endast mät med kyrkgång					
	Sverige <i>b</i> S.E.	USA <i>b</i> S.E.	Sverige <i>b</i> S.E.	Sverige <i>b</i> S.E.	USA <i>b</i> S.E.	Sverige <i>b</i> S.E.	USA <i>b</i> S.E.	Sverige <i>b</i> S.E.	USA <i>b</i> S.E.	Sverige <i>b</i> S.E.	USA <i>b</i> S.E.	Sverige <i>b</i> S.E.	USA <i>b</i> S.E.	Sverige <i>b</i> S.E.	USA <i>b</i> S.E.					
Religiösa mötesbesök	+ .19	.07	-.07	.04	+ .20	.09	-.03	.04	+ .15	.10	-.04	.04	+ .19	.10	.00	.05	+ .16	.08	-.02	.04
Protestantisk statskyrkotradition	-.11	.04	+ .02	.05	-.13	.06	-.05	.06	-.16	.06	-.03	.06	-.20	.06	-.01	.07				
Evangelical Church	+ .14	.07	-.13	.04	-.06	.10	-.15	.06	-.10	.11	-.13	.06	-.13	.11	-.08	.07				
Katolska och ortodoxa kyrkor	-.05	.10	+ .02	.04	-.21	.12	-.04	.06	-.27	.12	-.03	.06	-.27	.13	+ .03	.07				
Frälsning/pänyttödd	+ .14	.07	-.02	.04	+ .06	.10	+ .12	.05	+ .09	.10	+ .12	.05	+ .13	.11	+ .13	.06				
Bokstavstroende	+ .10	.08	-.13	.04	-.04	.10	-.21	.06	-.10	.10	-.18	.06	-.12	.11	-.19	.07				
Tolkandstroende	+ .06	.04	.00	.04	+ .07	.05	-.11	.05	+ .05	.05	-.10	.05	+ .05	.05	-.09	.06				
Kön																				
Alder																				
Invantrarbakgrund																				
Urbaniseringsgrad																				
Högskoleutbildning																				
Subjektiv klass																				
Partisympati																				
Konstant																				
Minsta antal svarande	1541	1554			+1.71	.05	+2.50	.25	+2.13	.15	+2.27	.29	+2.22	.21	+1.84	.33	+2.37	.19	+1.50	.15
de					1437		1541		1375		1508		1266		1212		1374		1226	
Justerad R ²					.01		.01		.03		.02		.03		.04		.02		.04	
S.E.					.77		.71		.76		.71		.76		.70		.76		.70	

Kommentar: Miljöopinion (miljö är viktigt)=3, miljö och ekonomi är lika viktigt=2, ekonomi är viktigt=1, religiösa mötesbesök (1=regelbundet, 0=inte regelbundet), Protestantisk statskyrkotradition (tillhör protestantisk statskyrkotradition)=1, övriga=0, frikyrka/Evangelical Church (tillhör frikyrka/Evangelical Church)=1, övriga=0, Katolska och ortodoxa kyrkor (tillhör katolsk eller ortodox kyrka)=1, övriga=0, evangeliska värden (frälsning är mycket viktigt/pänyttödd)=1, övriga=0, bokstavstroende (bokstavstroende bibelsyn=1, övriga=0), tolkandstroende (tolkandstroende bibelsyn=1, stad=0), högskoleutbildning (erfarenhet av utbildning på högskola eller bakgrund (1:a och 2:a generationens invandrare=1, övriga=0), urbaniseringsgrad (land=1, stad=0), högskoleutbildning (erfarenhet av utbildning på högskola eller universitet=1, övriga=0), subjektiv klass (självrapporterad arbetarklass=1, övriga=0), partisympati (kristdemokraterna/republikanerna=1, övriga partier=0).

Den första multivariata modellen i tabell 3 inkluderar samtliga religiösa indikatorer. Resultaten från Sverige skiljer sig alltså från de amerikanska. I svenska data erhåller det evangelikala värdet frälsning inte längre statistisk signifikans under kontroll av andra religiösa indikatorer. Även nu är protestantisk statskyrkostradition negativt korrelerad med miljöopinion, men får i denna multivariata analys sällskap med katolska och ortodoxa kyrkor. För båda dessa religiösa orienteringar är det negativa sambandet starkare när hänsyn tas till andra religiösa indikatorer. Detta förändrade samband mellan den bivariata och den multivariata analysen beror sannolikt på religiösa mötesbesök. De som är religiöst aktiva i Svenska kyrkan och i katolska och ortodoxa kyrkor ger sin effekt genom religiösa mötesbesök, medan effekten från dessa religiösa orienteringar härrör från deras stora andel religiöst passiva. Det är alltså de som regelbundet besöker Svenska kyrkan, Katolska kyrkan och de ortodoxa kyrkorna som uppvisar det största miljöengagemanget i dessa religiösa orienteringar, medan den stora massan passiva har ett motsatt samband (redovisas ej i tabell). Varken frikyrkor eller bokstavstroende bibelsyn uppvisar signifikanta samband med miljöopinion.

I den första multivariata modellens amerikanska resultat visar alltså "Evangelical Church" och bokstavstroende bibelsyn negativt samband med miljöopinion, men nu har de även fått sällskap med tolkandetroende som också uppvisar ett negativt samband. Något överraskande är dock att evangelikala värden producerar ett positivt samband med miljöopinion när inflytandet från andra religiösa indikatorer kontrolleras. Tydligt är det så att när hänsyn också tas till "Evangelical Church" och bokstavstroende bibelsyn är evangelikala värden relaterade till en opinion som ser positivt på miljöhänsyn. Vad gäller övriga religiösa indikatorer uppvisar de inga signifikanta samband.

Skillnaden mellan Sverige och USA är grundläggande. I Sverige resulterar religiöst engagemang i form av regelbundna religiösa mötesbesök i en positiv opinion för miljövård. I USA finns inte detta samband. Tvärtom, i USA har "Evangelical Churches" och bokstavstroende bibelsyn ett negativt samband med miljöopinion. Ett motsvarande samband står inte att finna i Sverige. Vad som motsätter en tolkning att amerikanska evangelikaler tenderar att ha en avvisande opinion om miljövård är att det evangelikala värdet pånyttfödd uppvisar positivt samband med miljöopinion i denna multivariata analys. Detta oväntade samband beror antagligen på att de befolkningsgrupper med evangelikala värden som är negativt inställda till miljövård visar sina effekter via "Evangelical Churches" och bokstavstroende bibelsyn, medan övriga med evangelikala värden (som inte är bokstavstroende eller tillhör en "Evangelical Church") är tämligen positiva till miljövård (redovisas ej i tabell).

Den andra multivariata analysen inkluderar även demografiska bakgrundsfaktorer för att kontrollera för eventuella skensamband mellan religiositet och miljöopinion. I den svenska delen av denna multivariata analys uppvisar protestantisk statskyrkostradition och katolska och ortodoxa kyrkor ännu starkare negativ effekt på miljöopinionen än vid analyserna utan demografiska bakgrundsfaktorer. Sambandet mellan religiös orientering och miljöopinion härrör alltså från tämligen religiöst passiva grupper. De aktivt religiösa som genomför regelbundna kyrkobesök uppvisar dock ej längre ett statistiskt signifikant samband med miljöopinion. Förhållandet kan ha sin

upprinnelse i att alla religiösa variabler ”tar ut” varandra, något som vi har anledning att återkomma till nedan.

Återigen skiljer sig det svenska resultatet från det amerikanska. I den amerikanska delen av analysen förändras inte mycket av religiositetens effekt på miljöopinion när hänsyn tas till demografiska bakgrundsfaktorer. ”Evangelical Church”, bokstavstroende och tolkandetroende bibelsyn ger negativa effekter på miljöopinion, medan evangelikal värden ger positiva. Också bland de demografiska faktorerna finns skillnader mellan de båda länderna: i Sverige – men inte USA – tenderar kvinnor vara mer positiva än män till miljövärd. Däremot uppvisar svenska data – i motsats till USA – inte något nämnvärt samband mellan ålder och miljöopinion.

I den tredje multivariata modellen läggs även partisympati till de religiösa och demografiska variabler som kan påverka miljöopinionen. Vad som då beaktas är om svarspersonerna sympatiserar med kristdemokraterna respektive republikanerna eller ej. De svenska effekterna av religiositet på miljöopinion berörs väldigt lite av denna förändring av modellen. Att rösta på kristdemokraterna har ingen signifikant effekt på miljöopinion.

När den tredje multivariata modellen appliceras på amerikanska data uppvisar partisympati för republikanerna ett klart negativt samband med miljöopinion. Republikaner tenderar således i relativ stor utsträckning att prioritera ekonomisk standard före miljövärdande insatser. Hänsyn till republikansk partisympati får vissa följder då det signifikanta sambandet försvinner för tolkandetroende och ”Evangelical Churches”. Det är således personer i dessa kyrkor som sympatiserar med republikanerna som till stor del bär upp det negativa sambandet med miljöopinion. Det är också motsvarande grupp som utgör gräsrötterna till de politiska organisationer som bildar kristna högern (Hagevi 2005b). Övriga personer i ”Evangelical Churches” tenderar att ha samma engagemang för miljövärd som andra amerikaner. Vad gäller miljöopinionen och tolkandetroendes bibelsyn är dessa personers partisympati och tillhörande åsikter en trolig förklaring av det tidigare observerade sambandet. Den positiva effekten av pånyttfödd respektive den negativa av bokstavstroende på miljöopinion finns kvar med likartad styrka. Partitillhörighet kan således förklara en del samband mellan religiositet och miljöopinion, men för både svenska och amerikanska data visar resultatet att partisympati inte förklarar hela sambandet mellan religiositet och miljöopinion.

Det finns dock fortfarande metodologiska problem med gemensamma effekter från de religiösa indikatorerna. De religiösa variablerna kan var för sig avge signifikanta effekter på miljöopinion, men genom att en stor del av effekten delas mellan de religiösa variablerna uppnår ingen effekt statistisk signifikans i en multivariat analys. I en fjärde och sista multivariat modell beaktas detta genom att endast analysera religiösa mötesbesök som mått på religiositet, men med samtliga demografiska kontrollvariabler och partisympati. I den svenska analysen visar då religiösa mötesbesök en signifikant effekt på miljöopinion. Effekten för religiösa mötesbesök på miljöopinion i de amerikanska data uppvisare dock inget signifikant samband.²³ Resultatet för den

23 Bland den tredje modellens demografiska faktorer registreras nu också högskoleutbildning signifikant effekt på amerikansk miljöopinion.

svenska delen av studien ger stöd åt antagandet att de många måtten på religiositet tagit ut varandra, vilket innebär att religiositetens opinionseffekt för miljöhänsyn inte registrerats. Att motsvarande inte skett i det amerikanska materialet visar på att miljöopinionen bland kyrkobesökarna i USA är splittrad. Splittringen tycks främst gå mellan olika evangelikala grupperingar. Bokstavstroende visar inte samma hänsyn till miljön som de icke-bokstavstroende som uppfattar sig som pånyttfödda. Likaså är det i ”Evangelical Churches” de republikanska partisympatisörerna – som kan antas ligga nära kristna högern – som står för ett starkare betoning av ekonomisk standard än för miljövårdande insatser.

I tabell 3 presenteras ingen analys om miljöopinionen bland ateister och konfessionslösa. Analysen med demografiska faktorer har dock modulerats om så att samtliga religiösa variabler har ersatts av konfessionslösa. Vid analys av svenska data visar konfessionslösa en positiv effekt på miljöopinion (redovisas ej i tabell).²⁴ Detta skall då jämföras med tidigare resultat som indikerade att personer utan religiöst engagemang men alltså tillhörande i Svenska kyrkan är relativt negativa till miljövårdande förslag. Eftersom de flesta svenskar är födda in i Svenska kyrkan utan aktivt medgivande till medlemskap är det möjligt att de religiöst passiva som tillhör Svenska kyrkan till stor utsträckning är religiöst indifferent. Att aktivt gå ur Svenska kyrkan eller ange sig som konfessionslös kan visa på en annan nivå av religiös medvetenhet. Det är möjligt att det i Sverige främst är religiös indifferent som skall associeras med bristande opinionmässiga hänsyn till miljö, medan religiositet och aktiv sekularism hör samman med en mer miljövårdande opinion. Vid en bivariat analys är denna form av sekularism relaterad till en positiv miljöopinion i USA. Vid kontroll av demografiska faktorer är motsvarande samband insignifikant (redovisas ej i tabell).²⁵

I både Sverige och USA påverkar religiositet miljöopinionen. Effekten av religiositet är dock olika i de båda länderna. I USA uppvisar bokstavstroende och personer orienterade mot ”Evangelical Churches” med republikansk partisympati en negativ opinion till miljöfrämjande åtgärder. Däremot tycks det som om amerikaner med enbart evangelikala värden är betydligt mer positiva till miljövårdande åtgärder. I Sverige tycks religiöst engagemang överlag leda till en positiv opinion för miljövård.

Slutsatser

Denna studie testar de hypoteser som utvecklats från Lynn Whites teori om att kristendomen är huvudorsaken till dagens miljöförstörelse. De utgick alla från att kristna tenderar att se sig som härskare över naturen. Dessa hypoteser antar därför att kristna, eller protestanter, eller i alla fall konservativa protestanter utvecklar en opinion som är negativ till miljövårdande åtgärder. Analyserna i denna artikel ger dock inget stöd till någon av dessa hypoteser. Istället visar det sig att kristna inte uppvisar någon

24 I Sverige och under kontroll för demografiska faktorer är regressionskoefficienten för konfessionslösa $b=+.15$, $S.E.=.06$, $n=1488$, samt under kontroll för demografiska faktorer och partisympati $b=+.16$, $S.E.=.06$, $n=1266$.

25 Under kontroll för demografiska faktorer i USA är regressionskoefficienten för konfessionslösa $b=+.10$, $S.E.=.05$, $n=1519$, samt under kontroll för demografiska faktorer och partisympati $b=+.03$, $S.E.=.006$, $n=1221$.

enhetlig miljöopinion. Den skiljer sig mellan kristna med olika religiösa orienteringar och värden samt mellan länder vars religiösa kontext skiljer sig åt. I Sverige uppvisar religiöst engagerade människor en tämligen positiv opinion till miljöfrämjande åtgärder. I USA är bilden mer splittrad: Bokstavstroende och republikaner i "Evangelical Churches" har en opinion som är relativt negativ till miljövärd. Övriga personer med det evangelikala värdet pånyttfödd tenderar istället att ha en positiv miljöopinion.

De avvikande resultaten från Sverige och USA innebär att kristen religiositet inte med nödvändighet resulterar i en opinion som är negativ till att ta hänsyn till miljön. På vad beror skillnaderna mellan religiösa miljöopinion i Sverige och USA? Ett svar levererar teorin om "the American exception", att USA har en särställning med så speciella förhållanden att till exempel samband mellan religiositet och miljöopinion blir helt annorlunda i USA än i andra länder. Stödjer denna undersökning tanken att USA skulle vara ett undantag? Kanske. Denna studie visar att det inte finns någon enhetlig effekt av kristendom på miljöopinionen när två religiöst mycket olika länder undersöks. Detta lämnar utrymme för att den avvikande parten är USA. Men utifrån denna studies resultat kan det avvikande samhället lika gärna vara Sverige. För att ge ett fullödigt svar måste mer omfattande komparativa studier genomföras med data från flera samhällen med olika religiös kontext. Även om studier om religiositet och miljöopinion från andra samhällen än det svenska och amerikanska har genomförts (se tidigare forskning) är dessa begränsade. Det går dock att preliminärt konstatera att resultatet från svenska data i denna studie är mer överensstämmande med vad som framkommit vid motsvarande analyser av data från Storbritannien och Norge än från USA. I dessa europeiska länder är religiositet – generellt sett – inte associerat med en opinion som är negativ till miljövärd. I USA finns en sådan opinion bland "Evangelical Churches" och bokstavstroende. På så sätt finns det också ett stöd för antaganden om USA som en särling.

Resultatet av denna artikel visar att alla samband mellan religiositet och miljöopinion är beroende av länderspecifik kontext. Hypoteser om ett negativt samband mellan kristen religiositet och miljöopinion har en låg nivå av generalitet. I framtiden är det viktigt att utveckla teorier om religiositet och miljöopinion som är giltiga med en högre nivå av generalitet. En sådan teori måste kunna överleva komparativa studier genom att kunna förklara resultat från samhällen med mycket skiftande religiositet. På empirisk nivå är det därför viktigt att i framtiden genomföra fler komparativa studier om det gåckande sambandet mellan religiositet och miljöopinion.

Referenser

- Bennulf, Martin, 1994. *Miljöopinionen i Sverige*. Lund: Dialogos.
- Bjereld, Ulf & Mikael Gilljam, 1991. Vad vill de kristna väljarna? Religionens betydelse för människors åsikter i politiska sakfrågor, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 94, s 149-159.
- Botvar, Pål Ketil, 1996. 'En ny himmel og en ny jord.' Religion, politikk og holdninger til miljøvern, *Norsk Statsvitenskapelig Tidskrift* 12, s 141-161.
- Botvar, Pål Ketil, 1998. *Gud og grønne skoger. En undersøkelse av sammenhenger mellom religiøsitet og miljøvernengasjement*, Kifo rapport: 8. Trondheim: Tapir.
- Botvar, Pål Ketil, 2001. "Grønn vekkelse? Kirkefolket forhold til miljøutfordringene." Uppsats, *Stiftelsen Kirkeforskning*. Oslo.
- Bruce, Steve, 2000. The Supply-Side Model of Religion: The Nordic and Baltic States, *Journal for the Scientific Study of Religion* 39, s 32-46.
- Burns, Nancy, Donald Kinder, Steven Rosenstone & Virginia Sapiro, 2001. *National Election Studies 2000. Pre/ Post Election Study*. Ann Arbor: Center for Political Studies, University of Michigan.
- Calicott, Baird, 1990. Genesis and John Muir, *ReVision* 12, s 31-46.
- Cambell, Angus, Philip Converse, Warren Miller & Donald Stokes, 1966. *The American Voter*. New York: John Wiley & Sons Inc.
- Demker, Marie, 1998. *Religion och politik*. Stockholm: SNS-förlag.
- Dietz, Thomas, Amy Fitzgerald & Rachael Shwon, 2005. Environmental Values. *Annual Review of Environment and Resources* 30, s 335-372.
- Dobbelaere, Karel, 1981. Secularization: A Multi-Dimensional Concept, *Current Sociology* 29, s 1-216.
- Eckberg, Douglas Lee & Jean Blocker, 1989. Varieties of Religious Involvement and Environmental Concerns: Testing the Lynn White Thesis. *Journal for the Scientific Study of Religion* 28, s 509-517.
- Första Mosebok, 1999. Gamla Testamentet I, s 1-87 i *Bibeln: texterna*, Statens offentliga utredningar, SOU 1999:100. Stockholm: Fakta info direkt.
- Gardner, Gerald & Paul Stern, 1996. *Environmental Problems and Human Behavior*. Boston: Allyn and Bacon.
- Gelderloos, Orin, 1992. *Eco-Theology. The Judeo-Christian Tradition and the Politics of Ecological Decision Making*. Edinburgh: Falcon Press.
- Glynn, Carroll, Susan Herbst, Garret O'Keefe & Robert Shapiro, 1999. *Public Opinion*. Boulder: Westview Press.
- Greely, Andrew, 1993. Religion and Attitudes toward the Environment, *Journal for the Scientific Study of Religion* 32, s 19-28.
- Gustafsson, Bernt, 1974. Svensk folkreligion och svensk kyrka, *Svensk teologisk kvartalskrift* 50, s 154-161.
- Hagevi, Magnus, 2005a. Att förena religion med politik, s 7-27 i Magnus Hagevi (red). *Religion och politik*. Malmö: Liber.
- Hagevi, Magnus, 2005b. Evangelikaler i svensk och amerikansk politik, s 134-162 i Magnus Hagevi (red). *Religion och politik*. Malmö: Liber.
- Hand, Carl & Kent van Liere, 1984. Religion, Master-Over-Nature, and Environmental Concern, *The University of North Carolina Press* 63, s 555-570.
- Hayes, Bernadette & Manussos Marangudakis, 2001. Religion and attitudes towards nature in Britain, *British Journal of Sociology* 52, s 139-155.
- Hoover, Dennis, Kenneth Wald, Samuel Reimer & Michael Martinez, 2002. Evangelicalism Meets the Continental Divide, *Political Research Quarterly* 55, s 351-374.

- Hunter, James, 1983. *American evangelism: Conservative religion and the quandary of modernity*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Iannaccone, Laurance & Roger Finke, 1997. Deregulating Religion: The Economics of Church and State, *Economic Inquiry* 35, s 350-364.
- Inglehart, Ronald, 1990. *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press.
- Johannesevangeliet, 1999. Nya Testamentet, s 2151-2195 i *Bibeln: texterna*, Statens offentliga utredningar, SOU 1999:100. Stockholm: Fakta info direkt.
- Johansson, Göran V, 1985. *Kristen demokrati på svenska: Studier i KDS tillkomst och utveckling 1964-1982*. Malmö: CWK Gleerup.
- Kanagy, Conrad & Fern Willits, 1993. A 'Greening' of Religion? Some Evidence from a Pennsylvania Sample, *Social Science Quarterly* 74, s 674-683.
- Kellstedt, Lyman & John Green, 1993. Knowing God's Many People: Denominational Preference and Political Behavior, s 53-71 i David Leege & Lyman Kellstedt (red). *Rediscovering the Religious Factor in American Politics*. Armonk: M. E. Sharpe.
- Layman, Geoffrey & John Green, 1998. "The Changing Religious Voter: The Political Impact of Belonging, Believing, and Behaving in the 1960s and 1990s." Uppsats, *The Annual Meeting of the Midwest Political Science Association*.
- Leege, David & Lyman Kellstedt (red), 1993. *Rediscovering the Religious Factor in American Politics*. Armonk: M.E. Sharpe.
- Leege, David, Kenneth Wald & Lyman Kellstedt, 1993. The Public Dimension of Private Devotionalism, s 139-156 i David Leege & Lyman Kellstedt (red). *Rediscovering the Religious Factor in American Politics*. Armonk: M. E. Sharpe
- Lewis-Beck, Michael, 1990. *Applied Regression. An Introduction*. Quantitative Applications in the Social Sciences: 22. Newbury Park: Sage Publications.
- Lipset, Seymour, 1996. *American Exceptionalism. A Double-Edged Sword*. New York: W. W. Norton & Company.
- Lipset, Seymour (red), 1998. *Democracy in Europe and the Americas*. Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc.
- Lithner, Anders, 2001. SOM-undersökningen 2000, s 409-415 i Sören Holmberg & Lennart Weibull (red). *Land, Du välsignade? SOM-undersökningen 2000, SOM-rapport: 26*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Lönnebo, Martin, 1990. Det antika arvet och de grundläggande värderingarna, s 48-55 i Britt Aniansson, Meta Kågesson & Uno Svedin (red). *Individ, samhälle och miljö. Rapport från en konferens i april 1989*, Rapport 90:1. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.
- Moncrief, Lewis, 1970. The Cultural Basis for Our Environment Crisis, *Science* 170, s 508-512.
- Norris, Pippa & Ronald Inglehart, 2004. *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palm, Irving, 1993. *Frikyrkofolket och ekumeniken*, s 37-88 i Tro & tanke: 5, Religion och samhälle: 86. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsråd.
- Price, Vincent, 1992. *Public Opinion*. Newbury Park: Sage Publications.
- Rokeach, Milton, 1973. *The Nature of Human Values*. New York: The Free Press.
- Rosenberg, Morris, 1968. *The Logic of Survey Analysis*. New York: Basic Books.
- Seippel, Ørnulf & William Lafferty, 1996. Religion menneske eller økologi. Om natursyn og miljøpolitisk engasjement, *Norsk statsvitenskapelig tidskrift* 12, s 113-139.
- Sewerinsson, Charlotta, 1997. "Är Gud miljövän? En undersökning om kristnas miljöattityder". Uppsats, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, Göteborg.

- Skog, Margareta (red), 2001. *Det religiösa Sverige. Gudstjänst- och andaktsliv under ett veckoslut kring millennieskiftet*. Örebro: Libris.
- Stark, Rodney & Laurence Iannaccone, 1994. A Supply-Side Reinterpretation of the 'Secularization' of Europe, *Journal for the Scientific Study of Religion* 33, s 230-252.
- Stone, Richard, 1995. Lighting a fire under ecologists, *Science* 269, s 747-754.
- Tuan, Yi-Fu, 1990. *Topophilia. A Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values*. New York: Columbia University Press.
- Uddenberg, Nils (red), 1995. *Det stora sammanhanget. Moderna svenskar syn på människans plats i naturen*. Lund: Nya Doxa.
- Uddenberg, Nils, 2001. Vad tänker vi om djuren, s 136-171 i Carl Reinhold Bräkenhielm (red). *Världsbild och mening. En empirisk studie av livsåskådningar i dagens Sverige*. Lund: Nya Doxa.
- Uddenberg, Nils & Catharina Norlén, 1995. Enkätstudien – statistisk presentation av metod och resultat, s 169-180 i Nils Uddenberg (red). *Det stora sammanhanget. Moderna svenskar syn på människans plats i naturen*. Lund: Nya Doxa.
- Wald, Kenneth, 1997. *Religion and Politics in the United States*. Washington D.C.: Congressional Quaterly Press.
- White, Lynn, 1967. The Historical Roots of Our Ecological Crisis, *Science* 155, s 1203-1207.
- Wilcox, Clyde, 2000. *Onward Christian Soldiers? The Religious Right in American Politics*. 2nd ed. Boulder: Westview Press.
- Wolkomir, Michelle, Michael Futreal, Eric Woodrum & Thomas Hoban, 1997. Substantive Religious Belief and Environmentalism, *Social Science Quarterly* 78, s 96-108.

■ Översikter och meddelanden

■ Utlåtande angående sökande till anställning som professor i statsvetenskap vid Lunds universitet

Av fakulteten hedrade med uppdraget att tjänstgöra som sakkunniga för anställningen av professor i statsvetenskap får vi anföra följande. Sökande är:

Professor Jens Bartelson, Köpenhamn
 Professor Ole Elgström, Lund
 Professor Magnus Jerneck, Lund
 Professor Jan-Erik Lane, Genève och Fiji
 Professor Bo Petersson, Lund
 Professor Mark Thompson, Erlangen

De bedömningsgrunder vi har att utgå från är de sökandes vetenskapliga skicklighet, pedagogiska skicklighet, förmåga att handleda doktorander till doktorsexamen, förmåga att utveckla, leda och genomföra forskning och utbildning, förmåga att samverka med det omgivande samhället och att informera om forskning samt sådan personlig förmåga i övrigt som är av betydelse för att fullgöra arbetsuppgifterna väl.

Vi lämnar först en gemensam redogörelse för var och en av de sökande samt gör därefter en individuell slutjämförelse av dem vi anser främst bör komma ifråga för anställningen.

Jens Bartelson (f. 1961) fick sin forskarutbildning vid Stockholms universitet, där han disputerade 1993. Han tjänstgjorde därefter som forskarassistent, antogs som docent 1998 och tjänstgjorde som universitetslektor, innan han år 2000 blev professor i internationella relationer vid Köpenhamns universitet.

Vetenskaplig skicklighet. Bartelsons doktorsavhandling heter *A Genealogy of Sovereignty* och utgavs 1995 på det prestigefyllda förlaget Cambridge University Press. Ur en stilistiskt driven diskussion framträder en idérisk analys av suveränitetsbegreppet och vad författaren kallar dess relation till sanningen, strukturerad i tre mäktiga kapitel. Det första behandlar "renässanshypotesen" om suveränitetsbegreppets för-

historia i de italienska stadsstaterna. Det andra diskuterar "den westfaliska hypotesen" om ett universalistiskt suveränitetsbegrepp. Det tredje analyserar "modernitetshypotesen" om suveränitetens sönderfall i nationalstater från tiden för Franska revolutionen och Napoleonkriget och det internationella systemets uppkomst. En ansats sådan som författarens kräver en annan metodologi än den som är etablerad i politisk idéhistoria, påstår Bartelson. Läsaren blir dock inte riktigt klok på vad detta annorlunda skulle vara men underhålls med lärda kommentarer och ett försiktigt flirtande med uppburna, fashionabla vetenskapsteorier, utgående från Nietzsches goda cigarr att "only that which has no history can be defined". Just precis där ligger idéhistoriens berättigande, skulle man kunna säga. Men det är också utgångspunkten för det resonemang som mynnar ut i postmodernismens sanningsrelativism; Bartelson citerar Foucaults tankar om "sanningsregimer" vilka han visserligen finner "unsatisfactory" men inte desto mindre ägnar vördnadsfullt utrymme. Trots att författaren sålunda själv säger att sanningsfrågan är central för hans undersökning, är hans svar – skulle man vilja säga – snarast elegant undflyende. Läsaren känner sig också ibland en smula osäker inför författarens benägenhet att redan från början presentera sin tolkning av olika tänkare utan att dessa själva får komma till tals. Läsaren blir därigenom helt i händerna på författaren och intersubjektivitetens krav blir svåra att tillgodose. Med dessa invändningar vill vi dock inte fränkänna Bartelsons avhandling stora förtjänster. Det är en imponerande bok han skrivit – originell, skarpsinnig, välformulerad.

Samma höga ambitioner karakteriserar också Bartelsons andra monografi *The Critique of the State* (2001), även den utgiven av Cambridge University Press. Den liknar i hög grad den första, med förtjänster och brister, tematiskt och metodiskt; den är lika lärd och lika uppslagsrik.

Med ett bokmanuskript *Visions of World Community* flyttar Bartelson över sitt idéhistoriska intresse från nationalstaten till dess alternativ, uppbyggandet av ett världssamfund. Varför har detta varit så svårt att etablera under historiens gång? Det beror enligt Bartelson på paradoxen att medan varje försök att åstadkomma en stabil världsordning förutsätter att partikularistiska värden ersätts av universalistiska, kommer de senare att möta motstånd just precis därför att även dessa uppfattas som partikulära. I briljanta exposéer av detta dilemma från Dante till Kant ger Bartelson ännu en gång prov på sin idéhistoriska kringsyn.

Sammantaget kan läsaren inte annat än gripas av beundran inför denna avslutade trilogi. Med sitt skarpsinniga bidrag, konsekvent riktat mot en internationell publik, har Jens Bartelson placerat sig vid den absoluta forskningsfronten i skärningspunkten mellan politisk teori och internationell politik.

Utöver dessa tre böcker har Bartelson utgivit i genomsnitt två, tre vetenskapliga artiklar eller bokkapitel om året alltsedan sin disputation jämte ett flertal uppslagsord i *Statsvetenskapligt lexikon*. Ett tiotal av dessa artiklar är publicerade i högt ansedda internationella tidskrifter med krävande peer review-förfarande såsom *European Journal of International Relations*, *International Studies Quarterly* och *Review of International Studies* och har därigenom ett högt meritvärde. Det är företrädesvis vetenskapliga nyckelbegrepp, antingen inom internationell politik eller inom statsvetenskapen generellt, som Bartelson tar upp i dessa artiklar. Det kan gälla globaliseringsbegreppet eller statsidentiteten eller civilsamhället eller den internationella politikens anspråk på att utgöra en egen disciplin. Även detta mindre format behärskar Bartelson väl. Han får mindre utrymme att briljera, framställningen är mera fokuserad, kritiken är skarpare, resonemangen ofta mera bestämda.

Pedagogisk skicklighet. Under de femton år Bartelson verkat som akademisk lärare i Stockholm och Köpenhamn har han i genomsnitt undervisat fem timmar i veckan, främst inom forskarutbildningen i anslutning till sin egen forskning men även inom grundutbildningen i kvalitativ metod och politisk idéhistoria. Ett intyg från Köpenhamnsinstitutionen vitsordar Bartelsons ”strong commitment to academic excellence”. Som handledare har han fört fram sex doktorander till doktorsexamen.

Administrativ skicklighet. Bartelson är något av en ensamvarg (“I prefer to work on my own rather than in collaboration with others”). Han forskar för sig själv och står som ensamförfattare till sina arbeten. Inga uppgifter finns om större forskningsanslag. Beträffande samverkan med samhället och information om forskning är hans insatser obetydliga, vilket Bartelson motiverar på följande sätt. ”Given the character of my research, I have not contributed to the public debate, other than on those rare occasions when I have felt obliged to do so.” Mot detta kan invändas att som Herbert Tingsten visat behöver politisk idéhistoria inte vara en exklusiv verksamhet. Mera än någon annan mötte Tingsten en stor publik – utan att göra avkall på den intelligensaristokratiska nimbus den sökande har gemensamt med mästaren.

Å andra sidan har Bartelson uppenbarligen visat prov på administrativ skicklighet som huvudansvarig för forskarutbildningen både i Stockholm i Köpenhamn. På båda ställena har tillströmningen av doktorander föranlett omorganisering av utbildningen, vilken Bartelson genomförde, skriver båda prefekterna med överensstämmande formuleringar, med ”considerable managerial skills”.

Sammanfattande omdöme. Bartelson är en excellent forskare med klar internationell profil och en framstående pedagog. Hans administrativa meriter är svagare, framför allt hans brist på erfarenhet av projektledning, samverkan med samhället och populärvetenskaplig publicering. Bartelson framstår som väl kvalificerad för professuren.

Ole Elgström (f. 1950) har sin doktorsexamen (1982) från Lunds universitet. Han blev docent 1991, tjänstgjorde som universitetslektor vid Linköpings universitet 1983-93 och därefter som universitetslektor i Lund till 2001, då han blev befordrad till professor.

Vetenskaplig skicklighet. Det mesta av Elgströms vetenskapliga arbete faller inom ämnesområdet internationell politik men han står också som medförfattare till ett par böcker och mindre publikationer om andra ämnen (läroplansprocesser, Centerns kvinnoförbund). Elgströms doktorsavhandling *Aktiv utrikespolitik* slår an ett huvudområde i hans forskning, nämligen studiet av småstaters utrikes- och säkerhetspolitiska strategier. Avhandlingen är en komparativ analys av tre utrikespolitiska ”tankeskolor” i dansk och svensk riksdagsdebatt

1962-1978. Tankeskolorna är idealtypiska konstruktioner, som Elgström i detta fall utformar som dimensioner: parlamentariskernas syn på behovet av förändring och hans eller hennes värdering av möjligheterna att verka i önskvärd riktning. Med hjälp av kvalitativ innehållsanalys kartlägger Elgström inslaget av "traditionalistiska", "reformistiska" och "revolutionära" idéer. Den bild som avtecknas i analysen visar fler likheter än skillnader mellan de två ländernas parlamentariker men Elgström finner ett något starkare inslag av aktiv reformism i riksdagens utrikespolitiska debatter än i folketingets. Avhandlingen är ett värdefullt bidrag till belysningen av en fråga som engagerat både forskare och politiker, inte minst i de nordiska länderna: småstaternas möjligheter att utöva inflytande i internationell politik. Elgström använder relevant forskningslitteratur väl, visar sig ha grundligt tänkt igenom sina metodiska val och belägger sina slutsatser omsorgsfullt. Men när detta sagts hör det till bilden att den empiriska analysen när allt kommer omkring blir förhållandevis enkel. Det slår en under läsningen att det borde ha varit möjligt att få ut mera av detta material – genom att skärpa problemställningen, ta i bruk en bredare repertoar av metodiska verktyg och genomföra en teoretiskt mera ambitiös tolkning av de resultat författaren kommer fram till.

Intresset för småstaternas utrikes- och säkerhetspolitiska strategier förs vidare i flera andra arbeten. Tyngst väger monografin *Images and Strategies for Autonomy* (2000). Elgströms utgångspunkt är ett antagande att småstater "face a dilemma between abandonment and entrapment, leading to a choice between balancing the great powers or approaching one of these powers" (s. 1). Studien är ett försök att bidra med ny kunskap om hur statsmän hanterar detta dilemma. I detta syfte genomför Elgström en historisk sekundäranalys av svenska säkerhetspolitiska strategier under 1800-talet. I detta arbete framträder Elgström med en klart formulerad och teoretiskt stegrad ambition, nämligen att visa att beslutsfattarnas situationsförståelse och bilder ("images") av stormakterna har betydelse för de strategival de gör. Elgström finner starkt stöd för denna (hypo)tes och konkluderar med att förorda det han kallar "image based realism" när man närmar sig studiet av staters säkerhetspolitik. I jämförelse med doktorsavhandlingen utgör detta arbete ett markant lyft, först och främst vad gäller analytisk ambition och kraft. Också här anar man intressanta möjligheter för

en vidare utveckling av analysen men det råder inget tvivel om att vi har att göra med ett vetenskapligt arbete av betydande meriteringsvärde.

Det andra huvudintresset i Elgströms forskning är studiet av internationella förhandlingar, ett fält där Lundainstitutionen under ett par årtionden haft en ledande position i Norden. Elgström fullföljer detta intresse i en rad större och mindre arbeten, som i huvudsak behandlar två teman: förhandlingar om utvecklingsbistånd och förhandlingar inom EU-systemet eller mellan EU och andra parter. I den förra gruppen är monografin *Foreign Aid Negotiations* (1992) det viktigaste bidraget. Syftet med denna studie är "... to reach a profound understanding of the particular traits exhibited by foreign aid bargaining processes" (s. 7). Utgångspunkten är ett antagande att förhandlingar om bistånd skiljer sig från förhandlingar inom de flesta andra sakområden dels genom att förhandlingar mellan parterna präglas av extrem asymmetri (givare-mottagare), dels genom att den "starkare" parten förutsätts gå in i förhandlingarna med övervägande altruistiska motiv. Inspirerad av Graham Allison's berömda studie av Kuba-krisen utvecklar Elgström flera olika modeller som han antar kan vara till hjälp för att förstå sådana förhandlingar och använder därefter dessa modeller i en ingående empirisk analys av förhandlingarna om svenskt bistånd till Tanzania. Projektet bygger på en god idé och idén omsätts i en väl utförd forskningsdesign, som i sin tur leder till intressanta empiriska resultat. Som bidrag till teoriutvecklingen infriar studien likväl inte helt förväntningarna. Detta kan troligtvis i stor utsträckning förklaras av en bristande skärpa i specifikationen av modellerna och i den teoretiska förförståelsen av de empiriska observationerna.

Under senare år har Elgström koncentrerat det mesta av sin forskning till förhandlingarna inom EU-systemet och EU som aktör i förhandlingar med andra parter. Här finner vi ett flertal artiklar, många författade tillsammans med svenska kolleger, som analyserar olika aspekter av EU som ett förhandlingssystem – från förhållandet mellan problemlösning och dragkamp ("bargaining") i EUs interna beslutsprocesser, via koalitionsbildning och ordföranderollen, till spridning och konsolidering av normer. Ett par sena studier kastar nytt, intressant ljus över EU som aktör i internationella förhandlingar, sett med andras ögon. Även om det finns viss överlappning mellan de enskilda artik-

larna framstår denna serie av publikationer, sammantaget, som en klart meriterande forskningsinsats. Det är därför inte överraskande att det just är Elgströms bidrag inom detta område som det internationella forskarsamfundet har fäst sig vid. Här får Elgström i full utsträckning – och ofta i ett produktivt samspel med andra forskare – visa sin begåvning att inte bara använda modeller, hypoteser och resultat från annan forskning i egna empiriska studier utan också att också själv bidra till ett internationellt ämnesområde i snabb utveckling.

Den bild vi får av Elgström som forskare är inte helt entydig. Han uppvisar utan tvekan vilja och förmåga att ge sig i kast med frågor av stort statsvetenskapligt och politiskt intresse. Han är kunskapsrik, samarbetar konstruktivt med kolleger hemma och utomlands och levererar solida och intressanta bidrag, först och främst i form av empiriska resultat. Samtidigt måste det sägas att vissa av studierna blir relativt enkla, mätt utifrån analytiska och metodiska kriterier. Vi saknar stundom en högre ambitionsnivå och även något av den precision och kreativitet som skall till för att verkligen kunna ”flytta gränser”. Vi konstaterar emellertid att tendensen ser ut att vara positiv; Elgströms viktigaste arbeten från de senaste åtta, tio åren visar en mer drivande och spännande forskare.

Pedagogisk skicklighet. Elgström har genomgått pedagogisk grundkurs och handledarkurs vid Lunds universitet. Han har en omfattande erfarenhet av undervisning på alla nivåer från Linköping och Lund och även från kortare perioder vid tre utländska universitet. De kursvärderingar han bilagat ansökan visar att studenterna genomgående ger honom en positiv feedback. Elgström står som medförfattare till tre läroböcker, avsedd för olika målgrupper. Hans erfarenhet från handledning av doktorander är mera begränsad; fram till november 2006 hade han bara handlett en forskarstuderande till avlagd examen, men han har ytterligare fyra på väg. Kombinationen av formell pedagogisk utbildning, lång och varierad erfarenhet av undervisning och positiva utvärderingar av studenterna leder oss till slutsatsen att Elgström tryggt kan anses pedagogiskt kvalificerad för anställningen.

Administrativ skicklighet. Elgström har en ganska omfattande administrativ erfarenhet, bl.a. som studierektor för förvaltningslinjen och senare för statsvetenskap vid Linköpings universitet, från rollen som prefekt för Samhällsve-

tenskapliga institutionen och vice ordförande för Samhällsvetenskapliga fakulteten där, som ledamot av styrelsen för Statsvetenskapliga institutionen vid Lunds universitet och från ledningen av olika projekt, däribland som utvärderare av estnisk statsvetenskap. Vi anser honom välmeriterad för de administrativa uppgifter som följer av anställningen som professor. Han har mera begränsad erfarenhet från rådgivning och annat samarbete med offentliga myndigheter, organisationer och samhällsföreträdare.

Sammanfattande omdöme. Elgström får anses väl kvalificerad för anställningen som professor, både vad gäller vetenskapliga, pedagogiska och administrativa meriter.

Magnus Jerneck (f. 1951) tog sin doktorsexamen vid Lunds universitet år 1984 och blev docent 1990. Han har därefter varit verksam vid samma universitet – som universitetslektor 1984-86, som forskarassistent 1986-91 och som ”befordrad” professor från 2001. Dessutom har han under kortare perioder varit gästlektor vid dåvarande högskolorna i Örebro och Växjö.

Vetenskaplig skicklighet. Det mesta av Jernecks vetenskapliga publicering faller inom ämnesområdet internationell politik men många av hans arbeten tar också upp problemställningar av mera allmänt statsvetenskapligt intresse. Särskilt tydligt kommer det till uttryck i ett aldrig sviktande engagemang för att få fram ny kunskap om hur olika typer av internationalisering påverkar demokratins villkor. Hans avhandling *Kritik som utrikespolitiskt medel* är del av ett större projekt under ledning av Lars-Göran Stenelo. Jernecks bidrag består i en analys av hur kritiken av representanter för den svenska regeringen av den amerikanska politiken och krigföringen i Vietnam under perioden 1965-74 blev mottagen av kongressen och i amerikansk press. Genom en kombination av kvalitativ och kvantitativ innehållsanlys, kompletterad med intervjuer, visar Jerneck att den svenska kritiken hade en högst marginell effekt utifrån sina egna förtjänster men också att lyckliga sammanträffanden med andra begivenheter med större nyhetsvärde ledde till ett ökat intresse för svenska synpunkter. Avhandlingen är en ingående och nyanserad analys av de möjligheter och begränsningar en liten stat står inför vid ett försök att påverka en supermakt. Även om vi har att göra med en fallstudie kan slutsatserna ha ett mera allmänt intresse, för både beslutfattare och forskare. Avhandlingen blev också belönad med

Oscar II:s stipendium för bästa samhällsvetenskapliga avhandling 1984. Likväl uppvisar den också begränsningar av ett slag, som vi återfinner i flera av Jernecks senare arbeten. En av dessa begränsningar är att studien – trots att författaren dokumenterar god kännedom om relevant teoretisk och empirisk forskning på området – endast i begränsad grad bidrar till vidare teoriutveckling. En annan är att författaren nöjer sig med relativt enkla metodiska grepp. Längst båda dessa dimensioner kunde avhandlingen ha utvecklats vidare.

Intresset för småstaters möjligheter att påverka sin omgivning förs vidare i flera andra och mindre studier. Det som kanske tillför mest nytt är Jernecks bidrag till EMU-utredningen. Här är det icke tal om en akademisk avhandling utan om en utredning av alternativa policyval med syfte att ge regering och riksdag ämnesmässigt väl förankrade råd. Jernecks synes behärska den rollen och det formatet mycket väl. Hans – inte alldeles överraskande – slutstats är att Sveriges inflytande i EU försvagas om Sverige står utanför EU och hans skäl för denna konklusion är klara, transparenta och välgrundade.

Det forskningsfält, där Jernecks bidrag sammanlagt synes mest meriterande är studiet av förhållandet mellan internationalisering och demokrati. I flera arbeten behandlar han olika aspekter av politikens internationalisering. I boken *Komplex flernivådemokrati: regional lobbying i Bryssel* (med Janerik Gidlund) får vi en systematisk och ingående analys av regional representation i EUs ”huvudstad” och av regionens försök att påverka beslutsprocessen på EU-nivå. Boken ger en nyttig översikt av utvecklingen och samtidigt en insiktsfull analys av konsekvenserna för det etablerade demokratiska institutioner och processer på nationell nivå. Ett nära besläktat tema följs upp i ett stort bokkapitel som analyserar kommunala politiska strategier (för Malmö) utifrån tre olika men samtidigt inbördes sammankopplade perspektiv på makt – makten över Malmö, makten i Malmö och Malmös makt i relation till omvärlden (nationellt och internationellt). Också här levererar Jerneck en ingående och intressant analys av problemställningar, som har både statsvetenskapligt och politiskt intresse. Samma positiva värdering gäller också hans två kapitel i boken *Local and Regional Governance in Europe* (också redigerad tillsammans med Janerik Gidlund). I ett fylligt bidrag till boken *Bargaining Democracy* (redigerad med Lars-Göran Stenelo) får vi en brett anlagd ana-

lys av riksdagens engagemang i och hantering av olika typer av internationella frågor. Särskilt intressant är Jernecks påvisning av hur frågor knutna till EU-samarbetet spränger de etablerade ramarna för behandling av ”utrikespolitiska” frågor samt hans analys av utmaningarna knutna till institutionella reformer för att passa EUs agenda bättre. I ett bidrag till boken *Partier uten grenser?* (redigerad av Knut Heidar och Lars Svåsand) gör Jerneck en motsvarande analys av svenska partiers utlandsförbindelser. Tillsammans med flera mindre artiklar, delvis avsedda för en bredare läsekrets, representerar detta en viktig forskningsinsats.

Vissa av de teman som tidigare berörts förs i ett färskt manuskript – *Herdning cats? Leadership and Political Order in the European Union* – samman i en ambitiös analys. Det överordnade syftet med denna studie är att besvara frågan ”... how far can one progress within the framework of the current institutional and constitutional architecture?” Jerneck tar läsaren med på en vittfamnande och insiktsfull analys av olika typer av politiska system och de grundläggande premisser och mekanismer dessa bygger på och bedömer EUs situation och framtida utveckling i förhållande till dessa. I det utkast vi har tillgång till är analysen ännu inte genomförd till en samlad konklusion. Så som manuskriptet nu föreligger blir den sista etappen ett avgörande prov på författarens förmåga att ge ett samlat svar på den huvudfråga han ställer. Hur klok och kunskapsrik framställningen än är, får man inte riktigt syn på den röda tråden. Men det vi hittills kunnat läsa lämnar inget tvivel om att vi ändå har att göra med en undersökning av betydande meritvärde.

Genom sina vetenskapliga arbeten framstår Jerneck som en kunskapsrik och solid forskare, med viktiga bidrag till vår förståelse av politiska institutioner och processer. Han ger sig i kast med problemställningar som också engagerar beslutsfattare och den politiskt intresserade medborgarna och förmedlar sina resonemang och slutsatser i en form som gör dem tillgängliga också utanför specialisternas fackmiljöer. I Jernecks forskningsprofil finns likväl begränsningar, först och främst vad gäller originalitet och genomslagskraft. Det är troligen något av förklaringen till att hans forskning fått mindre uppmärksamhet – i alla fall i form av citeringar – i det internationella forskarsamfundet än den kunde förtjäna. Jerneck framstår som en aktiv och uppskattad deltagare i nationella och inter-

nationella nätverk men hör inte till den tätgrupp som verkligen *priglar* ämnets utveckling.

Pedagogisk skicklighet. Jerneck har högskolepedagogisk utbildning från Lunds universitet (1980-81) och har undervisat på flera statsvetenskapliga kurser och på alla nivåer sedan 1976. Lunds studentkår belönade hans insats med priset för bästa lärare år 1992. Jerneck har, tillsammans med kolleger, producerat läromedel för grundutbildningen på universitetsnivå och även för gymnasiet. Han har handlett tio doktorander fram till doktorsexamen. När vi sammanställer hans formella utbildning, hans breda erfarenhet under tre årtionden och studentkårens utmärkelse är slutsatsen tvevelsutan att Jerneck får anses väl pedagogiskt kvalificerad för tjänsten.

Administrativ skicklighet. Jerneck har också tagit sina akademiska medborgarplikter med största allvar. Han har lett flera forskningsprojekt, varit ledamot av flera ämneskommittéer i Sverige och utlandet, vice ordförande i styrelsen för Centrum för Danmarksstudier vid Lunds universitet, ledamot av styrelsen för Statsvetenskapliga institutionen, ledamot av styrelsen för Svenska institutet för Europapolitiska studier och ledare för Centrum för Europaforskning vid Lunds universitet (1997-2005). Jerneck får med denna bakgrund anses ha de administrativa kvalifikationer tjänsten kräver. Dessutom dokumenterar hans CV att hans kompetens som statsvetare har varit och är alltjämt efterfrågad av både statliga och regionala myndigheter. Hans står som författare till flera expertrapporter och han har varit ledamot av bl. a. utrikesdepartementets referensgrupp för europeisk integration (1998-2002) och regionaliseringsrådet för tillväxtfrågor (2002-).

Sammanfattande omdöme. Jerneck får anses väl kvalificerad för tjänsten, både vad gäller vetenskapliga, pedagogiska och administrativa meriter.

Jan-Erik Lane (f. 1946) är utbildad filosof men har inte disputerat utan blev 1975 docent direkt vid Umeå universitet på ett antal vetenskapsteoretiska uppsatser. Han var därefter rådsforskare, 1985-91 professor i offentlig förvaltning, särskilt regional politik och förvaltning i Umeå, 1991-96 professor i statsvetenskap vid Oslo universitet, innehavare av åtskilliga kortare förordnanden som gästprofessor världen över och är sedan 1998 professor i statsvetenskap vid universitet i Genève, vilket inte hindrar att han

– trots att han fortfarande är anställd i Genève – numera även är professor vid University of the South Pacific, Fiji-öarna.

Enligt ledningen för de institutioner, där Lane varit anställd, har hans insatser varit mycket ojämna. Å ena sidan omvittnas allmänt en enastående produktivitet och ett betydande engagemang för ämnet. Å andra sidan har Lane haft svårt att följa elementära regler för samarbete och undervisning. I Umeå riktades allvarlig kritik mot Lanes sätt att bedriva undervisning och handledning. I Oslo varierade undervisningens kvalitet från ”excellent” till ”poor” beroende på att Lane för det mesta opererade för sig själv och enligt eget huvud om vad som var lämpligt. I en utvärderingsrapport från universitetet i Genève avhandlas Lanes uppträdande under rubriken ”Ett typexempel på misskötsel”. Utredaren framhåller att om Lanes alla felgrepp skulle gås igenom, skulle beskrivningen ta en oproportionerlig stor plats i rapporten, som ju avsåg hela universitetet. Men tillräckligt material presenteras för att läsaren inte har några svårigheter att instämma i utredarens rekommendation att till varje pris ”punktera den varböld” (”vider l’abcès”) som ”affären med professor L.” utgör. Upprinnelsen synes vara att Lanes bisysslor och privata aktiviteter befunnits ”vida överskrida gränsen för det acceptabla”, att han i stor utsträckning utnyttjat institutionens resurser för dessa privata angelägenheter, att han lämnat falska uppgifter om sina inkomster från bisysslorna och att han ägnat sig åt privat försäljning av kursmaterial till studenterna. Konflikten har därefter eskalerat och synes periodvis ha tagit en betydande del av fakultetens och rektorskansliets krafter i anspråk. Lane har tilldelats varning och en straffrättslig process har inletts. (Thierry Béguin, Enqueter Général: *Enquete Générale sur L’Université de Genève. Rapport final 15 janvier 2007.*)

Vår slutsats av dessa omdömen är att Lane inte har det som kallas personlig förmåga att fullgöra en professors arbetsuppgifter, varför han inte bör komma ifråga för den aktuella anställningen. Vi följer därför fakultetsstyrelsens rekommendation att i sådana uppenbara fall behandla den sökandes meriter kortfattat.

Vetenskapliga meriter. Lanes vetenskapliga produktion, övervägande på engelska, är som sagt mycket omfattande, cirka 190 artiklar och 25 böcker, och täcker breda fält inom statsvetenskapens samtliga områden politisk teori, offentlig förvaltning, jämförande politik och in-

ternationell politik. Många artiklar är publicerade i välnummerade internationella tidskrifter. I sina bästa arbeten om centrala statsvetenskapliga begrepp visar Lane prov på skarpsinne och filosofisk skolning. Däri ligger emellertid samtidigt ett problem. Lane är inte intresserad av skillnaden mellan definitioner och modeller: han uppehåller sig vid modellernas logiska stringens men bryr sig inte om deras förklarings- eller prognoskraft. Motsägelsefrihet är emellertid, för att tala med Lanes filosofikollegor, ett nödvändigt men inte tillräckligt kvalitetskriterium inom samhällsvetenskapen. Man måste också fråga sig om modellerna fångar något väsentligt av det fenomen eller det komplex som undersöks. Man måste se till deras fruktbarhet. Nu stannar Lanes analys ofta vid utanverket. När det sedan gäller de mera empiriskt inriktade studierna, kan man inte undgå intrycket att hans rastlösa produktion har något mekaniskt över sig, ibland rent av något kompendieartat. Lane har funnit en mall för sin strida ström av artiklar och följer den slaviskt. Först attackerar han någon författare eller ståndpunkt på teoretisk grund. Sedan mobiliserar han hela sjök av data, tabeller eller index (ofta levererade av medarbetare) men hans egna, färdigt förklarade operationaliseringar är sällan invändningsfria, ofta däremot ganska besynnerliga. Han studerar t ex byråkratiseringen genom att mäta förvaltningens tillväxt. Men har sjukvården "byråkratiserats" genom att man inrättat läkarsekreterare? Har universiteten "byråkratiserats" genom administrativa arbetsuppgifter överförs från universitetslärare till byråsekreterare? Vid en professorskonkurrens i Lund karakteriserade en sakkunnig träffande Lanes empiriska forskning som "osäker och ganska praxisfrämmande" (professor Lars-Göran Stenelos yttrande 1989-05-10 vid tillsättningen av professor i statsvetenskap vid Lunds universitet, s. 1).

Pedagogiska meriter. I en extremt kortfattad redogörelse för sin vetenskapliga verksamhet skriver Lane: "Jag har alltid undervisat en massa elever på alla nivåer." Något intyg som vitsordar kvalitén på hans undervisning uppvisas inte. I åliggandena som professor ingår handledning av doktorander. Han uppger att han i Genève har handledningsansvar för 21 doktorander. Emellertid har endast två disputerat, vilket med hänsyn till omständigheterna måste betecknas som ganska litet.

Administrativa meriter. Lane har haft vissa forskningsanslag, men med tanke på den långa

tid han verkat som professor är de ändå ganska begränsade. De redovisas knapphändigt. "Jag har haft ganska mycket forskningsanslag, dels under tiden i Umeå, dels under tiden i Schweiz – sammanlagt några miljoner kr." I Sverige blev en del av Lanes forskning uppmärksammas populärvetenskapligt men fick ett blandat mottagande. I Genève har Lane varit förordnad som prefekt i tre år. Inget kvalitetsomdöme lämnas i intyget. Av de uppgifter som redovisats ovan drar vi slutsatsen att Lane inte är någon administrativ tillgång.

Sammanfattande omdöme. Vi finner att Lane trots en omfattande och delvis framstående forskning saknar den personliga förmåga som krävs för professuren.

Bo Petersson (f. 1960) disputerade 1990 efter att ha genomgått sin forskarutbildning vid Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet. Efter att varit verksam vid Utrikesdepartementet och Institutionen för östeuropastudier i Uppsala återvände han 1996 till ett universitetslektorat vid statsvetenskapliga institutionen i Lund. Där antogs han 1999 som oavlönad docent och är sedan 1 juli 2006 befordrad till professor.

Vetenskaplig skicklighet. Petersson delar in sin vetenskapliga produktion i tre faser. Den första fasen kretsar kring avhandlingen och två andra texter som nära anknyter till samma tema, det vill säga Sovjetunionen med särskilt fokus på neutralitetsfrågor. Den analytiska ingången i avhandlingen, *The Soviet Union and Peacetime Neutrality in Europe. A Study of Political Language*, är tudelad. För det första studeras hur det politiska språket används som övertalning gentemot fyra neutrala stater – Finland, Schweiz, Sverige och Österrike – under det kalla kriget. Denna del, som utgör lejonparten av avhandlingen, bygger på tanken att språket fyller funktionen av instrument, som används medvetet och övervägt för att uppnå vissa bestämda mål. För det andra spåras hur rådande föreställningar om neutralitet kommer till uttryck, i form av några centrala metaforer. Denna språkfunktion kallas reflexiv eller expressiv och antas komplettera bilden av hur Sovjet uppfattade olika former av neutralitet i sin omgivning. Poängen är att det politiska språket bör ses som både strategiskt och avslöjande/reflekterande, vilket (inte helt oväntat) också lyfts fram som den generella slutsatsen i avhandlingen. Här uppvisas både beläsenhet, självständigt tänkande kring språklig kommuni-

kation, retorik och metaforers betydelse samt öppenhet för okonventionella infallsvinklar. En styrka i avhandlingen är ambitionen att koppla teori och empiri. Begreppsapparaten är väl utvecklad, men kan också kännas något överarbetad. Den tredje skrften i denna fas, *Med Moskvas ögon*, handlar om hur Stalin och Chrusjtjov såg på svensk neutralitetspolitik. Det är en text med populärvetenskaplig touche, som bygger på nytt arkivmaterial. Avhandlingen framstår helt klart som den första periodens mest centrala verk.

Den andra fasen, som är empiriskt orienterad mot Ryssland, bör till stor del ses som ett led i en nödvändig utveckling. Petersson skriver själv att han förlorade en del av sin professionella identitet med händelserna i Östeuropa 1989-1991. Det största arbetet under den här fasen utgörs av *National Self-Images and Regional Identities in Russia*, som kom ut 2001. 1997 beviljades Petersson forskningsmedel från HSFR för ett treårigt projekt, som alltså resulterade i en monografi inom utsatt tid, dessutom på utländskt förlag. Petersson inledde med att publicera en pilotstudie på temat.

National Self-Images and Regional Identities in Russia är en vital monografi om hur ryska politiker tänker om vad Ryssland är och borde vara. Empirin utgörs av 110 intervjuer med Dumaledamöter och regionala politiker åren 1997-1999. Antagandet är att individer härbärger kollektiva identiteter, vilket betyder att politikernas nationella självbilder kan betraktas som partiella representationer av nationell identitet. Viktiga resultat av studien är att den nationella gemenskapen är bräcklig och att regionala politiker kände en stark animositet gentemot centralmakten. Dessutom synliggör Petersson att de främsta hoten mot nationen efter Sovjetunionens fall uppfattas som inifrån kommande. De Andra är framför allt tjetjener, vilket understryker att den etniska – och uteslutande – dimensionen i den nationella identiteten är av (alltför) stor och växande betydelse. Analysen skrivs in i nationalism- och identitetsteori. Jämfört med avhandlingen är den tolkande ansatsen mer reflekterande och genomskinlig. Problem och möjligheter kring interaktionen intervjuad-intervjuare diskuteras på ett fruktbart sätt, frågor som utvecklas ytterligare i ett antologibidrag, ”Intervjubaserade studier av kollektiva identiteter”. Inom ramen för projektet har Petersson dessutom sampublicerat en artikel, som handlar om opinioner i Ryssland gällande konflikten med Tjetjenien. En summering av boken åter-

finns i ”Identifying the Enemy”. Sammantaget ett väl genomfört forskningsprojekt.

Peterssons intresse för det forna Sovjetunionen har också fortsatt i form av texter om Centralasien, ett ”stickspår” enligt Petersson själv, men som också kan placeras in under den andra forskningsfasen. I *Det nya Centralasien. Fem forna sovjetrepubliker i omvandling* (red. tillsammans med Ingvar Svanberg) från 1996 skriver Petersson om Tadjikistan på temat ”ändlösa konflikter i en artificiell stat?” I en kort artikel från 1999 klassificerar så Petersson alla de fem forna sovjetrepublikerna i Centralasien efter politiskt system, informativt men i något trubbiga kategorier. I en vänbok till Lars-Göran Stenelo från 2006 återkommer inplaceringen av dessa fem länder i fyra politiska poler i en översiktlig tillbakablick. Ännu ett bidrag på detta tema, antyder att Petersson öppnar för framtida forskning om Centralasien. Anslaget i dessa texter är både problemorienterat och kunnigt men av lättare karaktär.

Under den tredje fasen, som tecknas från 2001 och framåt, utvecklar Petersson sitt intresse för frågor kring kollektiva identiteter och nationalism i ett mer uttalat socialkonstruktivistiskt perspektiv. Här sker en bredare omorientering även vad gäller studieobjektet, från det sovjetiska och ryska/centralasiatiska till framför allt Sverige. Peterssons bredare Europaintresse syns också i hans uppdrag (sedan nov 2005) som bitr. föreståndare för Centrum för Europaforskning vid Lunds universitet. Periodens centrala arbete är *Stories about Strangers: Swedish Media Constructions of Socio-Cultural Risk*, som handlar om hur invandrare marginaliseras i tre sydsvenska kommuner. Analysen visar att majoritetsbefolkningen tillskriver minoriteten/invandrarna stereotypa och hotfulla drag samt gör dem till syndabockar. (Re)producerade i lokal dagspress blir dessa vardagliga föreställningar om socio-kulturella risker till offentliga narrativ. Teoretiskt utgår Petersson även här från teorier om nationell identitet, vilka appliceras med analytisk skärpa. Ytterligare tre texter med nära anknytning till *Stories about Strangers* har bifogats. Två andra bidrag står mer på egna ben. ”The Return of the Kings” handlar om identitetskonstruktioner inom EU. Den andra texten är en kortare inledning till en konferensantologi om skillnader och likheter mellan integrationsdebatterna i Danmark och Sverige, värd att nämna då den vittnar om Peterssons förmåga att ge sig i kast med nya vinklar på sitt forskningspro-

blem. Tredelningen är rimlig, även om här finns överlappningar, främst mellan fas ett och två, vilket också lyfts fram av Petersson. Intresset för språk och lingvistiska ansatser är en röd tråd i hans produktion. Det finns en tydlig progression i Peterssons forskning, mot mer metodologiskt finslipade ansatser. Hans styrka ligger i integreringen av begreppsdiskussioner och empiriska studier, ofta stora datamängder. Petersson bör också karakteriseras som produktiv, även om en del insänt material hakar i vartannat. Överlag handlar det om välskrivna texter, det mesta på engelska.

Vi har att göra med en samarbetsorienterad forskare, som medverkat som redaktör i fem antologier, med en sjätte under snar utgivning, *Whose house is this? Majority cultures and the politics of ethnic difference*. Petersson deltar också regelbundet i vetenskapliga konferenser och tycks ha ett väl uppbyggt kontaktnät, inte bara inom sin egen disciplin. Han har också tagit ett dokumenterat ansvar för den s.k. tredje uppgiften genom att hålla externa föreläsningar, skriva populärvetenskapliga artiklar och medverka i statliga utredningar.

Pedagogisk skicklighet. Peterssons undervisningsfärdighet är både bred och omfattande. Han har undervisat på alla nivåer i grundutbildningen, främst kandidat- och magisternivå, i olika typer av kurser, använt skilda metoder och examinationsformer, överlag med goda vitsord. Han har också gått en serie högskolepedagogiska kurser. Två doktorander har handletts till disputation.

Administrativ skicklighet. Petersson nämner särskilt verksamheten vid Centrum för Europaforskning som administrativt meriterande. Förutom att vara biträdande föreståndare leder han en fakultetsövergripande programsatsning om Energi och säkerhet i Europa. Övriga administrativa meriter är av betydligt lättare karaktär. I ett bredare administrativt perspektiv kan man emellertid också räkna in att Petersson lett flera forskningsprojekt och redigerat en serie antologier i samarbete med andra forskare.

Sammanfattande omdöme. Petersson är en gedigen forskare. Han arbetar strukturerat, med en alltmär mångvetenskaplig och öppen ansats, och har visat prov på både kontinuitet och förnyelse i sin forskning. Han har god pedagogisk meritering. Hans administrativa meriter måste dock betraktas som begränsade. Vi bedömer Petersson kvalificerad för den utlysta tjänsten.

Mark Thompson (f. 1960) är professor i statsvetenskap vid Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg sedan 1997. Han disputerade vid Yale University 1991.

Vetenskaplig skicklighet. Thompson beskriver sin forskning som jämförande politik i bred mening, med särskild inriktning mot Sydostasien, främst Filippinerna, men även med ett växande intresse för ”fall” i östra Europa. Komparationerna rör problem kring demokrati i termer av fredliga uppror eller ”demokratiska revolutioner” respektive ”sen demokratisering”, det vill säga kopplingen demokrati – ekonomisk utveckling.

15 texter är insända för bedömning. Samtliga är artiklar i internationella tidskrifter eller kapitel i antologier. De två artiklar som ligger längst tillbaka i tiden är daterade 1996. Den ena handlar om det land som står mest centralt i Thompsons produktion (där han också bedrivit flera års fältarbete), nämligen Filippinerna, ”Off the Endangered List. Philippine Democratization in Comparative Perspective”. Här beskrivs, insiktsfullt och lättillgängligt, den sköra demokratiseringsprocess som inleddes med Corazon Aquinos politiska ledarskap. Den andra artikeln från samma år, ”Why and how East Germans rebelled”, tar även den upp frågan om hur en regim svarar på folkliga protester, men utifrån östtyska erfarenheter. Thompson för ett konstruktivt samtal med fyra olika forskares tolkningar av händelseutvecklingen, bl a Albert O. Hirschman och Claus Offe. Temat är demokratiska revolutioner.

Det spåret väger tungt i Thompsons produktion. I ”Whatever Happened to Democratic Revolutions?” (2000), listas 15 länder – med en del reservationer – som genomgått demokratiska revolutioner 1986-2000. Han säger sig vilja lämna ett bidrag till denna underteoretiserade diskussion om förändring, som faller mellan revolutionsteori och demokratisk transitionsteori. Och mer konkret: Varför sköt regimen i Beijing mot medborgarna 1989 när det inte skedde i Östeuropa? Hur kunde så totalitära regimer som de i östra Europa vittra sönder? Betyder det att totalitarianismteorin är falsifierad? De frågorna ställer Thompson i ”To Shoot or Not to Shoot – Posttotalitarianism in China and Eastern Europe” (2001) och i ”Totalitarian and Post-Totalitarian Regimes in Transitions and Non-Transitions from Communism” (2002).

Hans svar är att de stater han studerat snarare är (olika) post-totalitära, dvs. mer pluralistiska och mindre ideologiskt orienterade, framför allt inte styrda av *en* karismatisk ledare. Teorigodset är hämtat från Hannah Arendt m.fl., särskilt Juan Linz, som också var Thompsons handledare. Sammantaget klassificeras olika övergångsscenarios på ett fruktbart sätt, mycket tack vare den empirinära utgångspunkten. Som mest principiellt intressant blir Thompson i ”Democratizing? Theories of Revolution: Why and How Democrats Rebel?” (2005), där han argumenterar för att olika folkliga uppror i Asien och Östeuropa lett till så förändrade maktrelationer att de borde ingå i kanon av ”riktiga” revolutioner.

Två artiklar – ”Stolen Elections: The Case of the Serbian October” (2004) och ”After Defeat: When Do Rulers Steal Elections?” (2006), båda tillsammans med en doktorand – har en lite annan vinkel. Här visas hur olika regimer försöker behålla makten genom att tillåta val men inte respektera dess resultat. Utifrån idén att ”valstöld” kan få två konsekvenser, antingen behåller regimen makten eller förlorar den – görs omfattande och systematiska komparationer, möjligtvis i lite väl breda penseldrag.

I ”Building Nations and Crafting Democracies – Competing Legitimacies in Interwar Eastern Europe” (2002) pekar Thompson på hur svårt det är att förena (etno)nationalism och demokrati om stat och nation inte överlappar. Om staten är för stor, ”oversized”, kommer etniska minoriteter i kläm, och om staten är för liten, ”rump states” som i Österrike och Ungern under mellankrigstiden, utmanas staten av fraktionsbildningar. Den svåra balansgången mellan nationalism och demokrati synliggörs på ett fruktbart sätt.

Thompsons andra problemriktning, frågan om sambandet demokrati – ekonomisk utveckling, diskuteras främst på basis av empiri från Sydostasien. I ”Why Democracy Does Not Always Follow Economic Ripeness” (1997) ifrågasätter Thompson tesen att ekonomisk expansion leder till demokrati, med referens till händelseutvecklingen i Malaysia och Singapore. I båda dessa länder hänvisade de styrande till att västerländsk demokrati kolliderar med asiatiska värden. Några år senare konstaterar Thompson att finanskrisen vid 1990-talets slut lett till att tanken om specifika kulturella asiatiska värden börjat ifrågasättas. Kejsartyskland tjänar som jämförelseobjekt, ett land där man också hävdade särskilda tyska värden som oförenliga med

demokrati. Malaysia och Singapore återkommer, som illustrationer till att ekonomisk utveckling pågår utan att demokrati och rättigheter införs, i ”Pacific Asia after ’Asian values’. Authoritarianism, democracy, and ’good governance’” (2004). Dessutom påvisas hur den globaliserade diskursen om ”god samhällsstyrning” används som argument mot demokratiska institutioner. Thompson talar utifrån sina ”fall” emot tanken om en given korrelation mellan ekonomiskt välstånd och demokrati. Det är kunniga och metodiska presentationer, som dock har något repetitivt över sig.

På temat genus har Thompson bifogat tre artiklar, en som diskuterar kvinnliga ledare i Asien som oppositionella förespråkare av demokrati, eller ”democratic revolutions” (2002/03). I en andra artikel från 2004 är temat kvinnliga ledare i Filippinerna, först och främst Corazon Aquino men också Gloria M Arroyo. Här finns ett könsperspektiv som kretsar kring förståelsen av politiken som en uppgörelse mellan män och vad det innebär för kvinnliga politiker, förväntan om att de ska ”régner mais pas gouverner”. Den tredje artikeln, som handlar om ”The Making of Chancellor Merkel” (2006), utgör en första publikation inom ramen för ett större projekt om kvinnliga ledare, nu inom tysk politik. Thompsons ambition är att integrera genusforskningen i statsvetenskapens komparativa mittfåra. Vad det betyder förblir dock höljt i dunkel. Artiklarna är välskrivna och politiskt intressanta, men måste nog anses ha en begränsad metodologisk räckvidd.

Thompson skriver att han är ”very oriented toward publication in international journals”. Det är förvisso viktigt i dagens forskarsamhälle, men det handlar också om avvägningar, att inte bli så benägen att publicera att man lockas till upprepningar och förenklade resonemang. Thompson har anmärkningsvärt nog bara skickat in kortare texter till denna professorskonkurrens. Han påpekar själv vid några tillfällen att det han skrivit bara är ”a brief discussion” eller att ”the argument is limited in scope”. Det finns inga skäl att tvivla på Thompsons förmåga att hantera mer omfattande textmaterial, men vi har inte erbjudits någon möjlighet att bedöma detta. Framför allt blir det svårt att uttala sig om Thompsons teoretiska självständighet. Styrkan i det insända materialet ligger i intressanta och redan från början tydligt formulerade frågeställningar och problematiseringar. Thompson är också en god empiriker, med ett

genuint intresse för politikens substans. Det finns både beläsenhet och systematik i artiklarna, om än av varierande tyngd. Anslaget är lätt och drivet.

Pedagogisk skicklighet. Thompsons undervisningserfarenhet är bred, både vad gäller teman, nivåer och olika nationella miljöer. Han är även engagerad i att utveckla kursutbudet vid sin institution. Thompson handleder också en serie doktorander, men det framgår inte om någon disputerat. Inga utvärderingar eller andra dokument som styrker de pedagogiska meriterna är bifogade.

Administrativa meriter. Thompsons administrativa uppdrag tycks i huvudsak gälla forskningskoordinering förutom att han varit biträdande dekan i fakultetens styrgrupp vid universitetet i Erlangen-Nürnberg 1998-2002. Under senare år har han också fått en handfull forskningsprojekt finansierade, varav ett större. Publikationslistan, slutligen, visar på ett intresse för samarbete med forskare från olika akademiska miljöer.

Sammanfattande omdöme. Thompson uppvisar internationell orientering, både i sin forskning och undervisning. Hans vetenskapliga produktion väcker intresse, men underlaget i form av enbart kortare texter hindrar oss från att bedöma hans förmåga att fullfölja sina goda intentioner. Det är också oklart huruvida Thompson handlett någon doktorand fram till disputation. Vi finner att Thompson inte fullt ut styrkt sin kompetens för den ledigförklarade professuren.

STOCKHOLM, UPPSALA OCH
OSLO DEN 12 FEBRUARI 2008

MAUD EDUARDS—LEIF LEWIN—ARILD UNDERDAL

Individuella ställningstaganden

Leif Lewin

De fyra kompetensförklarade sökandena sönderfaller i två grupper. Den ena består av Lundaforskarna Elgström, Jerneck och Petersson. De är alla prominenta experter på internationell politik, Petersson med ett specialintresse för Ryssland. Ingen av dem framstår kanske som verkligt banbrytande men samtliga är solida och omdömesgilla med försiktiga slutsatser väl belagda i empirin. Den yngre Petersson har inte hunnit samla på sig lika tunga meriter som de båda andra och får vid en jämförelse i nuläget träda tillbaka men hans reflekterande hållning till sin vetenskap är löftesrik, om än något oständig.

Att väga Elgström och Jerneck mot varandra är svårt. De är verkligen påfallande lika till karriär och forskningsprofil. Elgströms produktivitet har under de senaste åtta, tio åren varit stigande, hans *Images and Strategies for Autonomy* framstår som det bästa arbetet inom denna grupp, han har publicerat sig på mera framstående förlag än Jerneck och han har haft ett något större genomslag inom forskningen. Jerneck har å andra sidan förnämligare meriter som handledare med hela tio doktorander förda till disputation. Det senare är av väsentlig betydelse vid en professorstillsättning men uppväger, som jag ser det, inte helt det vetenskapliga försteg jag finner hos Elgström. Med betoning av att skillnaden dem emellan är härfin, sätter jag vid en sammanvägning Elgström något före Jerneck.

Köpenhamnsprofessorn Bartelson, med doktorandutbildning från Stockholm, är en helt annan forskarpersonlighet med djärva teorier, briljanta stundom extravaganta analyser och bedövande lärdom, vilket inte hindrar att läsaren ibland ställer sig något undrande inför hans teser. Bartelsons trilogi om nationalstatens uppkomst och det svåruppnåeliga världssamfundet utgör en betydande och originell intellektuell prestation. Att läsa Bartelson, skulle man kunna säga, är som att äta en förföriskt god men okänd maträtt. Man njuter av smaksensationerna men man vet inte riktigt vad det är man förtär eller hur det lagats till; aldrig någonsin skulle man själv kunna göra om det och komma till samma resultat. Elgström och Jerneck serverar däremot mera pålitlig husmanskost, varvid råvarorna en-

dast bearbetats obetydlig og efter kjent recept som alla kan följa. Bartelson har gjort ett större avtryck i forskningen än sina konkurrenter och med rätta blivit mera internationellt uppmärksam. När han därtill uppvisar goda pedagogiska och administrativa meriter, placerar jag honom i första förslagsrummet.

Min rangordning av de tre främsta sökandena blir således:

1. Jens Bartelson
2. Ole Elgström
3. Magnus Jerneck

UPPSALA DEN 12 FEBRUARI 2008

LEIF LEWIN

Arild Underdal

Komiteen har funnet fire av søkerne kvalifisert for det utlyste professoratet. Om vi *bare* skulle ha lagt vekt på vitenskapelig merittering, ville også Jan Erik Lane ha hørt med til den gruppen. Gjennom en meget omfattende publisering, som kjennetegnes av stor bredde og for en stor del også av analytisk skarphet og gjennombruddskraft, og som har fått betydelig oppmerksomhet i det internasjonale forskersamfunnet, står han frem som en av de aller fremste kandidatene vurdert ut fra vitenskapelig merittering alene. Det skal derfor tungtveiende grunner til for ikke å kjenne ham kvalifisert til stillingen. Som komiteen har gjort rede for, foreligger det slike grunner i dette tilfellet. Et universitet skal vise betydelig romslighet for ”avvik” i arbeidsstil og kollegiale omgangsformer. Jeg har da også selv ved et tidligere tilfelle – nettopp ut fra den betraktningen – gått inn for å tilsette Lane i et professorat ved mitt eget institutt. Men også et universitet må kunne kreve av sine professorer innordning under grunnleggende regler og normer, og ivaretagelse av det brede sett av forpliktelser som følger med rollen. Jeg ser oppfyllelse av dette kravet som en *nødvendig* betingelse for tilsetning. Særlig de opplysninger som fremkommer i rapporten fra hans siste arbeidsgiver – Universitetet i Genève – gjør det etter mitt skjønn klart at Lane ikke kan sies å tilfredsstillende denne betingelsen.

Av de fire søkerne som trygt kan kjennes kvalifisert for stillingen, vil jeg rangere Bartelson som nr 1. Han utmerker seg først og fremst ved

en vitenskapelig vitalitet, spenst og tankekraft som ingen av de andre kandidatene helt når opp til. Rett nok kommer det ikke alltid like spennende konklusjoner ut av hans blendende intellektuelle piruetter. Særlig lesningen av hans første store arbeid – *A Genealogy of Sovereignty* – brakte tidvis tankene inn på en fotballspiller som blir så fascinert av egne tekniske ferdigheter at det går ut over spilllets fremdrift. Det står likevel fast at vi har å gjøre med en produktiv og kraftfull forsker som virkelig bidrar til den internasjonale utviklingen av sitt fagfelt, og som utvilsomt kan tilføre statsvitermiljøet i Lund spennende nye impulser. Når vi så legger til at han får gode attester for sin pedagogiske innsats, og har løst godt de – riktignok ganske begrensede – administrative oppgaver han har hatt, kommer jeg til at Bartelson må innstilles på første plass.

Konkurransen om andreplassen står mellom *Elgström* og *Jerneck*. De to står etter min vurdering ganske likt hva gjelder både vitenskapelig og pedagogisk kompetanse. De er endog som forskerprofiler meget like. Begge fremstår som kunnskapsrike og solide forskere som bidrar med ny og interessant empirisk kunnskap om sentrale spørsmål, men som ikke i samme grad viser frem den analytiske og metodiske skarphet og gjennombruddskraft som skal til for virkelig å kunne bidra til teoriutviklingen innenfor sine fagområder. Om vi ser på de første 10-15 årene av deres aktive forskerkarrierer, skulle jeg gi et lite fortrinn til Jerneck. Om vi ser på de siste 8-10 årene, finner jeg imidlertid at Elgström har utlignet det forspranget, og endog tatt over ledelsen. Gjennom en serie (til dels overlappende) publikasjoner – flere i internasjonale kanaler med ”peer review” – står Elgström i denne perioden frem som en mer offensiv forsker som ikke bare kan *anvende* begreper, modeller og hypoteser som andre har utviklet, men som også selv kan *bidra* til videre utvikling av eget forskningsfelt. Også Jerneck har flere klart meritterende publikasjoner fra denne perioden, men samlet sett avtegner de ikke et like tydelig bilde av progresjon og driv. For å sjekke om det statsvitenskapelige forskersamfunnet sitter igjen med det samme inntrykket, foretok jeg en enkel analyse av siteringer registrert i ISIs database. Om vi ser hele perioden 1980-2007 under ett, er forholdstallet nær 5:1 i favør Elgström. Vel så interessant er det at mens nær 2/3 av referansene til Elgström dreier seg om arbeider han har publisert i perioden 2000-2007, er den samme andelen for Jerneck ca 1/5. Drøyt halvparten av referansene til Elgströms arbeider finnes i tidsskriftarti-

kler publisert i de tre siste årene (2005-2007), mot ca 1/5 for Jerneck. Og mens over halvparten av artiklene som viser til Elgstrøms publikasjoner er skrevet av forskere med institusjonstilknytning utenfor Skandinavia, er den tilsvarende andelen for Jerneck ca 1/5. Nå vet vi at forskjeller i siteringsscore kan påvirkes av mange faktorer som ikke har noe med vitenskapelig prestasjonsnivå å gjøre, og at ISI får med bare et begrenset utvalg av alle siteringer. Det ville derfor være *meget* risikabelt å basere en rangering på slike forskjeller. I dette tilfellet ble imidlertid siteringsanalysen utført i etterkant, som en "reliabilitetstest" av de konklusjoner jeg satt med etter lesningen av søkerens publikasjoner. Og analysen viser altså – om enn med skarpere kontraster – det samme grunnmønsteret. Det synes rimelig å anta at resultatene fra de siste årene normalt vil gi et noe bedre grunnlag enn resultater fra tidligere perioder for å predikere hva vi kan forvente i årene som kommer. I sum leder dette meg til den konklusjon at Elgstrøm i dag må sies å ha et overtak – om enn lite – hva gjelder vitenskapelig merittering.

En vurdering av disse søkerens øvrige kvalifikasjoner bringer ikke inn nye premisser av utslagsgivende betydning for den innbyrdes rangeringen. De to står etter min vurdering ganske likt hva gjelder pedagogisk merittering. Jerneck har et klart fortrinn hva gjelder bidrag til utredningsarbeid for statlige og regionale myndigheter, mens Elgstrøm har en tyngre og mer allsidig erfaring fra administrativt arbeid. Begge fremstår som personer som tar sin akademiske "borgerplikt" på alvor. Når alt dette stilles sammen, blir min konklusjon at Elgstrøm rangeres som nr 2.

Også Petersson viser en tydelig progresjon i sin forskning. Etter min vurdering må han likevel fortsatt stille bak Elgstrøm og Jerneck. En vurdering av hans pedagogiske og administrative kvalifikasjoner foranlediger ingen endring av den rangeringen.

Min rangering blir altså:

1. Jens Bartelson
2. Ole Elgstrøm
3. Magnus Jerneck.

OSLO, DEN 11. FEBRUAR, 2008

ARILD UNDERDAL

Maud Eduards

Mot bakgrund av våra gemensamma beskrivningar av de sökandes meriter vill jag härmed avlämna mitt personliga ställningstagande. Av de sex sökande uppfyller två inte de krav som ställs för innehav av professuren i statsvetenskap. Jan-Erik Lane har förvisso en gedigen vetenskaplig meritering bakom sig och har också låtit tala om sig i det internationella forskarsamhället. Det råder ingen tvekan om att hans författarskap är både omfattande och i vissa stycken betydande, men också att kvalitén skiftar. Vad gäller övrig meritering är bilden mer komplicerad. Hans pedagogiska meriter är inte tillräckligt underbyggda. Dessutom bedömer jag att han saknar den i bred mening administrativa skicklighet och förmåga att samverka med andra som krävs för anställningen.

Även Mark R Thompson redovisar en försvärig och intressant vetenskaplig produktion, som bör få särskild erkänsla för spännande och explicita fråge-/problemställningar om demokratisering och ekonomisk-politisk utveckling. Men då han endast skickat in kortare texter har jag inte kunnat bedöma hans förmåga att åta sig större, mer djuplodande forskningssatsningar. Han har heller inte styrkt sin förmåga att handleda doktorander till disputation. Thompsens administrativa meriter måste också betecknas som relativt begränsade.

Återstår fyra sökande som kan komma i fråga för professuren: Jens Bartelson, Ole Elgstrøm, Magnus Jerneck och Bo Petersson. Bo Petersson är inte riktigt lika meriterad som sina institutionskolleger, Elgstrøm och Jerneck, men så är han också tio år yngre. Icke desto mindre har han otvetydiga styrkor i sin vetenskapliga produktion, där jag främst vill peka på bredd och öppenhet kring metodologi, analytisk reflexivitet och förmåga att syntetisera stora mängder empiri. Ytterligare en merit är att det finns en tydlig progression i hans vetenskapliga produktion. Det är överlag gediget och välskrivet arbete, möjligtvis med en viss avsaknad av spänst och gestaltning, om jag får tala i mer skönlitterära termer. Petersson har fullgod pedagogisk meritering, medan hans administrativa meriter måste betraktas som lite knappa.

Ole Elgstrøm och Magnus Jerneck är jämbördiga i flera vitala avseenden, vilket gjort det extra svårt att avgöra vem som till slut bör ha försteg framför den andre. De båda forskarna är av samma generation vid institutionen i Lund,

de disputerade med ett års mellanrum och befordrades till professorer samma år. De ligger också nära varandra i sin IR-orientering och i grundläggande problemformuleringar.

Pedagogiskt är båda väl meriterade. Angående insatser för att få fram doktorander till disputation skiljer Jerneck dock ut sig på ett synnerligen förtjänstfullt sätt. På den administrativa sidan är emellertid Elgström något starkare, främst med uppdrag som studierektor och prefekt, även om skillnaden här är betydligt mindre än vad gäller doktorandhandledning. Båda har visat god förmåga att utveckla och leda forskning samt samverka med andra forskare. I fråga om kommunikation med universitetets omvärld har Jerneck dock ett försteg på den svenska arenan. Men det är kriteriet vetenskaplig skicklighet som väger över till Elgströms fördel. Om båda är utmärkta forskare på ett brett IR-fält, och i det hänseendet likvärdiga, så uppvisar Elgströms texter några drag som faller avgörandet för min del. Det bygger på att han har en något större bredd i val av problem och metodologi än Jerneck, ett mer teoretiskt och analytiskt förhållningssätt samt en tydligare progression i sitt vetenskapliga skrivande. Dessutom är alla in-skickade texter, utom avhandlingen, internationellt publicerade.

Slutligen sätter jag Bartelson klart före de övriga tre när det gäller vetenskaplig skicklighet.

Han har ämnesbredd i det att han behärskar både IR-genren, politisk filosofi och idéhistoria. Han diskuterar centrala statsvetenskapliga problem – kring stat, suveränitet och globalisering – som de framstår idag, men i ett konsekvent genealogiskt perspektiv. Hans texter karaktäriseras av systematiskt analysarbete, självständigt tänkande och stor samhällsteoretisk beläsenhet. Bartelson har genomtänkta anspråk, i allt från ordval till slutsatser om begreppens och världens (tänkta) beskaffenhet. Det handlar om intellektuellt stimulerande och vetenskapligt kvalificerade texter. Allt är välformulerat och internationellt publicerat, i peer review tidskrifter samt på förlag med hög ”impact”. Bartelsons pedagogiska meritering är utmärkt. Han har även goda vitsord om sin administrativa skicklighet. Kommunikationen med det omgivande samhället är dock ringa.

Då jag menar att vetenskaplig skicklighet bör väga tyngst blir min rangordning följande:

1. Jens Bartelson
2. Ole Elgström
3. Magnus Jerneck

STOCKHOLM DEN 18 FEBRUARI
2008

MAUD EDUARDS

■ Statsvetenskapliga förbundet

FÖRBUNDSREDAKTÖR: HELENA OLOFSDOTTER STENSÖTA

Förbundsredaktören har ordet

När den nya styrelsen och redaktören formulerade ambitionerna för dessa sidor under de kommande åren var en av dessa att på olika sätt försöka ringa in svensk statsvetenskap. En infallsvinkel på denna fråga är om det pågår en generationsväxel bland oss som är aktiva inom ”svensk statsvetenskap” och, vilket är den mest spännande frågan, om den i så fall får några *imehållsliga* konsekvenser för ämnet. Har relativt nydisputerade statsvetare en annorlunda syn på ämnets kärna och yttersta syfte? Vilka problem och vilka metoder favoriserar vi som håller på att etablera oss inom ämnet?

Vi vill diskutera denna fråga genom att inbjuda ett antal relativt nydisputerade statsvetare att berätta om sin syn på svensk statsvetenskap. Först ut är Sofia Näsström och Eva Erman vid Stockholms Universitet som tycker sig se ett förnyat intresse för politisk teori bland de senaste årens svenska avhandlingar. Näsström och Erman tar detta till intäkt för att presentera en ny tidskrift med inriktning på just politisk teori och internationell politik.

Väl mött!

HELENA OLOFSDOTTER STENSÖTA
REDAKTÖR

Ny internationell tidskrift i politisk teori

Under senare år kan man skönja ett ökat intresse för politisk teori inom svensk statsvetenskap. Många doktorander vill kombinera empirisk forskning kring ett aktuellt politiskt problem med en teoriskt orienterad frågeställning. Även internationellt har den här bryggan mellan empirisk forskning och politisk teori vuxit sig starkare, och kanske gäller detta framför allt inom disciplinen internationell politik. I ljuset av globalisering har forskare inom politisk teori och internationell politik kommit att mötas i en ny form av problemorienterad forskning. I fokus står politikens egna förutsättningar. Nationalstaten har inte bara utgjort navet i den internationella världsordningen. Den har också utgjort navet i det statsvetenskapliga studiet av politik. Traditionellt sett har vi inom statsvetenskap skilt på politisk teori, som sysslar med relationer *inom* nationalstaten, och internationell politik som sysslar med relationer *mellan* nationalstater. Vad som kännetecknar mycket av den samtida diskussionen om politik är dock att den överskrider den här traditionella disciplinbildningen. Det finns ett behov av att diskutera klassiska frågor under nya politiska förutsättningar. Ett fält som vux-

Har du synpunkter på förbundssidan eller vill lämna bidrag är du välkommen att kontakta förbundsredaktören via e-post Helena.Stensota@pol.gu.se eller telefon 031-786 58 44.

it fram i detta gränsland är det som i dag ofta går under beteckningen internationell politisk teori.

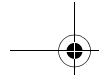
Under våren 2007 fick vi en förfrågan om att starta upp en tidskrift på ett lämpligt tema och vi såg då en möjlighet att skapa en mötesplats för de två statsvetenskapliga subdisciplinerna politisk teori och internationell politik och därmed försöka fånga in den forskning som orienterat sig mot internationell politisk teori. Visserligen existerar det ett fåtal tidskrifter som gör anspråk på en sådan mötesplats i det samhällsvetenskapliga tidskriftsutbudet, men en utpräglad teoretisk tidskrift med sådana ambitioner lyste i våra ögon med sin frånvaro. Under januari 2008 lanserades således tidskriften *Ethics & Global Politics* (EGP). *Ethics & Global Politics* är en referee-granskad internationell Open Access-tidskrift som vill inspirera till teoretiska bidrag i studiet av global politik. Vår målsättning är att EGP ska bli ett centralt forum för artiklar som försöker integrera normativa frågor inom moral- och demokratiteori med studiet av politiska processer och fenomen som överskrider traditionella distinktioner mellan regionala, nationella, internationella och globala nivåer av politik. EGP uppmuntrar särskilt till artiklar som bidrar med nya sätt att förstå och begreppsliggöra de politiska utmaningar som världen står inför idag, till exempel frågor som berör internationella institutioner, mänskliga rättigheter, migration, utveckling, miljö och säkerhet.

Vi såg också flera fördelar med att starta just en Open Access-tidskrift. Den stora skillnaden mellan en traditionell tidskrift och en OA-tidskrift är att den senare är öppen för alla och gratis att ladda ner. Visst får de flesta forskare vid våra universitet ladda ner artiklar ”gratis” men det är på grund av att deras universitetsbibliotek har köpt prenumerationer från de stora

förlagen. Dessa prenumerationer är dock så dyra att ett normativt problem har uppstått: många universitet i tredje världen har endast råd att förse sina forskare med ett fåtal tidskrifter. OA har uppkommit dels som en reaktion mot att vetenskapliga alster är dyra i allmänhet, dels som en kritik av denna snedfördelning i tillgång. Många OA-förespråkare ser det som en demokratifråga att alla nya vetenskapliga rön ska vara offentligt tillgängliga och vill med sin publiceringsform bidra till en global kunskapsdemokratisering. Men OA är inte bara bra ur ett läsarperspektiv, också forskare har fördelar av att publicera sina artiklar i OA-tidskrifter. Studier visar att OA ger större spridning och leder till en högre citeringsfrekvens. Därtill får forskaren får upphovsrätten till sin egen forskning och det är tillåtet för andra att återanvända den i informations- och utbildningssyfte utan tillstånd så länge författaren erkänns som upphovsman.

OA är en typ av publiceringsmodell vilket inte ska förväxlas med vilken affärsmodell en tidskrift finansieras genom.¹ Dessa två saker blandas dock ofta ihop i diskussionen kring OA. Många inom humaniora och samhällsvetenskap—där den traditionella prenumerationbaserade modellen fortfarande dominerar starkt—har trots att gratis tillgång betyder dålig vetenskap. Men faktum är att de stora naturvetenskapliga tidskrifterna, särskilt inom fysik och medicin, sedan decennier har publicerat genom OA. Utifrån våra redaktörsglasögon är det viktigt att en tidskrift håller en hög vetenskaplig standard genom ett rigoröst system av ”peer-revie-

1. Det finns många olika sätt att finansiera en OA-tidskrift på, och det är på finansieringsfronten OA har problem att lösa. Medan vissa satsar på annonser tar andra en publiceringsavgift från författaren (indirekt via författarens institution eller anslag).

ving”. Om detta kan förenas med att vetenskapliga alster blir fritt tillgängliga online ser vi det bara som en fördel.

Det stora intresse som visats för EGP internationellt ser vi som ett tecken på att även andra inom det samhällsvetenskapliga fältet ställer sig positiva till OA. Tidsskriftens namnkunniga ”editorial board” är ett resultat av denna entusiasm, med medlemmar som Seyla Benhabib, Nancy Fraser, Thomas Pogge, John Dryzek och Bonnie Honig, för att nämna några. Tidsskriftens första nummer, som kom ut i början av juni, innehåller bidrag från Richard Falk, Saskia Sassen, Max Pensky och Cristina Lafont. Vad som förenar alla dessa forskare är att de inte bara ställer nor-

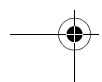
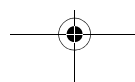
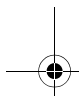
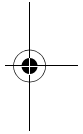
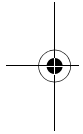
mativa frågor i sin forskning – som berör global rättvisa, demokrati, mänskliga rättigheter och jämlikhet – utan även väljer att se publiceringsformen som en normativ fråga genom att våga satsa på en helt ny OA-tidskrift.

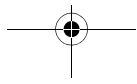
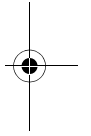
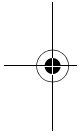
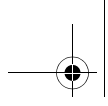
För mer information om tidskriften, se EGPs hemsida, www.co-action.net/journals/egp.

EVA ERMAN
STATSVETENSKAPLIGA INSTITUTIONEN,
STOCKHOLMS UNIVERSITET

SOFIA NÄSSTRÖM
STATSVETENSKAPLIGA INSTITUTIONEN,
STOCKHOLMS UNIVERSITET

■
STATSVETENSKAPLIGA FÖRBUNDET

■ Litteraturoversikter

Andersson, Therese, 2007. *En gemensam europeisk skogspolitik? En integrationsteoretisk studie av ett politikområde på tillväxt. Umeå: Statsvetenskapliga institutionen.*

KARL MAGNUS JOHANSSON¹

Denna litteraturgranskning bygger på opposition vid Therese Anderssons disputation i Umeå den 17 november 2007. Granskningen inleds med en presentation av avhandlingens huvudsakliga innehåll, resultat och slutsatser för att sedan fortsätta med metodologi, inklusive metod och teori, och därefter fullbordas med en sammanfattande diskussion och genomgång av förtjänster och brister.

Eftersom avhandlingen är en integrationsteoretisk studie är det på sin plats att så här inledningsvis kort karaktärisera den europeiska integrationsprocessen. Vi kan konstatera att denna process så länge den har pågått ofta medfört följdintegration inom samma område eller på andra, vanligtvis närliggande, områden. Den integrationsteoretiska benämningen på sådan processdynamik är *spillover*, som är ett nyckelbegrepp inom den så kallade neofunktionalismen som författaren av den här granskade avhandlingen ansluter sig till. Denna teoribildning hjälper oss att förstå och förklara den europeiska integrationen. Efter hand har allt fler frågor

förts upp på EU-nivå och det har uppstått nya samarbetsformer såsom den öppna samordningsmetoden som används på områden som i huvudsak bygger på frivillighet från medlemsstaternas sida. De är inte tvungna att efterleva olika riktlinjer och rekommendationer. Gemensamma EU-institutioner har framför allt en stödjande och samordnande roll, exempelvis kring informationsutbyte, emedan medlemsstaterna alltså åtnjuter den formella beslutsmakten. Denna metod tillämpas i stället för den traditionella gemenskapsmetoden på ett antal ”nya” politikområden i EU, däribland sysselsättnings- och utbildningspolitiken, där enskilda medlemsstater motsatt sig överstatliga procedurer och rättsligt bindande beslut. I själva verket kan de olika steg och mått som vidtas i enlighet med denna processdynamik och integrationslogik bidra till att överenskommelser blir bindande utan att vara det formellt sett. Det är denna problematik som står i förgrunden i avhandlingen, som just fokuserar ett område där EU saknar ett formellt, fördragsstadgat uppdrag och där det sålunda inte finns en rättslig grund för politiska beslut. Likväl har det på informell väg tagits steg i riktning mot en gemensam europeisk skogspolitik.

Vad skog och skogspolitik beträffar har det sitt intresse att merparten av skogen i Sverige är i privat ägo, samt att förhållandet mellan de privata skogsägarna och staten har beskrivits i termer av ett kontrakt dem emellan. Inom EU råder på det här området vad som skulle kunna betecknas som ett ofullständigt kontrakt vilket ger utrymme för strategiskt handlande aktö-

1 Docent Karl Magnus Johansson är verksam vid Institutionen för samhällsvetenskaper, Södertörns högskola.
E-post: karl.magnus.johansson@sh.se

rer att ta initiativ och skapa ett tryck för att en viss fråga avgörs på ett för dessa aktörer önskvärdt sätt.

Avhandlingens huvudsakliga innehåll, resultat och slutsatser

Avhandlingen består av nio kapitel: ett inledande problematiserande kapitel, ett därpå följande teorikapitel och ett metodkapitel, fem empiriska/analytiska kapitel och så avslutningsvis ett summerande och konkluderande kapitel följt av källor, litteratur och bilagor (däribland en intervju-manual). Avhandlingen innehåller vidare ett antal pedagogiska figurer och tabeller.

Första kapitlet ställer problemet och frågorna. Redan i den allra första mening- en, dvs. i spelöppningen, får vi problemet klart för oss: ”Det existerar ingen formell europeisk skogspolitik i meningen att skog och skogsbruk uttryckligen nämns i Europeiska unionens (EU:s) fördragstexter. Trots detta har EU:s aktiviteter inom skogsområdet successivt formaliserats och institutionaliserats över åren vilket gör att det allt mer kommit att framträda som ett integrerat politikområde... Det går därför att tala om en ”informell skogspolitik” bestående av EU:s skogsbruksstrategi och EU:s handlingsplan för skog, samt en rad andra åtgärder intimt förknippade med skog och skogsbruk. Frågan om att formalisera skogspolitiken inom ramen för EU var senast uppe för diskussion 2003-2004 i samband med arbetet med det konstitutionella fördraget.” (s. 1)

I detta sammanhang, i den allra första noten, finns ett viktigt klargörande beträffande distinktionen mellan ”formell” och ”informell” gällande skogspolitik: ”Med en formell skogspolitik åsyftas i den här studien politik som beslutas om och regleras som ett eget politikområde i juridisk

mening, medan informell skogspolitik åsyftar aktiviteter och initiativ som bygger på frivillighet, alternativt indirekta regleringar genom andra, närliggande, politikområden.” (s. 1)

Avhandlingens ”specifika” syfte är att *problematisera*, *kartlägga* och *analysera* i huvudsak svenska aktörers inställning till försöken att skapa en gemensam europeisk skogspolitik inom ramen för EU (s. 3). För att uppnå syftet har författaren åtagit sig att:

- undersöka och sammanställa vilka av EU:s institutioner som är involverade i och handlägger skogsrelaterade frågor, samt analysera deras roll och inflytande vad gäller integrationen av skog i den befintliga gemenskapspolitiken; (kapitel 4)
- kartlägga olika europeiska bransch-sammanslutningar, intressegrupper och nätverk, samt analysera vilken roll dessa har i integrationsprocessen (vilka preferenser ger de uttryck för?), men också svenska aktörers roll och deltagande i de olika sammanslutningarna; (kapitel 5)
- sammanställa en översikt av medlemsstaternas skogstillgångar och deras skogspolitik; (kapitel 6)
- kartlägga hur svenska skogsintressenter verkar i relation till varandra och EU. Hur nås inflytande, vilka kanaler används? (kapitel 5, 7-8)
- undersöka de svenska skogsintressenternas preferenser. Har de förändrats över tid? Om så är fallet, varför? (kapitel 7-8)
- problematisera den samlade empirin ur ett integrationsteoretiskt perspektiv. Här ingår en analys av neofunktionalismen och ett försök att utveckla delar av den ansatsen. Den teoretiska ambitionen finns med och styr studien i dess helhet, men de teoretiska slutsat-

serna summeras i studiens sista kapitel (kapitel 9).

Som sig bör knyter författaren an till tidigare forskning – i den mån sådan finns – och positionerar sin egen studie i förhållande till andras. Hon noterar att det finns ”både en empirisk och teoretisk kunskapslucka att fylla när det gäller skogs politikens status och roll inom EU” (s. 6).

Avhandlingen behandlar en pågående process med dess egenheter, aktörer och dynamik. Undersökningen bygger primärt på intervjuer och då främst med nyckelpersoner inom olika berörda intressegrupper. Avhandlingen har ett uttalat aktörsfokus. Den berör olika slags aktörer och deras inställning till en gemensam europeisk skogs politik samt visar hur statliga och icke-statliga aktörer samspelar och hur olika organiserade intressen bidrar till att vidmakthålla ett visst tryck på politiska beslutsfattare. Det rör sig om aktörer på både EU-nivå och nationell nivå, företrädesvis Sverige. Syftet här är att ge en förståelse för den svenska regeringens ”preferens” i denna fråga inom ramen för EU-samarbetet.

Den empiriska genomgången omfattar alltså både statliga och icke-statliga aktörer. Av EU:s medlemsstater utgör Sverige, Finland, Tyskland och Österrike (utan inbördes rangordning) enligt flertalet respondenter de på skogs politikens område ”mest inflytelserika” (s. 153). Såväl Sverige som Finland har motsatt sig en skogs politik i EU och då på principiella grunder. Även ekonomiska motiv kan ligga bakom dessa och andra länders förhållningssätt. Länder som ger mer till EU:s budget än de får från densamma tenderar att förhålla sig tveksamma eller negativa till förslag som medför större utgifter. Så är Tyskland och Storbritannien bland de länder som rest ekonomiska invändningar mot en gemensam skogs politik i EU. Öst-

rike har däremot utmärkt sig som särskilt drivande.

Inställningar, eller preferenser, kommer bland annat till uttryck i samband med utarbetandet av en skogsbruksstrategi (1998) och en skogs handlingsplan (2006) i EU, samt då det i regeringskonferensen 2003-2004 om ett nytt konstitutionellt fördrag lades fram ett förslag att EU ska ha en stödjande och samordnande roll på skogs politikens område. Vad gäller EU:s institutioner betraktas kommissionen som en ledande ”policyentreprenör” (s. 211) och parlamentet som en allt viktigare aktör även på det här området.

Österrike utarbetade konkreta förslag både under sitt ordförandeskap i EU andra halvåret 1998 och under regeringskonferensen genom att där lansera förslaget att formalisera skogs politikens inom ramen för EU. Det skedde efter lobbning från olika skogsintressenter och transnationella branschsammanlutningar. Förslaget fick inte tillräckligt stort gehör i regeringskonferensen, men utvecklingen visar att ett antal medlemsstater sedan dess mjukat upp sin hållning i frågan. Många av medlemsstaterna ger uttryck för ändrade preferenser jämfört med 1998. Då fanns ett kraftigt motstånd mot allt som på något sätt kunde betecknas som gemensam europeisk skogs politik, vilket innebar att medlemsstaterna inte kunde enas om något utöver skogsbruksstrategin. Några år senare framstår skogsbruksstrategin som allmänt accepterad av medlemsstaterna varav flertalet till och med vill stärka den ytterligare. Frågan, som reses i avhandlingen, är hur man kan tolka och förklara den här utvecklingen. Utifrån det neofunktionalistiska ramverket ser författaren tre möjliga förklaringar (s. 154). En är att det kan vara så att medlemsstater som inte vill se en formaliserad europeisk skogs politik i enlighet med Österrikes för-

slag ”nyanserat sina preferenser gällande skogsbruksstrategins roll i EU:s arbete med skogspolitiska frågor för att tillmötesgå länder som driver denna fråga i förhoppning om att inte stoppa, så i vart fall bromsa upp integrationen av skog. I valet mellan pest och kolera framstår en förstärkning av skogsbruksstrategin som den mest önskvärda utvecklingen.” På så sätt försöker man ”undvika att integrationsprocessen fortskrider i en mer överstatlig inriktning”. En andra tänkbar förklaring är att beslut och aktiviteter inom andra närliggande sektorsområden som till exempel landsbygdsutveckling, energi, miljö och jordbruk (i enlighet med funktionell *spillover*) ”tvingar” medlemsstaterna att agera för att inte tappa initiativet i skogsfrågorna. Den tredje möjliga förklaringen är att svaret kan stå att finna nationellt genom att nationella aktörer – ”en skoglig elit” – har ”insett att de skogliga frågorna tjänar på att hanteras och koordineras inom ramen för EU-samarbetet och att de i sin tur måste påverka sina respektive medlemsstaters regeringar att nyansera sin inställning i frågan om att etablera en mer formaliserad europeisk skogspolitik (en aktörsdriven *spillover*).” Författaren framhåller att det är en öppen fråga vilken av dessa förklaringar som äger störst giltighet i detta specifika fall. Undersökningen visar emellertid att processen fortsätter mot mer samordning samtidigt som det från vissa håll uttrycks tydliga gränser eller avståndstagande mot en sådan utveckling. Sådant finns ”till synes parallella, men samtidigt motstridiga, processer”. Den centrala frågan här är hur detta kan förstås och förklaras. Här kommer den neofunktionalistiska integrationsteorin till användning.

Processen skapar sin egen dynamik och det uppstår ett tryck, vilket väsentligen härrör från de organiserade intressena. I

Sverige är det särskilt den nationella skogsindustrin som vidmakthåller trycket. Det är en utpräglat pragmatisk hållning som kommer till uttryck bland olika skogsintressenter och andra som ser fördelar med en närmare samordning inom EU. Dessa aktörer handlar strategiskt med sina givna egenintressen för ögonen och är i den meningen rationella.

De skogliga intressenterna utgörs bland andra av skogsnäringen och skogsägare, vilka är en stark och inflytelserik intressegrupp både nationellt och i EU. Från att tidigare ha intagit en skeptisk inställning till en formalisering av en skogspolitik inom EU har många av de organiserade icke-statliga skogsaktörerna i Sverige kommit att revidera eller nyansera sin syn och har försökt påverka den svenska regeringens ställningstagande. Framför allt undersöks den tidigare socialdemokratiska regeringens agerande, eller kanske snarare frånvaro av agerande vilket likaledes skulle kunna vara ett medvetet val. Även om det skedde en viss uppmjukning i frågan över tid från den tidigare socialdemokratiska regeringens sida fanns i grunden ett motstånd mot en gemensam europeisk skogspolitik. Bland övriga politiska partier är det särskilt politiker inom centern och moderaterna, men även inom miljöpartiet, som motsatt sig varje form av skogspolitik inom EU.

Avhandlingen visar att de svenska politikerna inte tagit till sig budskapet att näringen i stort ändrat inställning i frågan. Uppenbarligen har politikerna inte riktigt hängt med i svängarna och verkar sakna insikt i den nya inställningen bland skogsindustrins företrädare. Det framkommer vidare att kunskaperna på detta område är svaga bland politiker, i varje fall svagare än bland tjänstemän och ännu svagare än bland branschfolk. Tjänstemännen framstår som ”mer kunniga och insatta i ämnet

än politikerna” (s. 217). De olika skogsintressenterna – däribland skogsägarna och skogsindustrin – är ”överlag mer välinformerade än både politikerna och tjänstemännen” (s. 217). Dessutom framkommer att olika departement har avvikande uppfattningar, ja, att det även på det här området förekommer vad som liknar sektorisering och revirstrider inom regeringskansliet.

Något annat som passar in i ett mer generellt mönster är att den svenska EU-politiken är påtagligt reaktiv medan Finland har varit mer aktiv och resolut i sitt agerande och kommit att inta en mer öppen och positiv hållning. I Sverige går det uppenbarligen trögare men mycket tyder på att också vårt land kommer att följa efter och revidera sin ståndpunkt i EU. Det framgår att det finns en viss uppgivenhet kring hur länge Sverige ska kunna hålla emot en till synes oåterkallelig process. Som en tjänsteman uttrycker det: ”vi är ju motvalls så det tar ju längre tid, men det här är ju en process som rullar... jag menar vi kommer ju att gå mot mer och mer gemensam politik...” (s. 185). Se där en exponent för den neofunktionalistiska logiken.

Sammanfattningsvis visar avhandlingen att det är olika aktörer som är aktiva och inverkar på processen. Med författarens egna ord:

Studien visar att nationella aktörer spelar en viktig roll i processen att skapa och utforma ”ny” politik i EU. Några av de viktigaste slutsatserna som presenterats är att det dels verkligen har skett spillover effekter till skog och skogsbruksområdet (både funktionella och aktörsdrivna), dels att det fortfarande inte finns tillräckligt formellt mandat för denna utveckling, men kanske framför allt att det inte är *en* aktör utan många aktörer som tillsammans driver processen. Det är

medlemsstater, EU:s institutioner och organ, samt olika organiserade intressen som möjliggjort den här utvecklingen. Särskilt viktiga tycks nationella och transnationella eliter vara i sammanhanget. Vidare är samarbetet inom det skogspolitiska området ett illustrativt exempel på nivåöverskridande interaktioner mellan olika aktörer (både vertikalt och horisontellt). En annan viktig slutsats är att det finns ett samspel mellan funktionell och aktörsdriven spillover. Åtminstone på kort sikt är den aktörsdrivna spillover mycket viktig. (s. 227)

Författaren noterar att flera av de svenska skogsintressenterna har förändrat sina strategier i syfte att värna sina övergripande målsättningar (preferenser) och menar att detta ”indikerar att de i egenskap av rationella aktörer har möjlighet att påverka processen och politikens utformning utifrån det handlingsutrymme de har” (s. 227). Bland medlemsstaterna i stort finns alltså de som antingen driver på eller de som försöker bromsa och motverka tendenser till en gemensam europeisk skogspolitik. En prognos, som utgör avhandlingens slutord, är att oavsett om det kommer utvecklas en formell europeisk skogspolitik eller inte har skogsfrågorna ”kommit till EU för att stanna” (s. 228).

Metodologi

Medan avhandlingens författare valt att särskilja teori och metod, vilket vare sig är ovanligt eller felaktigt, väljer jag att behandla såväl teori som metod under rubriken metodologi och inkluderar här även problemställning, frågeställning, syfte och vetenskapliga anspråk.

Avhandlingen är tydligt problematiserad. Det rör sig om ett *puzzle* som kretsar kring framväxten av politik på ett område där det inte finns någon formellt bindande

rättslig grund utan samarbetet bygger på frivillighet. Såväl syfte som frågor är relevanta och angelägna. Frågornas relativa status och därmed hierarkin dem emellan kunde ha framgått tydligare. Det råder oklarhet kring hur syfte och frågor framställs gällande det sjätte kapitlet där uppgiften enligt inledningskapitlet är att ”sammanställa en översikt av medlemsstaternas skogstillgångar och deras skogs politik”. Ur vetenskaplig synvinkel är det en tämligen modest uppgift och det i ett kapitel som omfattar närmare sextio sidor och därmed till sidantalet omkring en fjärdedel av den samlade avhandlingstexten. Uppgiften kunde med fördel ha formulerats mer ambitiöst och generellt, vilket sker i början av kapitel 6: ”Kapitlet syftar till i sin inledande del att kort *beskriva* och *jämföra* EU:s medlemsstater med avseende på deras skogliga resurser och nationella skogs politik men också deras inställning till EU i allmänhet, samt i sin avslutande del att *presentera* och *analysera* medlemsstaternas preferenser vad gäller en gemensam europeisk skogs politik i synnerhet” (s. 104). Här formuleras också centrala frågeställningar som ska besvaras:

- Hur ser de olika medlemsstaterna på sina skogsresurser? (Till vad används skogen, och vad betyder den för ekonomin? Vem eller vilka är det som äger skogen?)
- Vilka problem och/eller möjligheter är förknippade med skog och skogsbruk i de olika medlemsstaterna?
- Kan man identifiera något slags mönster eller grupperingar bland medlemsstaterna vad gäller deras skogsintressen och/eller inställning till EU mer generellt, och om så är fallet – vilka?
- Vilka är de medlemsstater som driver frågan om en gemensam europeisk skogs politik, och varför? Och omvänt,

vilka medlemsstater motarbetar en sådan utveckling, och varför?

I redovisningen av avhandlingens disposition i inledningskapitlet ges också en mer ambitiös bestämning av vad som undersöks i det omfattande sjätte kapitlet, närmare bestämt ”medlemsstaternas (regeringarnas) inställningar till en gemensam europeisk skogs politik. Här redogörs också för medlemsstaternas fysiska skogsresurser, samt för medborgarnas syn på EU-medlemskapet och EU generellt (euroskepticism), i ett försök att kontextualisera och ge en bakgrund till varför medlemsstaternas positionerar sig som de gör i frågan om en gemensam europeisk skogs politik skall etableras eller ej” (s. 11).

När det gäller de vetenskapliga anspråken finns en viss brist på konkretion och konsistens i avhandlingen. Det rör sig enligt författaren i huvudsak om en ”explorativ studie” (s. 6) och om en avhandling med främst ett ”uttalat deskriptivt syfte” (s. 52). Hon skriver att avhandlingen ”är att betrakta som en explorativ studie med ambitionen att dels ge ett deskriptivt bidrag i form av en systematisk kartläggning på området, dels ge ett bidrag i form av ytterligare en pusselbit att foga till teoribildningen om olika aktörers roll i integrationsprocessen” (s. 3). Det finns sålunda även en teoriutvecklande ambition, vilken vi strax får anledning att återkomma till. Samtidigt finns mer eller mindre uttalade förklarande ambitioner, vilket framgår tidigt och på olika ställen i avhandlingen (s. 3 och exempelvis s. 154). Intrycket är emellertid att författaren, vilket hon ingalunda är ensam om, inte gärna vill ansluta sig till en sådan förklarande ambition.

Dessutom finns uttalade jämförande ambitioner och då särskilt vad gäller EU:s medlemsstater ”med avseende på deras skogliga resurser och nationella skogs politik men också deras inställning till EU i

allmänhet” samt deras ”preferenser vad gäller en gemensam europeisk skogspolitik” (s. 104).

Vidare ger avhandlingen uttryck för – både explicit och implicit – vissa rådgivande eller föreskrivande anspråk. Redan i inledningskapitlet vänder sig författaren även till olika grupper av aktörer eller praktiker: ”Resultatet av studien är av intresse för både forskare, beslutsfattare och det civila samhället, samtidigt som den kan ligga till grund för framtida ställningstaganden i frågan om svenskt inflytande och relationer till EU:s aktiviteter inom det skogliga området” (s. 3). Avhandlingen erbjuder en rekommendation kring hur olika aktörer, kanske särskilt politikerna, ska förhålla sig till en (gemensam) skogspolitik i EU. I avhandlingens slutord skriver författaren att mot bakgrund av de ”insikter” studien ger vid handen, om aktörer samt arenor och nivåer, ”rekommenderas samtliga svenska skogsintressenter att reflektera över hur en eventuell skogspolitik inom ramen för EU skulle kunna tänkas se ut – både till form och till sitt innehåll. Oavsett om aktörerna är för eller emot att en skogspolitik etableras inom ramen för EU, ger ett sådant förfarande en plattform att utgå ifrån i det framtida arbetet med de skogspolitiska frågorna” (s. 227). Det är nu inget fel i att vetenskapen på det här viset försöker vara policyrelevant, som det heter, men det innebär samtidigt att man som i det här fallet i någon mån kliver ur sin roll som forskare och analytiker och bidrar till att legitimera en viss inställning och argumentation. Det som framställs som en möjlig tolkning eller förklaring kan tjäna som rekommendation, som i denna avhandling att den förändrade inställningen kan bero på att det rör sig om nationella aktörer (”en skoglig elit”) som har ”insett att de skogliga frågorna tjänar på att han-

teras och koordineras inom ramen för EU-samarbetet och att de i sin tur måste påverka sina respektive medlemsstaters regeringar att nyansera sin inställning i frågan om att etablera en mer formaliserad europeisk skogspolitik (en aktörsdriven spillover)” (s. 154). Åtminstone i undertexten ligger en uppfordran till berörda aktörer, återigen företrädesvis politikerna, att se möjligheterna och agera därefter.

Metod och material redovisas i avhandlingens tredje kapitel. Här diskuteras val av fall samt tillvägagångssätten, dvs. metoderna, och finns ett särskilt avsnitt om sammanvägning av information inklusive en så kallad motivinspireerad analys för att studera aktörers preferenser. Dessa försöker författaren komma åt genom så kallad triangulering varmed menas ”att information dubbelkollas, vilket här skett dels mot andra aktörer som intervjuas eller på annat sätt kontaktas, dels mot skriftliga källor” (s. 57). Denna motivanalys innehåller med nödvändighet ett inslag av tolkning och därmed av osäkerhet.

Det rör sig om en fallstudie. I anslutning till diskussionen om val av fall skriver författaren att det är aktörers roll i integrationsprocessen som är det ”generella fenomen” som ska studeras medan försöket att etablera en gemensam europeisk skogspolitik utgör ”ett fall” (s. 46). Därefter framställs det som en ”kombination av två fallstudier”: 1) de svenska skogsaktörernas inställning (preferenser och strategier); 2) de svenska aktörernas preferenser och deras strategier (s. 47). Det borde ha formulerats tydligare. Det handlar snarast om en inomfallsanalys inom ramen för en övergripande fallstudie.

I avhandlingen används flera metoder, framför allt kvalitativa men även kvantitativa. Utöver intervjuerna har författaren genomfört en databaserad innehållsanalys/textanalys. Intervjuerna utgör emeller-

tid avhandlingens "primära källmaterial" (s. 49). Ett fyrtiotal personer har intervjuats. Det rör sig om personer verksamma på både nationell och europeisk nivå. Intervjufrågorna redovisas föredömligt i en intervjumanual. I en avhandling som denna ter det sig naturligt att tillämpa intervjuemetoden, vilken samtidigt har sina välkända begränsningar. Det finns alltid en risk för intervjuareffekt, som här tycks ha förekommit då intervjupersoner tar över ordet "pro-aktiv" som finns med i intervjumanualen. Det visar med vilken lätthet man kan manipulera en intervjuperson att uttrycka sig på ett visst sätt, vilket innebär en risk för styrning av resultaten och att en viss tolkning blir starkare på bekostnad av någon annan.

Intervjupersonerna har garanterats anonymitet men det framgår inte närmare om detta ställts som ett krav eller om det är författarens eget val. Självfallet ska utlovad anonymitet respekteras men samtidigt menar jag att vi inte ska frånskriva oss möjligheten att faktiskt kunna dokumentera vem som sagt vad. Det har om inte annat sitt värde för eventuell framtida forskning. Värt att notera, och att begrunda för den som tvekar i valet mellan att bända eller inte bända intervjun, är att en av de intervjuade överlät till intervjuaren, dvs. vår avhandlingsförfattare, att bestämma om den skulle bandas beroende på om hon ville få en bild av hur det förhåller sig formellt eller "verkligen" (s. 50, även n. 30). Jag har för övrigt motsvarande erfarenhet.

För att få fram ytterligare information har frågor skickats ut per e-post till ansvarig vid det departement som har hand om skogsfrågor i respektive medlemsstat. Materialet består vidare av dokument och statistik såsom internationell skogsstatistik vilken är "generellt av mycket varierande kvalitet" (s. 105).

Avhandlingen bygger sålunda på ett rikligt och rikt material. Man kan ändå resa frågan om materialet är tillräckligt. Ja, det anser författaren och jag är benägen att hålla med. Likväl kvarstår frågan om det finns skevheter i materialet, om det finns en övervikt för någon viss typ av material som kan ha inverkat på resultat och tolkningar.

Avhandlingens begreppsapparat anknyter till den valda teorin och forskningen om europeisk integration. Centrala begrepp som aktör och strategi får sina rättmätiga definitioner, men kunde med fördel ha kommit tidigare. Mer problematiskt är att ett nyckelbegrepp som preferens definieras så pass olikartat och omväxlande som "intressen" (s. 12), "inställning" (s. 47), "målsättningar" (s. 227) samt "motiv" (s. 57, n. 35). På ett mer övergripande plan nämns att politiska aktörers preferenser "är formulerade utifrån de värderingar de har, som i sin tur bestämmer aktörernas intressen" (s. 27, n. 19). Det hade förtjänat en utförligare diskussion.

En fråga som infinner sig är om det är medlemsstaternas positioner/positioneringar eller deras preferenser, eller både och, som står i fokus. Frågan är om man måste ha en preferens för att kunna inta en position. Inom ramen för EU förväntas en regering gång efter annan tillkänna en ståndpunkt och har knappast en tydlig preferens i samtliga dessa fall. I själva verket tvingas en medlemsstat ha en ståndpunkt och preferenser kan ta form efteråt, kanske rent av som en rationalisering eller efterhandskonstruktion. Denna kommentar gäller det rationalistiska synsätt som avhandlingen bygger på. Utan att här gå närmare in på de välkända invändningarna mot antagandet om aktörers rationella val finns det anledning att ifrågasätta om aktörer verkligen väljer och rang-

ordnar sina preferenser (och strategier) och handlar så rationellt. Som författaren noterar är det en central uppgift för statsvetenskapen att studera och förstå hur ”politik blir till” (s. 226). Ja, hur formas politik egentligen? Enligt min mening sker det ofta så informellt som i det här fallet, men inte alltid så övertänkt. Politik kan också vara tillfälligheternas spel.

I andra kapitlet utvecklas de teoretiska tankegångarna och studiens integrations-teoretiska ramverk där neofunktionalismen står i centrum. Genomgången av integrationsteori är föredömligt effektiv och genomarbetad. Författaren framhåller insiktsfullt de missförstånd som ofta råder kring neofunktionalismen och dess nyckelbegrepp *spillover*, som kan vara funktionell (sektoriell) eller aktörsdriven (*cultivated*) där den sistnämnda utgör del av en politisk *spillover* (s. 43). Mycket riktigt menade de ursprungliga neofunktionalisterna inte att integrationen nödvändigtvis fortskrider per automatik.

Det finns en viss ambivalens i avhandlingen i fråga om neofunktionalismen i första hand fokuserar aktörer eller strukturer. Författaren målar upp en bild av att fokus i praktiken hamnar på strukturer än på aktörer och skriver att även om aktörer ”vanligen hamnar i bakgrunden i neofunktionalistisk analys saknas dock inte aktörerna helt och hållet. Den neofunktionalistiska teoribildningen hävdar att ett stort antal aktörer medverkar i integrationsprocessen och att dessa kan vara såväl överstatliga som statliga och icke-statliga. De kan också vara transnationella, det vill säga gränsöverskridande...” (s. 2) Det råder ingen tvekan om att neofunktionalismen, precis som denna avhandling, har ett uttalat aktörsfokus.

Det är riktigt att neofunktionalismen, åtminstone i sin ursprungliga variant, vilar på antagandet om rationella val och ser

aktörers handlande som i grunden intressebaserat. Därutöver kan man hävda, och i någon mån invända, att neofunktionalismen även har tydliga beröringspunkter med de ansatser som lyfter fram påverkan från sociala sammanhang och interaktioner (som socialkonstruktivism och sociologisk institutionalism). Detta berörs men rätt kortfattat och, återigen, i en fotnot (s. 36) samt på ett annat ställe (s. 38) där författaren skriver att studien ”är att se som ett komplement och en motvikt till andra neofunktionalistiska studier som haft ett mer institutionellt, strukturellt och/eller socialkonstruktivistiskt perspektiv, där socialisering och inlärningsprocesser är centralt för att förklara aktörernas agerande. Jag utgår i stället från att aktörerna gör rationella val och studerar hur de presenterar och motiverar sina ståndpunkter. Det här är inget ovanligt angreppssätt inom statsvetenskapen, men det är mer sällsynt inom den neofunktionalistiska ansatsen.” Här borde framställningen ha varit mer nyanserad. Sammantaget är det tveksamt i vad mån ambitionen att utveckla neofunktionalistisk teori är uppfylld.

Inte desto mindre är de teoretiska implikationerna av avhandlingen betydelsefulla genom att den övertygande visar att neofunktionalismen har viktiga och bestående förtjänster och, med författarens ord, ”fortfarande är en relevant teoribildning i studiet av *hur* och *varför* ny politik skapas i EU” (s. 224). Denna teoribildning är sålunda stark nog att stå på egna ben. Detta är avhandlingens huvudsakliga och bestående teoretiska bidrag. Det innebär att neofunktionalismen förtjänar en rättmätig plats i framtida forskning och då under egen, ursprunglig rubrik och inte inlindad i eller underordnad ”nya” ansatser (som *supranational governance*). En viktig uppgift för framtida forskning är att undersöka och jämföra politikområden med olika

förutsättningar för *spillover*. Vissa politikområden har större ”spilloverpotential” än andra (s. 223).

Jag hade gärna sett att avhandlingen tydligare redovisat överväganden av alternativa teoretiska val. Författaren gör gällande att vissa ”nya” angreppssätt som ”europisering” och *governance* är ”mindre aktuella” och ”mindre relevanta för den specifika forskningsfrågan, medan andra inte är förenliga med neofunktionalistiska grundantaganden” (s. 35). Detta utvecklas inte närmare och är inte tydligt nog. De bortvalda eller undanträngda alternativen är flera och det rör sig främst om olika perspektiv/ansatser inom de olika generationerna i europeisk integrationsteori. Hit hör *intergovernmentalism* och den modernare varianten *liberal intergovernmentalism* där *domestic preference formation* står i centrum för intresset liksom i denna avhandling där regeringens ”preferens” kan ta form som resultat av hur skogsfrågorna hantearas ”inom statsapparaten” (s. 11). Här kunde med fördel ansatser som fokuserar inrikespolitik ha kommit till användning. Sådana ansatser nämns förvisso (s. 24ff), men utgör likväl ett undanträngt alternativ till förmån för neofunktionalismen som vanligtvis betraktas som en konkurrerande teoribildning till *intergovernmentalism*.

Bortvalda är likaledes olika ansatser inom policyanalys, som också kunde ha fått en framträdande plats i en avhandling som denna där begrepp som ”policyprocessen”, ”policynätverk” och ”policyentreprenörer” passerar förbi. Till yttermera visso kunde avhandlingen ha utgjort ett fall av reglering eller institutionalisering (se s. 15, 34, 36 not, 64). Vi har att göra med en uppsättning regler och normer. Redan i det första kapitlets allra första mening får vi veta att trots att det inte existerar någon formell europeisk skogspolitik i meningen att skog och skogsbruk uttryck-

ligen nämns i EU:s fördragstexter ”har EU:s aktiviteter inom skogsområdet successivt formaliserats och *institutionaliseras* över åren vilket gör att det allt mer kommit att framträda som ett integrerat politikområde...” (s. 1, min kursivering). Det rör sig om en ”successiv formalisering och institutionalisering” (s. 64). Det väcker frågan varför nyinstitutionalismen och dess olika varianter inte tagits med och tillämpats i avhandlingen. Den successiva institutionaliseringen på olika politikområden inom EU har skett genom sammanlänkningar dem emellan och genom den egendynamik som uppstår på respektive område, vilket är i linje med den neofunktionalistiska logiken.

I centrum för intresset står alltså framväxten och skapandet av ”ny” politik. Den strategi och den handlingsplan som utarbetats på skogspolitikens område, liksom de nationella handlingsplanerna, har uppenbara likheter med den europeiska sysselsättningsstrategin inklusive de nationella handlingsplanerna på detta område. Detta är exempel på ett politikområde där det utvecklats nya sätt att samarbeta och samordna politiken mellan EU och dess medlemsstater genom den så kallade öppna samordningsmetoden, som berörts inledningsvis. Metoden nämns i avhandlingen (s. 10, 155f) men mest i förbigående. Detta är också något som kunde ha diskuterats utförligare i avhandlingen och då med anknytning till den vid det här laget rätt omfattande litteraturen om den öppna samordningsmetoden.

Här är det på sin plats att resa frågan om undersökningen verkligen handlar om integration eller om den kanske snarare handlar om samarbete, med hänsyn till den rådande intensiteten och mönstren i interaktionerna. Framställningen kretsar återkommande kring just samarbete (se t.ex. s. 96f). Därför hade det varit naturligt

med en tydligare koppling till forskningen om internationellt samarbete, exempelvis om internationella regimer som inte alls berörs i avhandlingen till skillnad från *epistemic communities* ("kunskapssamfund") (s. 155).

Sammanfattande omdöme och diskussion

Den granskade avhandlingen har klara förtjänster liksom brister. Avhandlingen utmärks av det breda angreppssättet eller anslaget vilket jag från mina utgångspunkter i huvudsak ser som något positivt. Det är dock inte invändningsfritt och man kan ha delade meningar om just bredden när det gäller angreppssätt, syften och frågeställningar. Något syfte och någon fråga kunde med fördel ha formulerats mer avgränsat och generellt. Avhandlingens syfte formuleras nu specifikt. Någon frågeställning ställs annorlunda i inledningskapitlet än i ett av de empiriska kapitlen, närmare bestämt det sjätte kapitlet. I vilket fall hade avhandlingen vunnit på om författaren varit mer precis vad gäller syften och vetenskapliga anspråk. Det framgår inte tillräckligt klart huruvida avhandlingen även inbegriper ett förklarande syfte. Avhandlingen har otvivelaktigt förklarande ambitioner.

När det gäller teori kan man å andra sidan efterlysa större bredd eller i varje fall större tydlighet kring val av teori och överväganden av alternativa teoretiska val. Ett antal teorier eller ansatser har valts bort och detta borde ha diskuterats utförligare i avhandlingen. En väg att gå skulle kunna ha varit att ställa olika teoretiska perspektiv mot varandra för att försöka pröva hur de står sig ställda mot varandra i ljuset av den empiriska analysen.

En invändning mot själva framställningen är att viktiga resonemang och klar-

göranden ofta förlagts till noterna och ibland inom parenteser när de har sin rättmätiga plats i den löpande texten och borde ha placerats där, dvs. mer centralt och inte så pass undanskynt som nu är fallet. Det gäller även några definitioner av centrala begrepp, av vilka ett par borde ha definierats tidigare och tydligare. Det gäller särskilt "preferens".

En annan invändning är att delar av avhandlingen är något överbelastad i sin detaljrikedom. Det gäller närmast beskrivningarna av EU:s institutioner och av de olika bransch- och intresseorganisationerna på skogsområdet, nationellt och transnationellt, samt av skogsnäringen i medlemsstaterna och raden av skogspolitiska beslut i Sverige. Ur en strikt inomvetenskaplig synvinkel är dessa beskrivningar inte nödvändiga i alla delar. De vänder sig snarare till en bredare läsekrets.

Vad som utmärker detta politikområde, skogspolitik, kunde med fördel ha diskuterats utförligare och då även i förhållande till andra politikområden och med hänsyn till förekomsten av *spillover*, som alltså är ett centralt begrepp i den här tillämpade neofunktionalistiska integrationsteorin och i avhandlingen. Som författaren noterar skiljer sig förutsättningarna för *spillover* mellan olika politikområden. Skog är inte vilket politikområde som helst. Skog är en "nationell tillgång", som ett av argumenten emot en gemensam skogspolitik i EU lyder. Det rör sig om vitala nationella värden, såväl materiella som kulturella. Skog är en ytterst viktig näring som sedan länge utgör en betydande andel av svensk export. I förhållande till EU handlar det om att dra upp gränser för det nationella självbestämmandet. En hållning – som ideologiskt och traditionellt skulle kunna betecknas som nationalkonservativ – är att det svenska självbestämmandet är hotat i ljuset av olika initiativ för att utveckla en

gemensam skogspolitik i EU. Här tangerar vi grundläggande idéanalytiska och normativa problemställningar, vilka emellertid lämnats därhän i avhandlingen. Ett annat tema för vidare forskning är de interna motsättningarna inom statsapparaten vilka visar att det är förenklat att betrakta ett enskilt land som Sverige och dess regering som enhetlig aktör. Av intresse är likaledes den skiftande kunskapsnivån hos politiker, tjänstemän och branschfolk. Detta resultat väcker frågor om beroendeförhållandet mellan politiker och tjänstemän liksom mellan dessa båda aktörsgrupper å ena sidan och intressegrupper samt lobbyister å andra sidan. Kunskap är som bekant en viktig maktresurs.

På det stora hela är avhandlingens huvudresultat knappast överraskande, såsom att de organiserade intressena spelar en viktig roll samt att flera och olika aktörer deltar i integrationsprocessen. Samtidigt är det av stort värde att resultaten är så pass väl underbyggda som de är.

Till avhandlingens uppenbara förtjänster hör den tydliga problematiseringen och argumentationen. Den empiriska ana-

lysen är ambitiös och systematisk, liksom avhandlingen i stort. Avhandlingen är föredömligt genomarbetad. Ytterligare en styrka är flermetodanvändningen. Vidare visar författaren prov på självständighet. Analyserna framstår som klockrena såsom hanteringen av de möjliga förklaringarna till varför olika aktörer ändrat inställning. Författaren är övertygande i sin analys av de olika stegen mot en formalisering av politiken eller i varje fall mot en starkare samordning och ökad acceptans för olika åtgärder. Avhandlingen lämnar ett bidrag och då framför allt empiriskt men även, om än i mindre grad, teoretiskt. Den bidrar till att fylla igen en kunskaps- och forskningslucka och manar till vidare forskning. Vi lär oss mer om hur ”ny” politik skapas i EU och då som ett resultat av den processdynamik som uppstår. Även om det förekommer en viss överbelastning när det gäller detaljrikedom och basfakta ser man skogen för träden i denna avhandling om vägen mot en gemensam europeisk skogspolitik. Det är nu upp till andra att beträda den väg som författaren av den här granskade avhandlingen berett för fortsatt forskning.

Lundin, Martin, 2007. *The Conditions for Multi-Level Governance. Implementation, Politics, and Cooperation in Swedish Active Labor Market Policy*. Uppsala: Department of Government.

TOMAS BERGSTRÖM¹

Avhandlingen är en sammanläggningsavhandling som består av en "kappa" och tre artiklar varav en vid disputationstillfället var accepterad för publikation i *Journal of Public Administration Research and Theory*.

Kappan har titeln *The Conditions for Multi-Level Governance*. Här formuleras avhandlingens övergripande tema: Hur kan statsmakterna styra lokala statliga och kommunala enheter så att de arbetar effektivt för att uppnå den offentliga sektorns mål? Fokus ligger på implementering som kräver samarbete mellan myndigheter på olika nivåer. Det fall som studeras är aktiv arbetsmarknadspolitik i Sverige.

En första artikel har titeln *Political Partisanship and Entity Size: When Parties Matter for Public Policy*. Här ställs frågan om det spelar någon roll för politikens utfall vilka partier som regerar. Den hypotes som formuleras är att partiideologier betyder mer i större kommuner. Efter en analys av kommunala insatser för aktiv arbetsmarknadspolitik 1998-2005 dras slutsatsen att partifärg inte gör skillnad i små kommuner men väl i större sådana.

1 Tomas Bergström är docent och universitetslektor vid Statsvetenskapliga institutionen i Lund.

E-post: Tomas.Bergstrom@svet.lu.se

Anmälan bygger på min fakultetsopposition vid Martin Lundins disputation i Uppsala den 8 juni 2007.

En andra artikel har titeln *Explaining Cooperation: How Resource Interdependence, Goal Congruence, and Trust Affect Joint Actions in Policy Implementation*. Artikelns fråga är hur ömsesidigt resursberoende, sammanfallande mål och tillit påverkar interorganisatoriskt samarbete. Genom en enkät till arbetsförmedlingar och kommuner undersöks hypotesen att interaktionseffekter kan inverka. Den slutsats som dras är att hänsynstagande till interaktionen förbättrar vår förståelse av samarbetsmönster.

Den tredje och sista artikeln heter *When Does Cooperation Improve Public Policy Implementation?* Här frågar sig författaren om samarbete alltid förbättrar implementeringen av policies. Utgångspunkten är att samarbete förbättrar implementeringen mer om uppgiften är komplex. En enkät till arbetsförmedlingar angående Aktivitetsgarantin respektive ungdomsprogram ger resultatet att samarbete förbättrar implementeringen av det komplexa programmet (Aktivitetsgarantin) men inte av ungdomspolicyn. Liksom i de andra artiklarna bekräftas den hypotes som ställts upp.

Avhandlingens teoretiska utgångspunkter anknyter till teorier om governance, speciellt multi-level governance. Interorganisatoriska relationer är i fokus. Implementeringen av policies behandlas genomgående i ett uttalat top-down-perspektiv.

Materialmässigt utnyttjas kvantitativa paneldata 1998-2005 (artikel 1) och en enkät till samtliga kommuner och arbetsförmedlingar år 2004 (artikel 2 och 3). Svarefrekvensen i enkäten är 75 procent (arbetsförmedlingarna) och ännu högre i kommunerna.

Metodiskt uppvisar författaren en fascination inför kvantitativa metoder. I förordet hävdas, något ironiskt, att "different approaches to counter autocorrelation

and heteroscedasticity” tillhör de mest upphetsande saker man kan företa sig i förvaltningsstudier. I metodarsenalen ingår regressionsanalyser (ordinary least squares) och faktoranalyser. Ett betydande arbete är nedlagt på kontrollvariabler, konstruktion av olika modellvarianter och test för eventuella skevheter. Överlag är avhandlingen systematisk, tekniskt kompetent och mycket noggrant genomförd.

Vilka krav kan ställas på sammanläggningsavhandlingar?

Sammanläggningsavhandlingar blir allt vanligare. En anpassning till tidskriftsformatet har givetvis både för- och nackdelar. Idealt sett ger publiceringsprocessen lärdomar till doktoranden och en viss tillförsikt då redan publicerade artiklar är vetenskapligt granskade och funna tillräckligt bra. (För en kritisk opponent försvagas däremot argumentationen).

Vissa generella krav kan ställas på en sammanläggningsavhandling. För det första måste en röd tråd finnas. Artiklarna ska ha en i huvudsak gemensam tematik, plus en kapp som binder ihop delarna och visar ett helhetstänkande som inte får plats i de enskilda artiklarna. Men hur sammanhållen måste en avhandling egentligen vara? Ska tematiken och problemområdet vara gemensamt eller räcker det med t.ex. en gemensam metodologi? Borde en bred repertoire av ämnesval och metodiska angreppssätt premieras? I normalfallet tycks anvisningar för denna typ av avhandlingar förorda en gemensam tematik för de ingående artiklarna.

För det andra ställs stora krav på att kappan sammanfattar, analyserar och diskuterar de enskilda artiklarna. Om vi ställer upp på kravet om en sammanhållen tematik måste kappan visa delarnas relevans för helheten.

För det tredje bör åtminstone någon artikel, helst flera, vara publicerade. Problemet är här att denna process delvis ligger utanför författarens kontroll; det kan ta avsevärd tid att få en artikel publicerad i de mest respekterade tidskrifterna.

Hur uppfyller då avhandlingen dessa krav? I huvudsak uppfylls kraven även om en mer utvecklad kapp hade varit önskvärd. En monografi ger möjlighet till utförlig teorianslutning och begreppsutredning. Mer utrymme borde ägnats åt detta; avhandlingens form minskar ju inte behovet av sådana inslag, snarare tvärtom. Likaså är en diskussion av alternativa metodologiska utgångspunkter i stort sett frånvarande.

Tre forskningsfrågor återfinns i kappan: (1) Do local government actions depend on what political parties control the local legislature?; (2) How can the government make agencies work together?; (3) Does cooperation between agencies affect policy implementation? Frågorna besvaras i var sin artikel. Kopplingen mellan den första frågan och de två andra är emellertid inte uppenbar. Artikel ett ansluter i mindre grad till ett gemensamt tema om implementering och interorganisatoriska relationer. Likaså är den andra frågan intressant spetsformulerad men den korresponderar inte helt med det faktiska innehållet i motsvarande artikel. Där får vi i stället en diskussion av hur interaktionseffekter mellan ömsesidigt resursberoende, sammanfallande mål respektive tillit kan påverka samarbete mellan arbetsförmedling och kommuner. De brister som påpekas här är emellertid i mycket ett resultat av formen och visar på svårigheterna att åstadkomma en konsistent helhet av delar baserade på en tidskriftslogik, oavsett hur intressanta och välgjorda delarna är.

Utgångspunkter och teoriansknytning

Författaren är väl insatt i pågående forskning och vill nyansera slutsatser och bygga vidare på andras grund. Därvid anknyter avhandlingen ganska lösligt till t.ex. frågan om politiken spelar någon roll. I huvudsak förväntas vi redan vara insatta i den generella problematiken och författarens uppgift är att tillföra ytterligare några element i diskussionen.

Det är då lite olyckligt att författaren anknyter till ett visst språkbruk genom att använda "governance" i titlar och text samtidigt som han i realiteten tar avstånd från det mesta av denna typ av litteratur genom att hävda hierarkins primat. Författaren tar egentligen endast fasta på att staten inte kan genomföra sina ambitioner utan att ta hänsyn till andra aktörer (s 12). Dessutom hävdas (på s 13): "I do not consider networks at all and the separate articles are not framed within a governance perspective". Ändå hävdas att empirin är av intresse för governance-forskare. Det framstår som oklart varför ett perspektiv som författaren tar avstånd ifrån ändå ska tjäna som utgångspunkt. Har governance verkligen uppnått en så hegemonisk status? Med författarens utgångspunkter framstår andra typer av styrningsteori som mer naturliga att luta sig mot.

Begreppsbestämning och begreppsanvändning

I avhandlingen används ett antal centrala begrepp. Ett sådant är interdependens. Traditionellt har relationen mellan stat och kommuner behandlats som en spänning mellan styrning och självstyre. Det blir ett ständigt kryssande mellan Scylla i form av kommuner som enbart verkställare av centralt fattade beslut och Charybdis i form av självsvåldiga kommuner hänvisande till ett närmast naturrättsligt givet

kommunalt självstyre. Lösningen kan vara interdependens som medger att ömsesidiga beroenden, styrning och autonomi samexisterar. Detta är inget egentligt nytt men en svag punkt i interdependensresonemang är ofta påtagligt asymmetriska relationer. Arbetsmarknadsfrågor framstår som ett bra val för att studera verklig interdependens då asymmetrin är mindre påtaglig än på andra policyområden.

Ett annat begrepp är "public policy implementation". Här aktualiseras ett antal frågor av författarens begreppsanvändning. Bl.a. talas om simultan involvering. Är det samtidig eller stegvis eller växelvis involvering? I klassisk implementeringslitteratur (Pressman och Wildawsky 1973) talades om beslutspunkter, dvs. en sekventiell process. Sekvenser ansluter väl till det top-down-perspektiv som Lundin tycks ansluta sig till generellt. Men samtidig involvering antyder icke-hierarkiska relationer något som är bättre förenligt med andra perspektiv på implementering. Man kan också fråga sig exakt vad det är som implementeras? Är det verkligen "aktiv arbetsmarknadspolitik" som studeras eller en liten del av denna? Om vi inte riktigt vet vad som ska implementeras är det svårt att veta om implementeringen varit framgångsrik.

Ett sista begrepp är samarbete/samverkan ("cooperation"). På sidan 11 talas om samarbete men också koordinering. Begreppen ger lite olika konnotationer: frivillighet respektive tvång. En definition ges på sidan 77: "the interactions among actors aiming at solving public problems by working together rather than by working separately." Frågor väcks om samarbete alltid bygger på frivillighet. Om samarbete kan framtvingas, krävs då tillit?

Dessa frågor ska dock inte ses som grundläggande invändningar utan bör ses dels som en konsekvens av att vissa be-

greppsutredningar inte givits tillräckligt utrymme, dels som att texterna väcker nyfikenhet på att få veta mer.

Mätproblem och svagheter i undersökningskonstruktionen

Avhandlingen är mycket trovärdig i tekniskt avseende, författaren kontrollerar för allt tänkbart (och lite till). Uppenbart behärskas metoderna; trots detta dras försiktiga slutsatser. En viss ambivalens föreligger därvid mellan hårda metoder och mjuka slutsatser; i texten finns 37 ”probably”, 52 ”assume” och 70 ”may”.

I grunden används mått som framstår som rimliga och beprövade. Oundgängligen uppstår dock i denna typ av studier frågor om validitet för vissa av de valda måtten och frågor om giltigheten av antaganden. Exempelvis är måtten på ömsesidigt resursberoende (s 87) lite svajiga (vilket författaren erkänner). Det finns inga mått på i vilken utsträckning individer får ersättning från både arbetsförmedling och kommun även om det är i sig rimligt att anta att icke-nordiska klienter i stor utsträckning får detta. Interdependensen blir dock på individnivå, individerna är beroende av bidrag från två håll för sin försörjning. På myndighetsnivå blir det snarast en interdependens i negativ bemärkelse. Myndigheterna spelar Svarte Petter och försöker få den andra att sitta med kostnaden.

Ett annat exempel utgör måttet på sammanfallande mål (s 87). I en enkät listas ett antal givna mål. Då frågan inte ställs fritt får vi ingen uppfattning om det finns andra, ännu viktigare mål för Arbetsförmedlingen respektive kommunen (och som skiljer sig åt).

Antaganden angående varför pragmatism är mer frekvent i små kommuner kan också ifrågasättas (s 52). Författaren skri-

ver att i stora kommuner beslutas om ”bigger issues that concern more people and involve more money”. Relativt sett finns en lika viktig skolverksamhet, barnomsorg etc i mindre kommuner. Det är främst argument om ”togetherness” som framstår som trovärdiga.

Ett sista exempel är definitionen av komplexitet (s 110). Här saknas multipla dimensioner, konflikt och osäkerhet. I stället mäts saker som kräver många arbetstimmar och kräver olika typer av expertis. Olika typer av expertis verkar rimligt men tidsåtgång är mindre givet. Det tar lång tid för mig att måla mitt staket men det är i grunden en enkel uppgift.

Vissa svagheter finns också i undersökningskonstruktionen. Studie två borde, som författaren själv påpekar, ha varit longitudinell. Den intressanta frågan om vad som kommer först, tillit eller samarbete, går inte att besvara med nuvarande upplägg.

Sammanfattande omdöme

En opponents uppdrag är till stor del att vara Djävulens advokat; att påpeka svagheter och diskutera alternativa angreppssätt. Det får inte skymma avhandlingens uppenbara förtjänster. Martin Lundins avhandling är ett välskrivet och övertygande bidrag i en pågående diskussion. Det är metodologiskt avancerad, noggrant genomfört och relevant forskning i gränslandet till ekonometri som presenteras. Genom systematisk prövning kan uppställda hypoteser bekräftas och vår förståelse för samverkan stat och kommun inom arbetsmarknadspolitikens område öka.

Samtidigt finns en preferens för ingående bevisföring angående *delar* av en problematik. När författaren anknyter till stora frågor landar han i försiktiga slutsatser.

Det gedigna hantverket borde kunna få författaren att sticka ut hakan mer. Vilka goda råd kan egentligen utdelas? *Hur* skapar vi samtidigt tillit och gemensamma mål? Ska vi uppmuntra till samarbete eller försöka organisera bort komplexitet? Återkommande i avhandlingen är konstaterandet: det behövs mer forskning. Vi får helt enkelt vänta på en del svar; alla de intressanta frågor som aktualiseras kan inte besvaras inom ramen för en avhandling. Martin Lundin har dock visat sin kompetens att fortsätta ge svar i framtida studier.

Referenser

Pressman, Jeffrey & Wildavsky, Aaron, 1973. *Implementation*. Berkeley: University of California Press.

Johansson, Susanne, 2007. *Dom under trettio, vem bryr sig och varför? Ungdomars värderingar och politiska deltagande*. Göteborg: CEFO och Förvaltningshögskolan.

THOMAS DENK¹

Hur deltar ungdomar politiskt? Hur kan politiskt deltagande studeras? Hur kan politiskt deltagande förklaras? Dessa frågor diskuterades när Susanne Johansson disputerade vid Göteborgs universitet, Förvaltningshögskolan, den 13 april 2007. Utgångspunkten för diskussionerna var hennes avhandling *Dom under trettio, vem bryr sig och varför? Ungdomars värderingar och politiska deltagande*. Den anmälan av avhandlingen som följer bygger mer eller mindre på min fakultetsopposition vid disputationen.

Utgångspunkt och syfte

Avhandlingen utgår från en föreställning om ungdomar och politiskt deltagande som frekvent förekommer i olika diskussioner: att ungdomar i mindre utsträckning än vuxna är politiskt aktiva. I avhandlingens inledning problematiseras denna föreställning i tre aspekter. För det första ifrågasätts slutsatsen att ungdomar deltar i mindre utsträckning än vuxna. För det andra kritiserar föreställningens empiriska uppbyggnad, som uppfattas vara bräcklig. För det tredje ifrågasätts även fö-

1 Docent Thomas Denk är akademilektor i statsvetenskap, särskilt statsvetenskaplig metod vid Statsvetenskapliga institutionen, Åbo akademi
E-post: tdenk@abo.fi

reställningens antagande att ungdomar bildar en homogen grupp. Denna tredelade kritik mot föreställningen utgör grunden för avhandlingens syfte, som anges till ”att problematisera den ofta förekommande uppfattning om hur ungdomar agerar politiskt. Därigenom avser avhandlingen att ge underlag för en mer nyanserad diskussion om ungdomar som politiska aktörer” (s 25). För att uppnå detta syfte avser avhandlingen att dels undersöka ungdomars politiska deltagande, dels förklara ungdomars politiska deltagande. För att förklara ungdomars politiska deltagande formuleras två övergripande forskningsfrågor som vägleder avhandlingens analyser: a) Kan resursstyrka förklara ungdomars politiska deltagande? samt b) Kan värderingar och attityder förklara ungdomars politiska deltagande?

Analysmodell

De två övergripande forskningsfrågorna utvecklas teoretiskt i avhandlingens tredje kapitel. Med inspiration från framträdande teorier inom forskning om politiskt deltagande konstrueras en analysmodell som integrerar två förklaringsperspektiv. Dessa uppmärksammar betydelsen av dels resurser, dels värderingar och attityder för politiskt deltagande. Utifrån analysmodellen förväntas därmed politiskt deltagande förklaras av ålder, resursstyrka, grundläggande värderingar och attityder gentemot det politiska systemet. Till detta förväntas också relationer finnas mellan de oberoende faktorerna. Resursstyrka och ålder förväntas påverka grundläggande värderingar, som i sin tur förväntas vara av betydelse för attityder gentemot det politiska systemet. Analysmodellen utvecklas sedan ytterligare till att även inkludera interaktionseffekter. Ålder förväntas påverka samband mellan resursstyrka och

grundläggande värderingar, samt samband mellan grundläggande värderingar och typ av politiskt deltagande.

Avslutningsvis utvecklas avhandlingens förklaringsansats även till att inkludera ett mer utvecklat förhållningssätt till ålder som förklaringsfaktor. I detta formuleras hypoteser om a) effekter av generations-tillhörighet och b) effekter av livsfaser. Hypotesen om generation hävdar att skillnader i politiskt deltagande kan bli bestående mellan generationer, medan hypotesen om livsfaser hävdar att politiskt deltagande förändras med ålder och tenderar att anpassas till dominerande beteendekriterier. Detta innebär att ålder inte enbart betraktas som temporal ålder (antal levnadsår), utan ges även en social betydelse. Sammantaget avser avhandlingen därmed att testa fyra förklaringar till ungdomars politiska deltagande: betydelsen av resurser, värderingar, generation och livsfas.

Innan de fyra förklaringarna utsätts för empirisk prövning utvecklas även den beroende faktorn i analysmodellen. Utifrån definitionen att politiskt deltagande avser aktiviteter som utförs i syfte att påverka politiska processer utvecklas begreppet i kapitel 4. Begreppet utvecklas i relation till demokratiteoretiska diskussioner som har inspirerats av den i diskussionen populära uppdelningen mellan deltagardemokrati och konkurrensdemokrati. Resultatet av dessa diskussioner är att politiskt deltagande betraktas som ett tvådimensionellt fenomen, där de olika dimensionerna främst uttrycker a) olika förhållningssätt till det demokratiska systemet, b) tidsmässiga åtagande, samt c) förväntat deltagande hos vuxna medlemmar i demos. För enklart avser dimensionen *mixet deltagande* de deltagandeformer som främst används av vuxna, medan annorlunda deltagande avser deltagandeformer som i mindre ut-

Figur 1. Typologi av politiskt deltagande

	Lite vuxet deltagande	Mycket vuxet deltagande
Mycket annorlunda deltagande	<i>Annorlunda</i>	<i>Aktivist</i>
Lite annorlunda deltagande	<i>Passiv</i>	<i>Adultoid</i>

sträckning används av vuxna. Utifrån detta identifieras fyra typer av politiskt deltagande: passiv, adultoid, annorlunda och aktivist, vilka presenteras i figur 1.

De två dimensionerna i politiskt deltagande operationaliseras med enkätfrågor om deltagande under det senaste året. Fyra deltagandeformer anses indikera vuxet deltagande, medan sex deltagandeformer används för att uttrycka annorlunda deltagande. Indelningen av de olika deltagandeformerna motiveras inte i större utsträckning. En faktoranalys bekräftar dock att deltagandet följer ett mönster i två dimensioner. I figur 2 presenteras den indelning av deltagandeformer som följer av analysen och den andel av de tillfrågade som har uppgett att de har använt respektive deltagandeform under det senaste året. Det som framgår av fördelningen är att båda dimensionerna domineras av en deltagandeform: namninsamling (vuxet deltagande) respektive bojkotter (annorlunda deltagande).

När konstruktionen av politiskt deltagande tillämpas empiriskt konstateras att

a) det förekommer mindre gradskillnader mellan unga och vuxna i deras politiska deltagande, samt b) att ungdomsgruppen frekvent använder olika former av politiskt deltagande. När de två dimensionerna av deltagande kombineras blir fördelningen mellan de fyra typerna följande: passiv (31 %), adultoid (20 %), annorlunda (17 %) och aktivist (32 %). För att pröva förklaringar till detta – variationen i ungdomars politiska deltagande – testas de utvecklade hypoteserna i ett antal analyser, där underliggande operationaliseringar, metodiska och teoretiska avvägningar explicit redogörs. Analysernas ordning struktureras föredömligt av avhandlingens analysmodell. Kapitel 5 ägnas åt grundläggande värderingar, kapitel 6 åt attityder till demokrati, kapitel 7 om förhållande mellan värderingar och attityder, effekter av värderingar och attityder på politiskt deltagande analyseras i kapitel 8, samt avslutningsvis prövas betydelsen av generation och livsfas i kapitel 9. De analyser som utförs i det nionde kapitlet kan särskilt uppmärksammas, eftersom de prö-

Figur 2. Indelning av deltagandeformer.

Vuxet deltagande	Annorlunda deltagande
Skriva under namninsamlingar (49 %)	Bojkotter (38 %)
Kontakt med politiker/tjänstemän (7 %)	Politiska diskussioner via chatt/e-post (12 %)
Skriva insändare (6 %)	Deltagande i demonstrationer (10 %)
Medlem i parti (4 %)	Bära kampanjmärken (8 %)
	Deltagande i aktionsgrupper (3 %)
	Olagliga protestaktiviteter (3 %)

var om ungdomar ändrar sitt deltagande när de blir mer vuxna. Analyser av generationer och kohorter presenteras därför som annars sällan genomförs inom forskningsfältet.

Empiriskt underlag

Det empiriska underlaget i analyserna består främst av en enkätundersökning som genomfördes 2000/2001. Denna undersökning – som kallas för UNG-SOM – riktades mot ungdomar mellan 15-29 år, som var boende i Västra Götalands län och Kungsbacka kommun. Utifrån ett ursprungligt urval om 3000 personer, består avhandlingens underlag av 1861 enkätsvar. Avhandlingen använder dock fler enkätundersökningar. För att jämföra ungdomar och vuxna används VÄST-SOM 2000, samt för att studera generationsmönster analyseras underlag från de så kallade kommunundersökningarna, som genomfördes 1979, 1991 och 1998. Sammantaget är det därför ett omfattande enkätunderlag som analyseras i avhandlingen.

Resultat och bidrag

Det är en mångfald av delresultat som utvinns av det empiriska underlaget genom analyserna. I min läsning kan delresultaten summeras i fyra övergripande slutsatser. För det första att det endast finns mindre gradskillnader mellan ungdomar och vuxna när det gäller politiskt deltagande. Ungdomar tenderar att delta i samma utsträckning som vuxna i de olika deltagarformerna. För det andra att ungdomar inte kan betraktas som en enhetlig grupp när det gäller politiskt deltagande. Ungdomar deltar liksom vuxna i olika former. För det tredje att skillnader i politiskt deltagande förklaras av värderingar och attityder mot

det politiska systemet, men att även socioekonomiska resurser har betydelse. Betydelsen av olika faktorer varierar dock mellan olika deltagandeformer. För det fjärde att det finns begränsat med stöd för att livsfas har betydelse för om och hur ungdomar delar. Däremot finns det skillnader mellan generationer när det gäller deltagandets omfattning i olika deltagandeformer, även om det politiska deltagandet som helhet inte påverkas.

Kommentarer

Avhandlingen är väl förankrad i den forskningstradition som utvecklats kring politiskt deltagande. Det finns därför möjlighet att utifrån en läsning av avhandlingen ställa ett antal frågor som inte enbart gäller avhandlingen, utan forskningsområdet som helhet. En första fråga handlar om hur den beroende faktorn konstrueras i studier om politiskt handlande. Ett konventionellt tillvägagångssätt att indikera politiskt deltagande som helhet presenteras i avhandlingen. Utifrån ett antal frågor om huruvida individerna under det senaste året har gjort någon av de handlingar som anges skapas summerande index. Frågan är huruvida detta är ett mått för att bedöma i vilken omfattning som individer delar politiskt. Indexen varierar inte beroende i vilken frekvens som individerna utför politiska handlingar, utan hur många deltagandeformer som individen har varit deltagande i under det senaste året. Till exempel, en person som regelbundet och intensivt deltar i en form anses vara lågaktiv enligt operationaliseringen, medan en person som endast sporadiskt använder flera former anses vara högaktiv. En alternativ tolkning skulle därför vara att denna typ av index istället indikerar mångfalden i antal deltagandeformer som individer använder i politiska syf-

ten under ett år. Information om deltagandets intensitet och frekvens ges däremot inte av indexet, även om den konventionella tolkningen utgår från detta.

En andra fråga handlar även den om konstruktionen av den beroende faktorn. I forskning om politiskt deltagande är föreställningen om att det finns olika deltagandeformer (modes of action) framträdande. Denna föreställning underbyggs av empiriska analyser, som tillämpar olika reduceringsmetoder. Till exempel, konstaterar avhandlingen utifrån genomförda faktoranalyser att det finns två dimensioner av deltagande, vilka de fyra typerna av deltagandeformer konstrueras utifrån (se figur 1). När sedan olika förklaringar testas görs en kodning som skapar en uppställning av fyra variabler som är dikotomier. Varje deltagandeform uttrycks därmed med en tvådelad variabel, där värdet ett uttrycker att individen har deltagit i denna form och värdet noll att individen inte har deltagit i denna form. Vad som kan uppfattas som problematiskt är att detta tillvägagångssätt skapar en beroende faktor som är ytterst heterogen. Som exempel, när avhandlingen prövar olika förklaringar till annorlunda deltagande, utgörs gruppen med värde noll av de individer som är passiva, aktivister och vuxna i sitt deltagande (adultoid). Det är därmed en ytterst heterogen grupp som utgör jämförelsegrupp i analysen. När sedan merparten av teorier om deltagande – vilka hävdar att vissa omständigheter främjar deltagande framför andra omständigheter – avser en uppdelning mellan aktivitet och passivitet blir det en tämligen svår uppgift att formulera förväntningar om vilken av de två grupperna som har de mest gynnsamma förutsättningarna för deltagande, eftersom båda grupperna innehåller politiskt aktiva. Som alternativ, skulle respektive form av deltagande kun-

na jämföras med gruppen passiva. Den beroende faktorn skulle då i större utsträckning utmärkas av homogenitet i sina kategorier, vilket skulle minska sannolikheten för felslut: att förkasta hypoteser om faktorerens betydelse för deltagande, även om faktorer har betydelse.

En tredje fråga är om forskning om politiskt deltagande behöver utveckla nya förhållningssätt till konventionella teorier inom området. Avhandlingen uppmärksammar utöver ålder betydelsen av resurs och attityder, vilka är faktorer som traditionellt uppmärksammas när politiskt deltagande förklaras. Faktorerna har också varit framgångsrika i den meningen att de har fått genomslag i forskningen och klarat flera empiriska test. Faktorernas gemensamma förklaringsgrad har dock inte alltid varit imponerande, utan det finns en betydande variation i deltagandet som fortfarande är oförklarad. Detta framgår också av avhandlingens analyser. Frågan är därför om studier inom forskningsområdet inte har en starkare utmaning i att försöka utveckla de traditionella modellerna än att enbart tillämpa dem. En möjlighet skulle vara att försöka integrera teorier om socialisation med de traditionella teorierna om deltagande. Här skulle avhandlingens kohortanalyser kunna ge empiriska bidrag till teoretiska diskussioner, vilket inte fullt utnyttjas i den avslutande diskussionen.

Sammanfattande omdömen

Som helhet ger avhandlingens resultat tre viktiga bidrag. För det första ger avhandlingen bidrag till svensk ungdomsforskning. Politologiska perspektiv har inte varit framträdande inom svensk ungdomsforskning, likaså har resultat från statsvetenskapliga studier sällan haft direkt relevans för ungdomsforskningen på det sätt

som den aktuella avhandlingen har. Förhoppningsvis kan avhandlingen därför innebära en ökad aktualisering av politologiska frågor och perspektiv i ungdomsforskningen. För det andra ger avhandlingen ett bidrag till forskning om politiskt deltagande. Frågor om ungdomars politiska deltagande är grundläggande och regelbundet återkommande. Avhandlingen ger empiriska svar på flera frågor om politiskt deltagande hos ungdomar. Inte minst ger avhandlingen ökad förståelse om betydelsen av ålder, generationstillhörighet och livsfaser. För det tredje är avhandlingen också ett exempel på hur föreställningar i politiska diskussioner kan prövas genom empiriska studier. Analyser av idéer har alltid varit centrala inom ämnet. Däremot har prövandet av föreställningar genom kvantitativa analyser inte varit lika framträdande. Här kan avhandlingen ge metodologisk inspiration till kommande studier. Sammantaget ger avhandlingens resultat en mer komplex bild av ungdomars politiska deltagande än den föreställning som avhandlingen problematiserar i sin inledning. Det är ett bidrag som framtida studier och diskussioner om ungdomars politiska deltagande i Sverige svårligen kan bortse ifrån.

Duus-Otterström, Göran, 2007. *Punishment and Personal Responsibility*. Göteborg Studies in Politics 108. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.

RAINO MALNES¹

Formålet med straff

Innledning

Göran Duus-Otterström tar doktorgraden på en avhandling om formålet med straffelovgivning og rettspleie. Han spør hvilken hensikt bør strafferetten ha, og regner med tre alternativer: å rehabiliterer lovbrøttere, avskrekke lovbrudd eller gjengjelde lovbrudd på en slik måte at lovbrøttere får den straffen de fortjener. Det siste alternativet, som etter hvert spiller hovedrollen i resonnementet, kalles retributivisme.

Resonnementet favner vidt. Gjennom ti kapitler, over 350 sider, blir vi presentert for en lang rekke etiske, politiske og metafysiske temaer. Den som vil skaffe seg oversikt over den pågående debatten om forbrytelse og straff innenfor analytisk filosofi, kan lese denne avhandlingen med stort utbytte. Men avhandlingen er mer enn et innføringskrift. Duus-Otterström gir også et gjennomarbeidet svar på det normative spørsmålet. Han leverer en egenartet teori om verdien av at forbryttere får den straffen de fortjener. Min oppsisjon dreier seg om denne teorien, og jeg

¹ Raino Malnes er professor i statsvetenskap ved Universitetet i Oslo og forskningskoordinator ved Centre for the Study of Mind in Nature där.

skal (som det sømmer seg en opponent) anlegge en kritisk tone. Men la det aller først være sagt at avhandlingen, som helhet betraktet, er storslagen.

Rehabilitering og avskrekking

Slik sammenfatter Duus-Otterström rehabiliteringstanken: "the penal practice should aim at changing the factors that caused the crime in the first place" (73).² Hvorfor? Han hentyder til to begrunnelser:

[1] The standard justification is perhaps straightforwardly utilitarian: by rehabilitating offenders we reduce crime, which benefits society (74).

[2] Rehabilitation is instead normally understood as intervening . . . in the life of the rule breaker in order to restore him or her to some state of "normal" or desired functioning (75).

Siden [1] og [2] peker i forskjellig retning, kan ikke begge være standarden eller normalen når det gjelder oppfatningen av formålet med rehabilitering. De tildeler dessuten rehabilitering ulik rolle i bekjempelsen av kriminalitet. Den første begrunnelsen innebærer at ingenting ved rehabilitering i seg selv gjør dette til den riktige fremgangsmåten. Begrunnelsen er velferds- og konsekvensetisk, det vil si en variant av den ideen at det som er riktig, er det som egner seg best til å skape velferd. Tanken er å rehabilitere forbrytere i den utstrekning dette er troende til å skape mer velferd enn andre former for retts-

pleie. Det hefter alltid et forbehold ved den slags argumentasjon: Gjør slik eller sånn med mindre det er enda mer formålstjenlig å gjøre noe annet! Med dette utgangspunktet kan man knapt komme til den konklusjonen at rehabilitering alltid er riktig. Det er neppe noen netto velferdsgevinst å hente ved å rehabilitere alminnelige fartsforbrytere eller folk som fra tid til annen overtrer forurensingsloven. Altså kan ikke [1] være hele oppskriften på rettferdig rettspleie.

Hva med [2]? Det er naturlig å knytte denne begrunnelsen for rehabilitering til etisk perfeksjonisme, det vil si troen på en mønstergyldig menneskemodell, som beskriver de ypperste egenskapene et menneske kan ha, eller i alle fall et sett av passende egenskaper. Av den slags modell er det i prinsippet mulig å lage en rettesnor for en helhetlig kriminalpolitikk. Men i praksis skal det godt gjøres at noen som helst variant av perfeksjonisme serverer hele sannheten om riktig bruk av straff.

Duus-Otterström peker på to problemer med [2]. For det første: "This outlook seems to have an inappropriate conformity bias. It assumes that to comply with the norms of society is the normal thing to do" (78). Men å rehabilitere for å perfeksjonere behøver ikke være det samme som å omskape mennesker etter mønster av rådende samfunnsnormer. Det er ingenting i veien for å være perfeksjonist og legge listen mye høyere.

For det andre nevner Duus-Otterström kritikk fra konstruktivistisk hold: "social constructivists are quick to point out that classifications of deviance are social constructs, and that they serve the interests of some more than others" (79). Dette er et pseudoproblem. Det ligger i sakens natur at enhver klassifisering er en "sosial konstruksjon" – et menneskeverk. Derved er det ikke sagt at klassifiseringen har noe

2 Alle sidehenvisninger som oppgis på denne måten, gjelder Göran Duus-Otterström, *Punishment and Personal Responsibility*, Göteborg Studies in Politics 108, Department of Political Science, Göteborg University, 2007.

som helst usaklig eller urimelig ved seg. Den behøver for eksempel ikke være vilkårlig. (Tenk på loven om seksuell minstealder, som klassifiserer seksuell omgang med barn som kriminalitet.) Og en klassifisering (enten den har god eller mangelfull motivasjon) er heller ikke nødt til å tjene noen mer enn andre. Dessuten behøver det ikke være noe i veien med klassifikasjoner som gjør nettopp dette. Visse ønsker og interesser bør sannelig vike for andre. (Tenk igjen på loven om seksuell minstealder.)

Under overskriften "Is crime socially constructed?" skriver Duus-Otterström:

It is obvious that crime can exist only when some actions are defined as criminal, and it is plausible that some crimes represent moral attitudes that may well be contingent. The most blatant examples of behaviours that used to be legal but are now widely considered illegal are perhaps those which concern racism (55).

What is the relevance of examples of contingency such as this? Well, they can put the whole notion of justifying punishment into doubt. . . . Chances are that, a hundred years from now, it will seem as ludicrous to punish theft . . . as it did punishing racial slurs in the early 20th century (56).

Hva vil det si en holdning er "kontingent"? Vil det si at den ikke har noe naturnødvendig over seg? I så fall er så godt som alle holdninger kontingente. Vil det si at den er vilkårlig og grunnløs? I så fall er noen holdninger kontingente, men langt fra alle, for eksempel ikke den holdningen at barn bør forskånes for seksuelle tilnærmelser. Anta at noe som i dag er forbudt og allment fordømt, for eksempel pedofili eller voldtekt, blir godtatt og tillatt om hundre år. Sånt kan det skje. Dagens fordømmende holdning til pedofili og vold-

tekt har ikke noe naturnødvendig over seg, men den har verdens beste begrunnelse, mens den motsatte holdningen er og blir svinsk. Uansett hva vi legger i "kontingens", har det ingenting å si at holdningen bak en strafferettslig bestemmelse er kontingent, når det gjelder å vurdere om bestemmelsen er som den bør være.

Moralen er at selv den beste doktoravhandling får en skrape i lakken med det samme den slipper sosialkonstruktivisme inn på seg.

Over til avskrekking. Hva er grunnen til å straffe lovbrutere i den hensikt å *avskrekke* lovbrudd? Duus-Otterström sier: "Deterrence is today often taken to be a distinctively utilitarian approach to punishment, but it is important to note that one need not be a utilitarian in order to advocate it" (63). La gå, men man kan vanskelig ta til orde for avskrekking med mindre man har en velferdsbasert og konsekvensetisk innstilling, og har man det, kan man vanskelig betrakte avskrekking som den *eneste* ledestjernen i straffelovgivning. Rehabilitering egner seg trolig bedre enn straff når det gjelder å få bukt med noen av forbrytelsene (eller forbryterne) som forminsker den sosiale velferden. Altså er ikke rehabilitering og avskrekking likestilte alternativer. En helt annen sak er skillet mellom (a) rehabilitering med perfeksjonistisk begrunnelse, og (b) en konsekvensetisk kombinasjon av avskrekking og rehabilitering, der det riktige blandingsforholdet beror på hvordan man best kan motvirke ulike former for kriminalitet. Duus-Otterström sier ikke mer om (a), og jeg skal heller ikke gjøre det. Resten av opposisjonen handler om valget mellom (b) og retributivisme, det vil straffelovgivning som har til hensikt å gjengjelde lovbrudd på den måten lovbrutere fortjener.

Retributivisme

Duus-Otterström sier at disse utsagnene er “logisk atskilte”: (1) X fortjener straff, og (2) det er moralsk forsvarlig (morally justified) å straffe X. Han skriver:

We can certainly all imagine cases where it is true both that X deserves A and that we should *not* give X to A. It might be, for instance, that a deranged man, in virtue of such-and-such considerations, deserves to get his gun back. But why should we take this to be a conclusive reason for returning the gun, or even a reason for it all? (107)

Det første leddet i den siste setningen er en triviell observasjon. Fortjeneste er ikke det eneste vi behøver å bry oss om når vi tar stilling til normative spørsmål. Det andre leddet i setningen slår en kile mellom spørsmålet om X fortjener et eller annet, og spørsmålet om det er grunn til å gi X det han fortjener. Men dette skillet er kunstig. Ethvert utsagn om fortjeneste har noe normativt over seg. Det går ut på at noe som skjer eller skjedde, taler for å påvirke begivenhetenes videre gang i en bestemt retning. Hvis X fortjener A, så er det *en viss grunn* til å sørge for – eller i alle fall *en viss grunn* til at *noen* sørger for – at X får A. Ikke desto mindre må man alltid spørre seg om andre grunner peker i motsatt retning.³

Når det kommer til stykket deler nok Duus-Otterström dette synet på utsagn om fortjeneste. I alle fall utvikler han en begrunnelse for retributivisme som ene

3 Duus-Otterström henter den misforståelsen at (1) og (2) er logisk atskilte, fra en artikkel av David Dolinko. Den skal være mest sitert av alle nyere artikler om det normative grunnlaget for straff, og dette er et tankevekkende apropos til den voksende opptattheten av siteringsindekser som mål på kvalitet.

og alene handler om holdbarheten av (1). Begrunnelsen er at retributivisme nærer en bestemt forståelse av menneskenaturen. Lovgivning som har til hensikt å gjengjelde forbrytelse med straff, skaper det inntrykket at mennesker er *autonome skapninger*. Det vil si at vi vanligvis, når vi foretar oss noe, (i) treffer et gjennomtenkt valg, (ii) handler fritt, i den forstand at vi kunne ha bestemt oss for å gjøre noe annet vi valgte å gjøre, under nøyaktig like omstendigheter, og (iii) står inne for det vi gjør. Duus-Otterström går dessuten ut fra at autonomi er en svært verdifull egenskap, og dette er som kjent et standpunkt mange deler. Endelig hevder han at retributivisme har ”symbolsk overlegenhet” (189) over avskrekking og rehabilitering, fordi rettspleie som tar sikte på å avskrekke lovbrudd eller rehabiliterer lovbrutere, ikke skaper inntrykk av at mennesker er autonome skapninger.

Dette argumentet utdypes især med referanse til avskrekking. Hvis hensikten med straffeloven er å skremme folk til lovlighet, signaliserer den at mennesker lever slik *rasjonell aktør modellen* (RM) vil ha det til. Denne modellen går ut på at mennesker gjennomgående gjør sitt beste for å skaffe seg personlige fordeler. De er selviske og kalkulerende. “[T]he RM assumes that people [are] fundamentally hardwired to be self-interested utility maximizers (170). Dette innebærer at en person nærmest er nødt til å bryte loven når anledningen byr seg, og lovbrudd lønner seg. Duus-Otterström ser RM som en deterministisk modell av menneskelig handling. Den impliserer at mennesker mangler autonomi. I lys av dette konkluderer han at lovgivning som har til hensikt å avskrekke lovbrudd, får mennesker til å ringeakte seg selv. Kall dette *ringeaktshypotesen*.

The RM, which underpins purer forms of deterrence theory at least, depicts people as rational agents who will break the rules if and when doing so leads to greater expected utility. This model leads to a carrot-and-whip type scheme of positive and negative incentives, the upshot of which may seem demeaning (190).

Anta at Duus-Otterström har rett i karakteristikken av rasjonell aktør modellen. Likevel er hans resonnement diskutabelt på flere punkter. For det første er det ingenenting i veien for at avskrekking nærer et annet menneskesyn enn RM angivelig gjør. For det andre behøver ikke avskrekking og rehabilitering nedverdige mennesker, selv om det skulle være tilfellet at rettspleie som har disse formålene, signaliserer fravær av autonomi. For det tredje er det ikke opplagt at lovgivning som nedverdiger mennesker på den måten Duus-Otterström nevner, er den verste lovgivningen man kan komme ut for. Jeg skal fremføre disse innvendningene etter tur.

Strafferetten og vår selvforståelse

Det er ikke innlysende hvordan lover som lages for å avskrekke lovbrudd, preger vår selvforståelse. Ringeaktshypotesen har en viss *à priori* troverdighet, men det har også denne hypotesen: Lovgivning som tar sikte på avskrekking, signaliserer at mennesker har en god del, men ikke fullkommen, krontrull med sine selviske tilbøyeligheter. De er ofte i stand til å gjøre noe annet enn de har fordel av, men får det ikke alltid til. Når valget står mellom forbrytelse og lovlydighet, er folk vanligvis i stand til både å overholde og bryte loven, enten det siste vil kunne straffe seg eller ikke, men innimellom fristes man til lovbrudd, og derfor trengs et incentiv til lovlydighet.

Den alternative hypotesen er ikke deterministisk. Å falle for fristelser, nå og da, er ikke det samme som å mangle selvkontroll. Altså er ikke retributivisme alene om å signalisere autonomi. Avskrekking kan gjøre det samme ved å pense vår selvforståelse i retning av den alternative hypotesen. Men Duus-Otterström fremholder: “[Deterrence] is *compatible* with seeing rule breakers as people who blamelessly cease on the opportunities the structure of the game presents them, and cannot be expected to do otherwise” (190; min uthevelse). Dette stemmer, men representerer ikke noe problem for avskrekkingstanken, med mindre den overbevisningen at lovbrutere (og mennesker i alminnelighet) er viljeløse lykkejegere, enten henger uløselig sammen med bruken av avskrekking eller ledsager den med overveiende sannsynlighet. Det første er som sagt ikke tilfellet, og det siste er neppe tilfellet.

På ett punkt er det imidlertid forskjell mellom avskrekking og retributivisme når det gjelder menneskesynet de to formene for rettspleie fosterer. Bare retributivisme gjør vesen av folks *varige ansvar* for sine ugjerninger. En viktig del av formålet med gjengjeldelse er å få lovbrutere til å bebreide seg selv og tenke at de kom til kort da de brøt loven. Straff skal vekke skyldfølelse og holde den ved like en stund.

What is the proper meaning of being held responsible? I submit that however we ultimately define the act of holding someone responsible, the definition will have to include some backward-looking element of blame (or praise). ... When we blame someone we hold that he or she in some sense has disappointed or done wrong: that he or she has done less than what could have been expected of him or her, or done the wrong thing altogether. Blame has to do with disapproval (184 – 185).

Altså kan Duus-Otterström presisere ringeaktshypotesen på en måte som nøytraliserer den alternative hypotesen. Han kan nøye seg med å hevde at lovgivning basert på avskrekking (i) svekker trangen til å bebreide seg selv og andre for lovbrudd, og derfor (ii) forringer respekten for mennesker. "[D]eterrence is disrespectful of people because it disconnects punishment from blame" (190).

Jeg har ingen innvending mot (i), men en innvending mot (ii) og en kritisk kommentar til hele tankegangen. For det første er det ingenting i veien for at mennesker som har det Duus-Otterström kaller autonomi, lever det Galen Strawson (1999: 109) kaller episodiske liv. De tenker nøye over hva de gjør, og handler fritt, men kjenner seg ikke knyttet til sin fortid. Å konfrontere slike mennesker med fortiden er å la være å ta dem på alvor, ikke å behandle dem med respekt. For det andre kan opptatthet av skyld og gammel urett føre vondt med seg. En del konflikter kunne (lettere) vært bilagt hvis folk unnlot å se seg tilbake og holde liv i fæle minner. Så selv om det skulle stemme at vi stadfester en persons autonomi bare hvis vi lar henne unngjelde for det gale hun har gjort, er det tidvis bedre, alt i alt, at fortiden går i glemmeboken.

Den verste formen for lovgivning

I resten av opposisjonen skal jeg, til tross for ting som tidligere er sagt, anta at lover som lages for å avskrekke lovbrudd, signaliserer at mennesker mangler autonomi. Likevel er det ikke sikkert avskrekking nedverdiger mennesker. Om dette skjer eller ikke, kommer an på om autonomi er en realitet. Luften går ut av ringeaktshypotesen hvis det som angivelig ringeaktes, er oppspinn. Det trengs med andre ord en *eksistenspremiss*: Autonomi (hos mennes-

ker) finnes. Det hender Duus-Otterström overser dette forbeholdet i sitt forsvar for retributivisme. Han skjeler mellom D-samfunn, "where determinism is believed to be true", og F-samfunn, "where determinism is believed to be false" (306), og et av argumentene for å skape F-samfunn fremfor D-samfunn lyder:

... in a D-society, [a] we are not subject to reactive attitudes. Our good actions are not admired, and our bad actions are not resented ...; [b] our choices – and status as free and responsible persons – are not respected (307).

Men [b] følger ikke av [a] med mindre mennesker beviselig er autonome skapninger. Duus-Otterström er på tryggere grunn når han i stedet uttrykker seg slik:

... other things equal it is valuable, I have argued, to have one's choices respected. It is flattering to be held to normative standards ... [I]n the D-society, we cannot take credit for our successes or blame for our failures. This makes us seem ... lessened as human beings (307).

Det er verdifullt at valgene vi treffer, møter respekt såfremt respekten er på sin plass, og det er den bare hvis eksistenspremissen har hold i seg. Da er det ikke bare smigrende å bli stilt til regnskap for det man gjør; smigeren er dessuten berettiget.

Eksistenspremissen er usikker.⁴ Anta først at den holder. I så fall får lovbryster den behandlingen de fortjener hvis strafferetten bygger på retributivisme, men hvis vi i stedet straffer med det for øyet å avskrekke lovbrudd eller rehabiliterer lov-

4 Den er temaet for en stadig mer avansert debatten om viljesfrihet blant analytiske filosofer. Kapitlene 7 og 8 i avhandlingen gjør grundig rede for denne debatten. Kanskje vil vi aldri kunne vite om autonomi finnes (jf McGinn 193: kap 5).

brytere, er resultatet ringeakt for mennesker. Anta dernest at eksistenspremissen ikke holder. Hvis strafferetten lages for å avskrekke eller rehabilitere, er ingen skade skjedd, men bygger den derimot på retributivisme, blir folk stilt til ansvar for noe de ikke evner å ta ansvar for. Utformingen av strafferetten kan altså føre samfunnet inn i fire mulige tilstander: (1) avskrekking og rehabilitering blant mennesker som mangler autonomi, (2) avskrekking og rehabilitering blant mennesker som har autonomi, (3) retributivisme blant mennesker som mangler autonomi, og (4) retributivisme blant mennesker som har autonomi.

Duus-Otterström gjør seg to tanker om hva det vil si, etisk sett, å befinne seg i de ulike tilstandene. På den ene siden fremholder han at ikke bare (4), men også (1), er et tilfredsstillende utfall, og at ikke bare (2), men også (3), er en ulykke.

... if criminals by and large are disordered, a rehabilitationalist could well argue that treatment, not retribution, is the respectful thing to do. It is respectful since treatment would then be about *restoring* the person's capacity for autonomous choice (179).

I assume that it is valuable to have society's practices correspond with the truth. At any rate, to hold people responsible when they in fact are not is a gross injustice according to any retributive conception of punishment (313).

På den andre siden går han ut fra at (4) er bedre enn (1), og at (2) er verre enn (3). Om den siste vurderingen heter det: "it would be a greater wrong to treat people as if determinism is true when in fact it is false [than holding people responsible when in fact they are not], since this would mean a profound violation of the appropriate ways in which people, as per-

sons, deserve to be treated" (316, note 339). Men er egentlig uretten som finner sted i tilstand (2), verre enn den som inntrer i tilstand (3)?

I (2) behandles voksne, autonome mennesker som om de var barn på ett eller to år, som (antar jeg) mangler kontroll (av det slaget autonomi utgjør) over mesteparten av det de foretar seg. I (3) mangler voksne mennesker den slags kontroll, men behandles som om de hadde det. Lovbrytere straffes med den begrunnelsen at de fortjener straff, selv om de ikke er annet enn viljeløse kasteballer i et kausalt spill avblinde krefter. Dette er uhyrlig. Er det likevel, slik Duus-Otterström sier, verre å bygge strafferetten på den forutsetningen at determinisme er en sann teori, når teorien er usann, enn å gå ut fra at autonomi finnes, når fenomenet er fiktivt?

Å bli behandlet som et lite barn når man ser seg selv som et myndig menneske, er ydmykende. Å bli stilt til regnskap for noe man ikke kunne unngått å gjøre, er urimelig – eller, som Duus-Otterström sier (i det forrige utdraget fra avhandlingen), en grov urett. Jeg har vanskelig for å se hva som skulle gjøre den første ulykken større enn den siste. Det verste som kan hende hvis strafferetten har til hensikt å gi folk det de fortjener, er minst like ille som det verst tenkelige utfallet av rettspleie som fratrar folk ansvar for sine handlinger. Anta at en toåring får fatt i en kniv og stikker den i husets katt. Det ville være grotesk å straffe henne og tenke at straffen var fortjent. Rettspleien som utøves i (3), er like grotesk.

Det kan tenkes et annet, mer håpefullt argument for å velge retributivisme: Det *beste* utfallet vi i så fall kan få i stand – (4) – er bedre enn det beste vi vil kunne oppnå ved å bygge strafferetten på avskrekking og rehabilitering. Både (1) og (4) innebæ-

rer riktignok at folk behandler hverandre på en måte som harmonerer med sannheten om hvordan de er beskafne. Men den ene sannheten er muligens mer velkommen enn den andre. Kanskje det ville være ualminnelig godt om autonomi fantes og mennesker behandlet hverandre som autonome skapninger. I så fall finnes et moment som taler for å velge retributivisme, såfremt to tilleggsmomenter også foreligger: for det første at (3) ikke er så mye verre enn (2) at retributivisme uansett er en altfor risikabel fremgangsmåte, og for det andre at sannsynligheten for at mennesker mangler autonomi, ikke er nevneverdig høyere enn sannsynligheten for at autonomi finnes.

Jeg er skeptisk når det gjelder alle momentene, men Duus-Otterstrøm har et annet syn, så det håpefulle argumentet burde ligge vel til rette for ham. Mest uenige er vi nok om forholdet mellom (2) og (3). Utfall (3) fyller meg med skrekk og gru. Å gi toåringer straffen de ville fortjent hvis de var voksne, autonome mennesker, er fryktelig – mye verre enn å behandle voksne, autonome mennesker som om de var toåringer. Behandlingen lovbrøytene får i (3), er akkurat like ille som rettsforfølgelse av små barn

Referenser

- McGinn, Colin, 1993. *Problems in Philosophy*, Oxford: Blackwell.
 Strawson, Galen, 1999. "The self and the SESMET", *Journal of Consciousness Studies* 6(4).

Replik

I sin recension "Formålet med straff" (FMS) anfører Raino Malnes karakteristisk nok et antal skarpe og velfunne observasjoner som på ulike sätt ifrågasetter resonemang i min doktorsavhandling, *Punishment and Personal Responsibility* (PPR). Jeg skall omedelbart medge at kritikpunktene er legitime. Jeg tolkar inte heller någon av dem som förödande för kvaliteten hos min forskning. Det innebär att detta svar inte ska läsas som en polemik från min sida. Snarare handlar det om att ta tillfället i akt att reflektera lite över de viktiga problem som Malnes recension aktualiserar. Jag ska först säga något om Malnes kritiska anmärkningar kring det (eventuellt) socialkonstruktivistiska inslaget i min forskning och den alternativa rehabiliteringsteori han förslår. Därefter ska jag utveckla mina tankar kring de mer fundamentala kritikpunkterna som berör avskräckningstanken och mitt pragmatiska argument mot ett deterministiskt samhälle.

Naturliga plikter och kontingenta brott

I PPR är forskningsfrågan hur ett samhälls straffregim bör vara utformad; mer specifikt i enlighet med vilka principer den bör konstrueras och verka. Varje undersökning om hur regelbrytare bör behandlas måste börja med ett resonemang kring begreppet regler och regelbrott. I synnerhet är det viktigt att veta något om hur regelverket förhåller sig till moralen; i sloganform vilken relation lag och rätt in-tar till varandra.

Jag ansluter mig till en tradition som tänker sig att det finns naturliga plikter. Det finns saker vi borde göra eller avstå från att göra alldeles oavsett hur regelverket råkar se ut i det samhälle vi lever i. Ett

exempel på en sådan naturlig plikt är, för att tala med Malnes, att inte förgripa sig sexuellt på barn. Brott mot naturliga plikter är moraliskt felaktiga och många av dem bör kriminaliseras.¹ Det kan också finnas kriminaliserade handlingar som inte är brott mot naturliga plikter. Sådana bör avkriminaliseras. Idén här är alltså att endast handlingar som strider mot naturliga plikter ska förbjudas och vara straffbara.

Socialkonstruktivister har inväntat att detta förutsätter att det finns en naturlig klass handlingar som i sig är felaktiga. Men ett regelverk är alltid diskursivt bestämt och kunde därför ha varit annorlunda, menar de. Malnes riktar skarp och värdefull kritik mot denna tankegång. Han går naturligtvis med på att regelverk inte är nödvändiga i den meningen att de omöjliga kunde ha sett annorlunda ut än de gör. Men han påpekar att denna observation inte har någon betydelse: det *är* fel att göra vissa saker, och om ett framtida (möjligt) regelverk inte förbjuder dem så är det desto värre för det framtida regelverket. Den socialkonstruktivistiska observationen att kriminalisering förutsätter klassificering – och en klassificering som kunde ha sett annorlunda ut – saknar betydelse för huruvida kriminaliseringen är berättigad eller inte, avslutar han.

Jag vill här klargöra min egen position, som verkar identisk med Malnes. I avhandlingen nämner jag att vissa beteenden som tidigare ansågs normala och legala numera anses klandervärda och straffbara, och att det inte finns några skäl att

utesluta att framtiden kommer att innebära liknande omvärderingar. Poängen med den observationen är att den föranleder formuleringen av vad jag kallar ”typ R-regler”. Dessa är viktiga för min teori. Typ R-regler är kort sagt regler som alla håller med om vore moraliskt fel att bryta.² I avhandlingen försöker jag endast att berättiga straff för brott mot denna typ av regler. Skälet till den begränsningen är att jag därigenom undkommer just frågan: ”men tänk om en regel förbjuder något som i själva verket borde vara tillåtet, hur kan du då berättiga ett straff?”. Svaret införandet av typ R-regeln medger är: ”föreställ dig vilka regler du vill, men gå med på att de alla förbjuder saker som är moraliskt felaktiga”. Går man med på detta blir observationen att vi idag mycket väl kan förbjuda något som borde vara tillåtet helt utan relevans.

Att jag och Malnes är överens framkommer när man betänker hur jag använder exemplet med forna tiders vedertagna rasism (*PPR*, 55-56). Poängen med det exemplet är inte att rasism var rätt under det koloniala tidevarvet men fel idag. Det är inte ”anything goes” det ska visa. Snarare handlar det om att vi idag kanske *tar miste* på samma sätt som man då tog miste, och att läsaren därför bör vara beredd att ta på allvar regelverk som är mycket olika våra nuvarande regelverk. Att man överhuvudtaget kan ta miste betyder naturligtvis att de naturliga plikterna, i min värld, inte är underkastade relativism. Kriminalisering är klassificering, men precis som Malnes menar jag att inte alla klassificeringar är lika bra. Lacken på min avhandling har

1 Att det finns brott mot naturliga plikter som inte bör bli föremål för bestraffning torde de flesta gå med på. Vi kan exempelvis tänka oss många fall av ohederlighet som visserligen är klandervärda, men inte lämpliga att kriminalisera (t.ex. de flesta fall av lögn).

2 Att fler än ett fåtal sådana regler svårigen kan finnas i ett faktiskt samhälle är sant. Dock underlättar det prövningen av moraliska principer för bestraffning om man så att säga tänker bort frågan om huruvida regelbrottet är fel eller inte.

nog ett antal skavanker, men någon socialkonstruktivistisk repa har den inte.

Två eller tre straffteorier?

I PPR argumenterar jag för att vi, i valet mellan en straffregim som är avskräckande, rehabiliterande eller retributiv, har skäl att föredra den retributiva. Malnes noterar att den avskräckande och rehabiliterande straffregimen i min framställning båda faller tillbaka på en konsekventialistisk, aggregerade etik. Båda handlar nämligen om att berättiga straff genom den välfärdsvinst ett samhälle gör genom att förhindra framtida brottslighet. Skillnaden är endast tillvägagångssättet: poängen med rehabilitering är att förändra brottslingens vilja att begå brott, medan avskräckningstanken går ut på att få folk att bete sig genom hot om straff (något som gör deras eventuella vilja att begå brott irrelevant). Malnes konstaterar att valet jag presenterar egentligen inte står mellan retributivism, avskräckning och rehabilitering, utan mellan (a) en retributiv straffregim och (b) en konsekventialistisk regim som i olika grad försöker *både* rehabilitera och avskräcka.

Malnes har rätt i att det filosofiskt endast är två alternativ jag arbetar med: ett som ser straffets värde i att det ger brottslingen vad han eller hon förtjänar, och ett som tänker i termer av samhällsnytta.³ Det innebär inte att de tre ursprungliga alternativen är illa valda. Det finns trots allt relevanta skillnader mellan dem. I avhandlingen uttrycker jag det på följande vis: rehabilitering och avskräckning är ense om vad det är som berättigar straff (minskad brottslighet; i slutändan sam-

hällsnytta) men är oense om metoden. En straffregim som tror att rehabilitering är ett bättre sätt att minska brottsligheten kommer att se annorlunda ut än en som tror mer på avskräckning. Det finns trots allt en klass av brottslighet där både avskräckning och rehabilitering är tänkbara metoder, och fastän valet mellan dem träffas på empirisk grund (man väljer den metod som funkar bäst) så finns där ändå ett val att träffa. Rehabilitering och avskräckning leder helt enkelt till olika institutionella arkitekturer, och i den mening utgör de konkurrerande alternativ.⁴ Dessutom finns det skillnader, menar jag, mellan vad jag kallar avskräckningen och rehabiliteringens "symboliska värde". Rehabiliteringen är mer fientlig till föreställningen om personligt ansvar än straffs- och avskräckning.

Att den politiska teoretikern gärna arbetar med förenklade (kritikern skulle säga karikerande) modeller är dock sant. Precis som Malnes påpekar vore det svårt att föreställa sig en straffregim som *bara* försöker avskräcka eller *bara* rehabilitera. Är man intresserad av vad som funkar bäst är man mer flexibel än så. Även för dem som tror att brottslighet ofta är ett uttryck för sjukdom eller annan störning torde det vara svårt att tänka sig vård för den genomsnittlige fortköraren.

Malnes föreslår att man kan tänka sig ett alternativt fundament för rehabiliteringsteorin. Inom ramen för den etiska teori som kallas *perfektionism* skulle man kunna se rehabilitering av brottslingar som ett sätt att få dem att utveckla de egenskaper en blomstrande människa bör ha, menar han. Sett på så vis har vi en slags plikt att

3 Det är värt att påpeka att jag också öppnar för att en straffregim som ger brottslingar vad de förtjänar i själva verket kan vara konsekventialistiskt berättigad (PPR, 348-52).

4 Dessa arkitekturer har inte minst betydelse för analysen av den proceduriella rättvisa medborgaren kan förvänta sig, något jag analyserar i kap. 5 i PPR.

hjälpa människor att sluta begå brott precis som vi har en plikt att, låt oss säga, utveckla självständighet hos våra barn. Låt mig i förbifarten säga att även rehabiliteringsanhängare som betonar samhällsskydd nog ser just återställandet av ett lämpligt/högtstående sätt att fungera som ett oundgängligt steg. Det är just detta de tror maximerar välfärden i samhället. Alltså finns ingen nödvändig motsättning mellan en perfektionistisk och en utilitaristisk syn på vad rehabilitering är. Däremot är de oense om vad det är hos rehabilitering som *berättigar den*. En viktig skillnad mellan dem är också att den perfektionistiska varianten av rehabiliteringsteorin till skillnad från den utilitaristiska inte skulle ge rehabilitering ett villkorat försvar. Malnes förslag om en perfektionistisk rehabiliteringsteori är mycket intressant och såvitt jag kan se originellt.⁵ Det förtjänar mer uppmärksamhet.

Straff och klander

Varför föredra en retributiv straffregim? Jag hävdar att det åtminstone när det gäller straff finns värdefulla inslag hos att få det man förtjänar; något den retributiva regimen strävar efter att ge brottslingen. Viktigast bland dessa inslag är vad jag kallar retributionens symboliska värde. När vi straffas i enlighet med vad vi förtjänar behandlas vi som autonoma, ansvariga varelser bör behandlas. Vi *klandras*, vilket visserligen är otrevligt men också i en begriplig mening värdigt och smickrande. Att vårdas för sitt brott eller att straffas för att avskräcka andra uttrycker inte samma respekt.

5 Den skola som ligger närmast Malnes förslag är förmodligen den som kallas moral education-teorin om straff, se t.ex. Hampton (1984) och Morris (1981).

Malnes invänder att det inte är uppenbart att avskräckning är oförenlig med respekt för brottslingen. Avskräckningstanken behöver inte ge uttryck för vad han kallar *ringeaktshypotesen*. Det är lika tänkbart att avskräckning kommunicerar budskapet att hot om straff behövs eftersom människor, trots att de är autonoma varelser, inte har en perfekt självkontroll och därför ibland faller till föga. Slutsatsen är att "retributivisme [er ikke] allene om å singalisere autonomi" (FMS, 320).

Detta är nog riktigt, men risken finns att Malnes blandar ihop nivåerna här. I kapitel sex utvecklar jag tre idealtyper för brottslighet: den autonoma, den rationella och den sjuka brottslingen. Retributivism förutsätter den autonoma brottslingen (och ser på brott som det som på engelska ibland kallas "badness"). Rehabiliteringen förutsätter den sjuka. Avskräckning, däremot, är förenlig med alla tre modellerna. Om jag får citera mig själv skriver jag rakt ut att: "*deterrence as [a] penal aim is compatible with all three models*" (PPR, 167). Jag är alltså helt på det klara med att avskräckningstanken är förenlig med autonomimodellen.

Hur ska man då se på avskräckningens "symboliska värde"? Ringeaktshypotesen kan bara gälla såvida avskräckning förutsätter rationalitetsmodellen, hävdar Malnes helt korrekt. Och fastän jag i huvudsak diskuterar avskräckning i kombination med denna modell, erkänner jag själv att avskräckning är förenlig med andra modeller – inklusive uppfattningen att brottslingar är sjuka. Men det finns något i avskräckningstanken som i sig uttrycker mindre respekt för brottslingen än retributionen. Precis som Malnes påpekar har detta att göra med relationen till klander.

Endast retribution är på ett nödvändigt och robust sätt kopplad till straff som ansvarsutkrävande, hävdar jag i avhandling-

en. Att straffa i syfte att avskräcka handlar om framåtblickande överväganden. Sådana straff utdöms inte *eftersom* regelbrytaren gjort fel och förtjänar klander. Det gör dem mindre respektfulla (PPR, 183-91).

Malnes noterar här, att även om man antar (i) att avskräckning ”svekker trangen til å bebreide seg sjelv og andre for lovbrudd”, så följer inte (ii) att detta är mindre respektfullt (FMS, 321).⁶ Huruvida klander är respektfullt eller inte beror på faktiska omständigheter, hävdar han. Om den sorts autonomi som krävs för att klander ska vara passande inte finns är det mer respektfullt att avstå från att klandra.

Jag och Malnes är överens om att faktuell fråga ytterst avgör hur folk ska behandlas. Har vi ingen autonomi vore det orättvist att behandla oss som om vi hade det. Frågan är dock om en sådan behandling är vad jag kallar ”respektfull”. Att det kan råda oklarheter här har att göra med en av mina egna passager, som Malnes citerar.⁷ Jag tror emellertid att det är bättre att reservera begreppet respekt för omständigheter där autonomi är fallet och skulle vilja förtydliga mig på denna punkt. I avhandlingen definierar jag ”respekt för människors val” (vilket retribution uttrycker) ungefär på följande vis: vi respekterar X:s val om (a) vi låter X välja själv i olika sammanhang och (b) tar X:s val på

allvar. Vi tar ett val på allvar om vi tillmäter det betydelse och håller X ansvarig för det. Givet denna förståelse av respekt för val är det tveksamt om man kan se ens vård som syftar till att återställa en brottslings autonomi som respektfull. En springande punkt i min avhandling är just att rehabilitering, vare sig den är berättigad eller inte, är oförenlig med att se brottslingen som ansvarig. På så sätt skulle man kunna argumentera för att (ii) ovan följer av (i).

Detta förtydligande sätter oss i stånd att se två saker, som är värda att ta upp: dels varför respekt för val endast kan finnas i ett F-samhälle, dels varför ansvar och klander hos mig förutsätter fri vilja. I ett sant D-samhälle gör vi rätt i att inte klandra folk för vad de gör, men det innebär inte att vi respekterar deras val. I ett sådant D-samhälle finns nämligen inga (genuina) val att respektera.⁸ Det innebär dock inte att vi kränker eller nedvärderar folk i det sanna D-samhället när vi behandlar dem som om de inte är autonoma.

Var lämnar detta oss när det gäller avskräckning? Slutsatsen torde bli att avskräckning som bygger på rationalitetsmodellen ringaktar brottslingar (om de är autonoma). Och även om det, som Malnes påpekar, går att formulera en avskräckningsteori som är förenlig med F-samhället, kvarstår observationen att avskräckningen, genom att inte vara nödvändigt och robust kopplad till klander, är mindre respektfull än retributionen.

6 Malnes nämner i detta sammanhang den extremt intressanta tanken om ”episodiska liv”. Det kan vara så att folk är autonoma men att de med jämna mellanrum byter karaktär och därför saknar en personlig identitet som är beständig över tid. Det finns dock inget i teorin jag försvarar som är oförenligt med episodiska liv. Om person X vid tidpunkt t1 begår ett brott vore det tvärtom orättvist att straffa henne vid t2 om hon hunnit vända blad och bli person X'. Att straffa X' för vad X gjorde vore ju nämligen detsamma som att straffa en oskyldig.
7 Se FMS s.322.

8 Jag påminner att ett F-samhälle i min teori står för ett samhälle där det finns en tro på att folk i allmänhet har fri vilja, medan ett D-samhälle är ett samhälle där det finns en tro på att determinismen är sann. Fri vilja betyder libertariansk fri vilja.

Pragmatiskt libertarianism

Det är alltså inte rätt att klandra brottslingar om de faktiskt är sådana att de inte kan förtjäna klander. Alla som är bekanta med den fullkomliga störtflod av böcker som handlar om viljefrihetsproblemet vet att det är långt ifrån säkert att vi någonsin kan förtjäna någonting. Går det, ställd inför denna störtflod, att försvara en retributiv straffregim?

Ja, argumenterar jag. Det finns ett pragmatiskt argument för att anta eller ”satsa på” att människor på det stora hela har fri vilja. Argumentet går i all korthet ut på att vi står inför en situation av genuin osäkerhet när vi väljer mellan att införa D-samhället och att bibehålla F-samhället. Samtidigt finns det politiska och moraliska fördelar hos F-samhället, som t.ex. att vi där klandras när vi gör fel och prisas när vi gör rätt. Det innebär att vi är berättigade att satsa på att fri vilja existerar – åtminstone så länge som det är ungefär lika sannolikt att den finns som att den inte finns.

I den osäkra valsituation vi befinner oss finns fyra möjliga utfall. Att på sanna grunder leva i ett F-samhälle eller i ett D-samhälle, och att på falska grunder leva i dem. Bäst vore att på sanna grunder leva i ett F-samhälle. Näst bäst att på sanna grunder leva i ett D-samhälle. Så långt verkar Malnes vara med. Men sedan hävdar jag att det vore bättre att på falska grunder leva i ett F-samhälle än att leva på falska grunder i ett D-samhälle. Det påståendet riktar Malnes berättigad kritik mot: varför skulle det vara bättre att behandlas som en vuxen när man är som ett barn, än att behandlas som ett barn när man är vuxen? Ett paradigmiskt fall av orättvisa är ju att någon oskyldig straffas – och sådant är legio i ett F-samhälle om determinismen är sann.

I avhandlingen problematiserar jag rangordningen av de två sämsta utfallen

endast helt kort.⁹ Det jag säger där är att ett samhälle där vuxna behandlas som om de vore barn är en sådan allvarlig kränkning, om vuxna *inte* är som barn, att det vore värre än motsatsen. Detta är inte helt övertygande, och argumentet måste utvecklas på denna punkt – antingen genom att ge bättre argument för den ursprungliga rangordningen eller genom att förändra den.

Den naturliga tolkningen av varför det kunde vara bättre att behandla icke-autonoma som om de hade autonomi är att en sådan behandling skulle kunna uppmuntra *utvecklandet* av autonomi, medan ett samhälle som fränkänner medborgarna ansvar för alltid håller kvar dem i blöjor.¹⁰ Den tolkningen handlar emellertid inte om determinismens eventuella sanning – om determinismen är sann är autonomi inget som kan ”utvecklas” – och den förespråkar en instrumentell syn på ansvarsutkrävande som är främmande för retributivismen.

Vad är det som är så hemskt med D-samhället om människor är autonoma? Dels har det att göra med att ingen där får det klander de förtjänar för sina felaktiga handlingar. En mindre uppenbar konsekvens är också att ingen får det beröm de förtjänar för sina bra handlingar. Få skulle dock hålla med om att den orättvisa som förlusten av förtjänt beröm innebär är till-

9 Se PPR, fotnot 339. Jag är mer utförlig om rangordningsproblemet och dess konsekvenser i artikeln ”Betting Against Hard Determinism” (kommande, *Res Publica*, 2008).

10 Om jag tillåts ägna mig åt amatörmässig uppfostringspsykologi för ett ögonblick verkar det vara just detta man gör när man uppfostrar barn: genom att hålla barn ansvariga under en period när de inte är ansvariga (i alla fall inte på samma sätt som en vuxen normalt är) utvecklar man barnets förmåga att uppbära ansvar.

räckligt allvarlig för att trumfa orättvisan i att oförtjänt klander.

En möjlig sak att exploatera är att valet mellan F-samhället och D-samhället egentligen är ett val mellan att *bibehålla* F-samhället och att *införa* D-samhället. Följande argument skulle kunna formuleras:

1. Det samhälle vi har idag är inte så illa
2. I en valsituation bör vi inte byta det som inte är så illa mot det som möjligen är mycket värre
3. Att införa D-samhället är att byta det som inte är så illa mot det som möjligen är mycket värre
4. Alltså bör vi inte byta det vi har idag mot D-samhället

Felet med detta argument är att (1) kan vara falskt, i synnerhet om Malnes rangordning är rätt. Lever vi i ett F-samhälle på falska grunder är det vi har illa. Argumentet har en konservativ prägel, och utgår från att samhällets nuvarande organisation har ett slags grundläggande visdom eller värde som det vore fel att spela med för att *kanske* få något bättre. Något sådant grundläggande värde behöver dock inte finnas.

Dessa argument räcker inte. För dem som delar Malnes rangordning kan vi i nuläget alltså säga följande: För optimisterna, som fattar sitt osäkra beslut genom att välja det alternativ där det bästa utfallet finns, kvarstår rekommendationen att satsa på att fri vilja existerar, för F-samhället om fri vilja finns är värdefullare än D-samhället om fri vilja inte finns. Förmodli-

gen är det en god idé att här lägga till att ett falskt F-samhälle inte är *allvarligt* mycket sämre än ett falskt D-samhälle, vilket Malnes nämner i formuleringen av det han kallar det "håpefulle argumentet".

Däremot bör pessimisten, som vill se till så att utfallet när han eller hon har fel blir så bra som möjligt, satsa på D-samhället. För alla försiktiga generaler där ute gäller alltså att anta att ingen kan förtjäna någonting, eftersom vi annars riskerar att prisa eller klandra folk för saker de inte kan kontrollera.

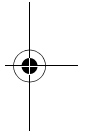
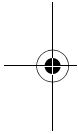
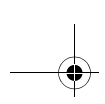
Antag slutligen att de två sämsta utfallen är lika dåliga. Pessimisten bör då, så länge som sannolikheten för att fri vilja finns är lika stor som att den inte finns, singla slant mellan D-samhället och F-samhället. Detsamma gäller förstås om optimisten är indifferent mellan de två bästa utfallen.

GÖRAN DUUS-OTTERSTRÖM¹¹

Referenser

- Hampton, Jean, 1984. "The Moral Education Theory of Punishment?", *Philosophy & Public Affairs* 13(3).
- Morris, Herbert, 1981. "A Paternalistic Theory of Punishment", *American Philosophical Quarterly* 18.

11 Göran Duus-Otterström är doktor i statsvetenskap och verksam vid Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet.

Prenumerera på Statsvetenskaplig tidskrift!
www.statsvetenskapligtidskrift.se

